

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuvip.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 6 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Президент України В. Зеленський провів спільний іфтар з представниками мусульманської спільноти України4

Аналітика

Політичні акценти

Ворошилова С.

Ювілейний «Рамштайн» і саміт

лідерів ЄС – нові кроки у європейській підтримці України.....6

Тарасенко Н.

Зустріч лідерів країн «Веймарського трикутника»:

обговорювані проблеми і прийняті рішення в оцінках експертів.....15

Потіха А.

Вибори Путіна в Російській Федерації:

реакція світу, оцінки політиків і експертів.....23

Аулін О.
Гагаузька проблема: генезис і можливі сценарії розвитку подій.....32

Економічний ракурс

Кулицький С.
Економічні очікування підприємців і населення України
станом на початок 2024 р. (Початок. Закінчення в № 7)38

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....43
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....50
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....59
Наукові видання НАН України.....61
Нагороди і відзнаки.....64

До уваги держслужбовця

Шумілова А., Штих П.
«Зробити якнайбільше користі моїй батьківщині...»
До 200-річчя від дня народження Костянтина Дмитровича Ушинського
(Початок. Закінчення в № 7)67

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Зараз надзвичайно важливо звертати увагу на тих, хто потребує підтримки; не залишайте людей наодинці зі складнощами», – наголосив Президент України.

«Дорогі українці, українки!

Кілька підсумків за цей день.

Перше. Дякую всім, хто працює для ліквідації наслідків російських ударів. Київ – балістика сьогодні, пошкоджені будинки, будівля академії мистецтв. Постраждали люди – усім надано необхідну допомогу. Слава богу, в академії не було дітей. Розбір завалів триває увесь день. Одеса та Миколаїв – після ударів по енергооб'єктах ситуація непроста, усі необхідні служби, ремонтні бригади були задіяні. Вдень знову удар по Одесі – люди були травмовані. Харків – досі особливо складно, але кожен день потроху додає енергії місту. Я вдячний усім, хто працює заради міста, усім, хто дбає про людей і допомагає ближньому. Зараз надзвичайно важливо звертати увагу на тих, хто потребує підтримки, і навіть якщо людям буває незручно просити інших про допомогу, будь ласка, зверніть увагу самі, підтримайте, не залишайте людей наодинці зі складнощами.

Друге. Були протягом дня доповіді військових, розвідки, Служби безпеки України. Головком Сирський, керівник ГУР Буданов, міністр оборони України Умеров. Грунтовні розмови. Про те, як і надалі зменшувати російський терористичний потенціал. Ми чітко плануємо наші дії. Була також доповідь керівника зовнішньої розвідки Литвиненка щодо наявних загроз. Був і звичний уже щотижневий звіт керівника Служби безпеки Малюка про роботу СБУ за минулий тиждень і погодження завдань на цей час. Також, звичайно, сьогодні привітав і генерала Малюка, і увесь колектив Служби безпеки України з їхнім професійним днем. Ми всі в нашій державі маємо бути вдячні бойовій Службі безпеки України, яка справді сильно б'є ворога та досягає дуже потрібних Україні цілей разом з усіма іншими елементами Сил оборони та безпеки. Я вдячний кожному воїну СБУ, усім у спецслужбі, хто працює справді ефективно заради України.

Третє. Сьогодні взяв участь в іфтарі – особлива вечеря, яка відбувається в час місяця Рамадан. Разом з представниками української мусульманської спільноти, разом із воїнами-мусульманами, з представниками дипломатичного корпусу держав глобальної мусульманської громади і, звичайно, з представниками кримськотатарського народу. Разом подякували всім тим, хто дбає про Україну, хто нам допомагає. Вшанували наших воїнів. І з усіма, хто мав честь розділити сьогодні іфтар, побажали миру – чесного й справедливого миру – і для України, і для всіх народів, які так само, як і ми, цінують життя.

І ще одне. Сьогодні Путін знову розмовляв сам із собою, і це знову транслиювали по телебаченню. Знову звинувачує Україну. Хвора й цинічна

істота. Усі в нього терористи, крім нього самого, хоча терором уже два десятиліття живиться саме він. Саме він – найбільше вікно для терору. Він та його спецслужби. І коли його не стане, запит на терор і насильство щезне разом з ним, бо це його запит. Нічий більше.

Я дякую всім, хто захищає людей і цінує життя! Я дякую всім, хто з Україною!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 25.03).*

Президент України В. Зеленський провів спільний іфтар з представниками мусульманської спільноти України

Глава держави провів спільний іфтар з представниками мусульманської спільноти України та нагородив українських воїнів-мусульман.

Президент України В. Зеленський разом з українськими військовими, які сповідують іслам, лідерами меджлісу кримськотатарського народу та представниками мусульманської спільноти й духовенства взяв участь у іфтарі – вечері, яка проводиться під час священного для мусульман місяця Рамадану.

Захід відбувся на території Духовного управління мусульман Криму й став продовженням традиції проведення іфтару, започаткованої на державному рівні Президентом України у 2023 р.

«Торік ми започаткували нову традицію – саме так разом відзначати священний Рамадан. І політичне керівництво нашої держави, і військове командування, і представники нашої української мусульманської спільноти, і меджліс кримськотатарського народу, і дипломатичний корпус – усі разом. Я дуже радий, що сьогодні ми в такому самому складі разом тут. Єдність завжди важлива. Тим більше єдність важлива, коли життя затьмарене війною й ударами зла», – зазначив В. Зеленський.

Глава держави висловив вдячність усім присутнім, тим, хто воює, працює заради України, хто допомагає нашій державі та не підкоряється злу. «Хочу відзначити воїнів-мусульман – усіх, хто у складі Сил оборони та безпеки України захищає нашу державу, нашу свободу. Дякую кожному нашому воїну за хоробрість. Усім, хто наближає звільнення всієї нашої землі й нашого Криму», – наголосив Президент.

Разом з В. Зеленським іфтар розділили українські військовослужбовці-мусульмани, які нині захищають нашу країну в лавах Збройних сил України. Президент вручив ордени Б. Хмельницького III ступеня та «За мужність» III ступеня розвідникам, артилеристам, кулеметникам, штурмовикам, які проявили мужність і самовідданість у захисті суверенітету й територіальної цілісності України.

Окремо В. Зеленський відзначив усіх, хто на окупованій території України знаходить можливості подбати про наших громадян: дітей, людей

поважного віку, яким необхідна підтримка. «Я дякую також усім, хто допомагає нашій державі повертати в Україну депортованих, викрадених Росією дітей і дорослих. Це тисячі доль. Усіх їх потрібно врятувати. На глобальну вдячність заслуговує кожен лідер, чие посередництво повертає наших дітей з депортації та рятує дорослих від російських репресій», – зауважив глава держави.

Президент України побажав миру та спокою тим народам, які позбавлені нормального життя та безпеки через бойові дії: людям у Сирії, Газі, Лівії, Судані. «Ми в Україні бажаємо всім, хто цінує життя, справжнього захисту. Бажаємо чесного миру всім народам, чий дім руйнує війна. Бажаємо справедливості нашій державі Україні та всім іншим народам. Хай цей час Рамадану підтримає всіх нас – наших людей, нашу державу. І хай наша єдність буде незмінною», – зазначив В. Зеленський.

Лідер кримськотатарського народу М. Джемілев висловив подяку Президентові України, усім присутнім, а також усім воїнам, які сьогодні зі зброєю в руках захищають нашу країну. «Ви зараз виконуєте не лише свій громадянський, а й релігійний обов'язок. Адже, згідно з принципами ісламу, війна за свою Батьківщину є обов'язком для кожного мусульманина», – зазначив він.

Лідер кримськотатарського народу висловив переконання, що покарання за все заподіяне зло обов'язково повернеться тим, хто винен у цій війні. Водночас М. Джемілев подякував усім країнам світу, які допомагають сьогодні захистити український народ.

Він побажав, щоб священний місяць Рамадан став іще одним приводом для більшої консолідації всього українського народу задля перемоги над ворогом.

В іфтарі також узяли участь: голова меджлису кримськотатарського народу Р. Чубаров та інші члени меджлису, постійна представниця Президента України в Автономній Республіці Крим Т. Ташева, муфтії духовного управління мусульман АР Крим, шейх А. Рустамов, заступник муфтія духовного управління мусульман України «Умма» М. Мамотов, головний омбудсмен Турецької Республіки Ш. Малкоч, генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв, послы Туреччини, Туркменістану, Палестини, Узбекистану, Єгипту, Лівійської Республіки, Пакистану, Індонезії, Південно-Африканської Республіки в Україні, представники дипломатичних місій Азербайджану, Алжиру, Судану, Катару, Іраку, Киргизстану, які акредитовані в Україні, культурні та громадські діячі.

Міністр оборони України Р. Умеров наголосив, що в лавах ЗСУ воюють тисячі мусульман, і це вже третій Рамадан з початку повномасштабного вторгнення, який вони проводять в окопах, захищаючи майбутнє нашої країни. «Велика вдячність нашим воїнам, які спільно витісняють ворога з нашої землі, захищають справедливість та мир. Наші молитви з тими, хто загинув за вільну Україну. Прошу у Всевишнього, щоб він якнайшвидше дарував нам перемогу над окупантом. Щоб ми якнайшвидше звільнили нашу батьківщину, наш народ та забезпечили

законність для всіх наших співгромадян від Ялти до Чернігова, від Луганська до Ужгорода», – наголосив Р. Умеров.

Голова духовного управління мусульман Криму А. Рустамов виголосив іфтарну молитву, яка символізує завершення посту цього дня.

Президент України також відвідав виставку «Корани, що пережили депортацію», на якій представлено примірники книг, виданих у Криму та за його межами. Найстаріше з представлених видання Корану побачило світ наприкінці XIX ст. Деякі книги люди забирали із собою під час депортації, а з часом уже їхні діти повернули їх на батьківщину.

Глава держави також оглянув портрети військових: кримських татар та українців, які сповідують іслам і є родом з Криму, що розповідають про історію їхніх родин та мотивацію боротися за територіальну цілісність України сьогодні.

Крім того, на виставці представлено портрети військових-мусульман різних національностей, які є громадянами України та воюють на фронті, захищаючи нашу країну.

Захід організували представництво Президента України в Автономній Республіці Крим та духовне управління мусульман Криму спільно з кримськотатарською громадою м. Київ (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 25.03*).

Аналітика

Політичні акценти

С. Ворошилова, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Ювілейний «Рамштайн» і саміт лідерів ЄС – нові кроки у європейській підтримці України

Нині Європа опинилася між двома викликами. З одного боку, агресивна російська війна на сході, плани Росії воювати проти балтійських країн, проти Польщі, які весь час там звучать. З іншого боку, можливе послаблення допомоги з боку Сполучених Штатів Америки (у США залишається відкритим питання про фінансування військової допомоги Україні на понад 60 млрд дол. через суперечки в Конгресі).

Нещодавно Білий дім анонсував виділення екстреного пакета на 300 млн дол., який міститиме снаряди для артилерії та ракети GMLRS до HIMARS. Проте в Пентагоні вважають, що цей пакет недостатній, хоча й забезпечує невідкладні потреби ЗСУ. У відомстві зазначили, що його надання було «унікальним випадком» без можливості повторення. «І єдиний спосіб задовольнити потреби України на полі бою – це швидко прийняти Конгресом додатковий документ», – заявив пресекретар Пентагону генерал-майор ВПС

П. Райдер (URL: https://ria-m.tv/ua/news/345597/yuvileyniy_ramshtayn_chogo_chekati_ukraini_vid_20_i_zustrichi_soyuznikiv.html).

«Тому, звісно, європейським країнам потрібно більше приділяти увагу збройним силам, питанням безпеки самих країн Європи, а також допомогу Україні не послаблювати, а посилювати й брати на себе більше відповідальності. Звичайно, цей результат – великі геополітичні прорахунки, які були в минулих десятиліттях, – вважає С. Джердж, голова Громадської ліги “Україна – НАТО”. – Свого часу Україну не прийняли до НАТО, коли ще Росія не була такою агресивною, коли ще це можна було зробити.

...У майбутньому спільне військове виробництво з Німеччиною приведе до посилення європейської складової НАТО. Тому дуже важливо, що така співпраця відбувається. І якщо це і на території України, і на території інших країн, але разом з Україною, то це дуже важливий крок до зміцнення обороноздатності нашої країни» (URL: <https://uatv.ua/uk/vijskova-dopomoga-ukrayini-ne-stoyit-na-mistsi-novi-rishennya-ramshtajnu-otsinyly-eksperty>).

У цьому контексті треба відзначити, що 19 березня відбулося чергове засідання контактної групи з оборонної підтримки України (UDCG). Місцем проведення ювілейної, 20-ї зустрічі, було обрано німецьку військово-повітряну базу «Ramstein AB», де союзники зібралися вперше навесні 2022 р. та звідки виникла неформальна назва формату.

Головною темою кожного засідання є надання військової допомоги Україні в протистоянні широкомасштабній російській агресії та синхронізація відповідних дій союзників.

У ході підготовки зустрічі «Рамштайн-20» міністр оборони України Р. Умеров і Головнокомандувач ЗСУ О. Сирський провели телефонні переговори з міністром оборони США Л. Остіном. Керівники оборонних відомств обговорили середньо- та короткострокові потреби й конкретні запити України. Зокрема, Р. Умеров назвав серед ключових пріоритетів у допомозі від союзників боєприпаси та протиповітряну оборону (URL: https://ria-m.tv/ua/news/345597/yuvileyniy_ramshtayn_chogo_chekati_ukraini_vid_20_i_zustrichi_soyuznikiv.html).

Зустрічі контактної групи з оборони України відбувається з квітня 2022 р. з ініціативи очільника Пентагону Л. Остіна. Їхньою метою є синхронізація та прискорення надання військової допомоги Силам оборони в повномасштабній війні з російськими окупантами.

Результати зустрічей дали змогу посилити спроможності ЗСУ у відсічі ворога та розпочати перехід України на озброєння НАТО.

Сили оборони отримали далекобійні реактивні системи залпового вогню M270, HIMARS, MARS II, ракети «Brimstone», «Harpoon», «ATACMS». Українська ППО посилилася системами ЗПК «NASAMS», «Avenger», «HAWK», «IRIS-T», «SAMP-T» і «Patriot».

Було створено танкову коаліцію, завдяки чому розпочалися постачання танків «Leopard» та «Abrams».

Ще одна коаліція стосується роботи над відправкою в Україну винищувачів F-16. Наразі пілоти проходять навчання, а перші літаки можуть з'явитися в небі до літа 2024 р.

Також у рамках «Рамштайну» були започатковані коаліції дронів, розмінування, інтегрованої протиповітряної та протиракетної оборони.

На відкритті засідання контактної групи міністр оборони США Л. Остін заявив, що Україна не відступить, а Сполучені Штати Америки не дадуть Україні зазнати поразки. «Ця коаліція не дасть Україні зазнати поразки. І вільний світ не дасть Україні зазнати поразки. Лише минулого тижня Сполучені Штати Америки оголосили про додаткову безпекову допомогу Україні у розмірі 300 млн дол. Цей захід спрямовано на підтримку найнагальнішої потреби України в протиповітряній обороні, артилерії та протитанкових засобах», – зазначив Л. Остін.

Міністр оборони США наголосив, що Путін не зупиниться на Україні, але Україна може зупинити Путіна, якщо отримає необхідну для самозахисту зброю. «На кону виживання України і вся наша безпека. Тому ми продовжуватимемо стояти разом, щоб протистояти загарбницькій кампанії Путіна, і ми продовжуватимемо зберігати віру в народ України», – наголосив Л. Остін.

За його словами, контактна група з питань оборони України продовжує працювати над тим, щоб надати Україні сили й засоби, необхідні для розбудови сил, що забезпечуватимуть її довгострокову безпеку. «Ми координуємо роботу з таких наскрізних питань, як безпілотники, постачання, командування та управління, тренування, активізація наших оборонно-промислових баз. Вісім коаліцій сил і засобів досягли значного прогресу за останні тижні. Ми продовжимо працювати разом з усіма коаліціями над виявленням прогалів, забезпеченням нагальних потреб і допомогою Україні», – зазначив очільник оборонного відомства США (URL: <https://v-variant.com.ua/ssha-ne-dadut-ukraini-zaznaty-porazky-ostin-na-ramshtayni>).

Водночас Л. Остін не уточнив, як Вашингтон надалі підтримуватиме Україну в умовах, коли Конгрес США зволікає з виділенням коштів на військову допомогу. Разом з тим глава Пентагону висловив переконання, що йому вдасться й надалі забезпечити американську оборонну допомогу Києву, адже «від оперативності надання військової допомоги Україні залежить також майбутнє самих Сполучених Штатів Америки». До речі, протягом майже двох років існування формату «Рамштайн» зібрано близько 88 млрд дол. на надання військової допомоги Україні (URL: <https://cpd.gov.ua/main/yaki-pidsumky-20-go-zasidannya-v-formati-ramshtajn>).

Зустріч була важливою, оскільки в Рамштайні, крім іншого, оцінювалися всі додаткові можливості та спроможності, які необхідно задіяти на той період, поки рішення в Сполучених Штатах Америки відкладається й не відомо, коли буде прийняте. Єдність, спільність, взаємодія – це також головний підсумок «Рамштайну», крім тих додаткових оголошень про додаткову підтримку, які зробили декілька країн.

Важливо, що цей рух військової допомоги та рух боєприпасів не припиняється, він постійно триває, збільшується, збільшуватиметься, оскільки вже необхідні фінансові внески зроблені для того, щоб забезпечити виконання проекту, запропонованого Президентом Чехії, про придбання й надання Україні великої кількості снарядів калібру 155 мм. Оскільки таку кількість боєприпасів виготовити за короткий час у Європі, на європейських потужностях, неможливо, цей фонд створено й кошти зібрано спеціально для того, щоб закупити потрібні боєприпаси за межами Європейського Союзу. І це рішення ухвалено, очікуємо незабаром постачання цих необхідних боєприпасів.

Про це, зокрема, зазначив і міністр оборони України Р. Умеров після засідання. Він наголосив, що боєприпаси – те, чого критично потребують наші воїни, ці боєприпаси надходитимуть. За словами Р. Умерова, також ухвалено рішення про постачання більшої кількості ракет для систем протиповітряної оборони (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3843402-evropejskij-souz-viprobuвання-na-zrulist.html>).

Крім того, на засіданні значну увагу приділили роботі восьми коаліцій спроможностей: коаліція повітряних сил, коаліція інтегрованої ППО та ПРО, коаліція артилерії, коаліція бронетанкової техніки й маневреності, коаліція морських спроможностей, IT-коаліція, коаліція розмінування, коаліція дронів.

У Міністерстві оборони України запевнили, що вже в березні будуть перші результати 20-го засідання у форматі «Рамштайн». Зокрема, міністр оборони Німеччини Б. Пісторіус оголосив про новий військовий пакет на 0,5 млрд євро. Він включає сотню одиниць бронетехніки, транспортні автомобілі, а також артснаряди зі складів бундесверу.

«Для цієї зустрічі в Рамштайні ми знову підготували пакет допомоги на суму майже в 0,5 млрд євро. До нього входять 10 тис. боєприпасів із запасів наших збройних сил. Їх постачання розпочнеться в найкоротші терміни, фактично негайно. Крім того, ми оплачуємо вартість 180 тис. боєприпасів з ініціативи Чехії. Ці поставки здійснюватимуться поетапно, починаючи з літа», – заявив Б. Пісторіус (URL: <https://uatv.ua/uk/vijskova-dopomoga-ukrayini-ne-stoyit-na-mistsi-novi-rishennya-ramshtajnu-otsinyly-eksperty>).

Із чеською ініціативою співпрацюють ще понад 15 країн. Крім того, на зустрічі у форматі «Рамштайн» було зазначено, що чеська ініціатива надихнула дві інші країни, які хочуть слідувати такому самому підходу, як і Чехія, тобто закуповувати боєприпаси в країнах, які не входять до ЄС і НАТО, через двостороннє співробітництво з країнами-донорами. Їм вдалося знайти інші можливі постачання боєприпасів, і тепер вони шукають партнерів для оплати постачань.

У Міністерстві оборони Чехії очікують, що перші партії артилерійських снарядів, закуплених у рамках чеської ініціативи, прибудуть в Україну не пізніше червня.

Коротко щодо інших ініціатив.

Так, Люксембург приєднався до артилерійської коаліції, закуповує дрони для України, продовжує підтримку обладнанням у співпраці з Бельгією та Нідерландами.

Також Амстердам очолює коаліцію ВПС у рамках «Рамштайну» разом з Данією та США. Вісімнадцять голландських F-16 були надані для використання в Румунії для навчання; 24 голландських F-16, що залишилися, призначені для постачання в Україну. Частина з них на сьогодні готують, що робиться за погодженням з партнерами по коаліції. Нідерланди виділяють понад 150 млн євро на закупівлю для України боєприпасів класу «повітря-земля» для українських літаків F-16 і понад 200 млн євро на закупівлю безпілотників.

Канада виділить 40 млн дол. у рамках чеської ініціативи із закупівлі боєприпасів для України та 7,5 млн дол. на прилади нічного бачення. Крім того, повідомляється «про офіційне приєднання» Канади до «коаліції дронів, яку очолюють Латвія та Сполучене Королівство».

Звертає на себе увагу те, що Косово, офіційно не визнане Україною, оголосило про вже другий пакет військової допомоги для нашої держави, що включає мінометні снаряди. Перший пакет з вантажівками, тактичними й броньованими машинами буде доставлено найближчим часом. «Косово й надалі підтримуватиме Україну у її героїчній війні проти російської агресії», – написав міністр оборони Республіки Косово Е. Мачедонсі в соціальній мережі «X» (URL: <https://www.dw.com/uk/ramstajn20-u-minoboroni-ukraini-pidbili-pidsumki/a-68618627>).

Загалом за підсумками «Рамштайну-20» вдалося досягти ряду конкретних результатів.

По-перше, позитивного розвитку набуло розв'язання проблеми дефіциту боєприпасів, адже саме їх найбільше потребують українські Сили оборони на полі бою. Профінансувати чеську ініціативу погодилися Бельгія, Нідерланди, Литва, Франція, Норвегія, Люксембург, Португалія, Швеція та Фінляндія. На цьому засіданні про фінансування чеської ініціативи постачання боєприпасів до України також оголосили Фінляндія (30 млн євро) та Канада (понад 29 млн дол.).

По-друге, партнери України запевнили в подальшому наданні більшої кількості ракет для систем протиповітряної оборони, щоб забезпечити перевагу України в повітрі. У цьому контексті учасників було поінформовано, що заходи з підготовки поставок F-16 йдуть чітко за планом, а Україна активно працює з усіма залученими країнами (США, Данією, Бельгією, Нідерландами, Румунією та іншими партнерами).

По-третє, коаліція спроможностей країн-партнерів під час засідання у форматі «Рамштайн» продемонструвала свою єдність та активність у питанні допомоги Україні. Цьому сприяла попередня координаційна зустріч із учасниками всіх восьми коаліцій. Зокрема, до дронавої коаліції приєдналися та зробили внески кілька нових країн, а перші коаліційні БПЛА очікують в Україні наприкінці березня. Крім того, коаліція опрацьовує можливість інвестування в українських виробників БПЛА.

Під час спільного брифінгу міністри оборони Німеччини Б. Пісторіус та Польщі В. Косіняк-Камиш оголосили про запровадження з 26 березня коаліції з бронетехніки як однієї з найважливіших для допомоги Силам оборони України. На думку польського міністра, до коаліції хочуть приєднатися Велика Британія, Швеція та Італія. Міністри також оголосили про створення нових спільних сил швидкого реагування у Європі на військову загрозу з боку Росії, до яких уже влітку увійдуть по 2,5 тис. солдатів з кожної країни.

Отже, ювілейний «Рамштайн-20» укотре продемонстрував свою єдність та активність у питанні допомоги Україні для відсічі агресору. Основним підсумком цього засідання стало доведення до Кремля чіткого меседжу: США і весь вільний світ не допустять, щоб Україна програла (URL: <https://cpd.gov.ua/main/yaki-pidsumky-20-go-zasidannya-v-formati-ramshtajn>).

Т. Загородній, керуючий партнер Національної антикризової групи, схильний вважати, що військова допомога Україні буде принаймні не знижена, а може, навіть і сильно збільшена: «США впевнені, що європейці повинні самі більше витратити на власну безпеку. І коли європейці активно в це включаються, то, відповідно, і Сполучені Штати Америки в це теж активніше включатимуться. Прискорення надання Україні допомоги з боку США взаємопов'язане зі збільшенням допомоги від Європи.

Україна теж має активніше включатися у виробництво озброєнь, тому що Сполучені Штати Америки ще до цього говорили: «Де ваша військова економіка? Чому ви так мало цим займаєтеся?». Але це було у 2022 р. Зараз, звичайно ж, ситуація набагато краща, ніж було до цього. Захід хоче бачити насамперед зусилля України в цьому напрямку. Я думаю, що буде посилюватися виробництво власних озброєнь.

Усе, що можливо, має вироблятися на території України, тому що залежність від інших країн – це все-таки залежність» (URL: <https://uatv.ua/uk/vijskova-dopomoga-ukrayini-ne-stoyit-na-mistsi-novi-rishennya-ramshtajnu-otsinyly-eksperty>).

Також украї важливим кроком у європейській підтримці України став саміт лідерів ЄС, який відбувся 21–22 березня в Брюсселі. На його порядку денному – понад 10 питань. Підтримка України – головна тема. Лідери ЄС ухвалили ряд позитивних рішень для української оборони, економіки та обговорили санкційний тиск на Іран, КНДР і Білорусь.

Із закликом якнайшвидше відкрити переговори про вступ України у ЄС до лідерів європейських країн звернувся Президент України В. Зеленський, який брав участь у саміті лідерів ЄС по відеозв'язку. «Я б хотів зупинитися на спільних політичних діях, зокрема на питанні щодо початку реальних переговорів про вступ України. Це один із ключових елементів мотивації наших людей у протистоянні з Росією – українцям потрібно бачити, що Євросоюз стає ближчим. І особливо в ці складні місяці потрібне відчуття зближення України та Євросоюзу, коли Росія транслює світові, буцімто Захід не здатен підтримувати нас саме так, як треба», – наголосив лідер України

(URL: <https://uatv.ua/uk/samit-lideriv-yes-zavershyvsya-v-bryusseli-yaki-pidsumky-dlya-ukrayiny-video>).

На саміті, зокрема, обговорили план використання мільярдів євро доходів від заморожених російських активів на закупівлю зброї для України.

Глава дипломатії Євросоюзу Ж. Боррель представив Раді ЄС ініціативу щодо використання доходів із заморожених активів РФ для «підтримки України у її боротьбі за перемогу». Ж. Боррель уточнив, що його пропозиція передбачає спрямування 90 % коштів через Європейський фонд миру та 10 % – через бюджет ЄС. «Я розраховую на швидке затвердження цієї пропозиції Радою, – додав дипломат. – Це продемонструє єдність ЄС і його прихильність підтримці України та її народу» (URL: <https://interfax.com.ua/news/general/974666.html>).

За словами дипломатів, ідея використання коштів для підтримки України користується широкою підтримкою серед урядів країн ЄС. Проте використання грошей на купівлю зброї є проблематичним для деяких країн. Зокрема, проти використання цих коштів для ЗСУ виступає Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан. Високопоставлений європейський дипломат поінформував DW на умовах анонімності, що Угорщина наполягає на тому, що «ці гроші мають піти на що завгодно, але не на зброю для українців» (URL: <https://finbalance.com.ua/news/zmi-kilka-kran---proti-kupivli-zbro-dlya-ukrani-za-rakhunok-dokhodiv-vid-zamorozhenikh-aktiviv-rf>).

Канцлер Австрії К. Негаммер також відкрито виступив проти використання коштів на фінансування військової допомоги, натомість він підтримує початковий план – використання цих грошей на відбудову України. «Для нас як для нейтральної держави має бути забезпечено, щоб гроші, де ми даємо згоду, не передавали на зброю та боєприпаси. Спочатку обговорювалося, що вони будуть інвестовані у відбудову в Україні. Цю пропозицію я вважаю розумною», – ідеться в заяві К. Негаммера для ЗМІ перед самітом (URL: <https://prm.ua/avstriia-vystupyla-proty-zakupivli-zbroi-dlia-ukrainy-za-koshty-rf-shcho-zaiavyv-kantsler-nehammer>).

За даними Міжнародної агенції «Reuters», пропозиція передати активи РФ на закупівлю зброї для України також викликає питання в Мальти та Ірландії.

За оцінками Європейської комісії, дохід від активів може становити від 2,5 до 3 млрд євро на рік.

Тим часом Росія назвала план ЄС «бандитизмом і крадіжкою» та пригрозила багаторічними судовими розглядами (URL: <https://finbalance.com.ua/news/zmi-kilka-kran---proti-kupivli-zbro-dlya-ukrani-za-rakhunok-dokhodiv-vid-zamorozhenikh-aktiviv-rf>).

Євросоюз продовжує відповідати на російську агресію – і санкціями, і військовою підтримкою України. Одна з останніх домовленостей лідерів ЄС – введення додаткових мит на російське зерно, яке надходить до Євросоюзу. Про це рішення було оголошено в рамках саміту.

«Ми не хочемо, щоб Росія отримувала будь-які доходи від ЄС, наприклад від агропродовольчого ринку, ринку зерна. Таким чином,

введення мит на білоруське та російське зерно позбавляє їх конкурентоспроможності. По-друге, ми не хочемо, щоб російське зерно взагалі впливало на зерновий ринок і сільське господарство у Євросоюзі. Цей крок ясно дає зрозуміти, що ми не хочемо російського зерна на ринку ЄС, але транзит усе ще можливий», – пояснила президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн (говорячи про транзит, мається на увазі перевезення через територію ЄС російського й білоруського зерна для країн Глобального Півдня) (URL: <https://uatv.ua/uk/rosijske-zerno-i-zamorozheni-aktyvy-pidsumky-samitu-lideriv-krayin-yes-pidbyly-v-bryusseli-video>).

Також лідери Євросоюзу закликали треті сторони негайно припинити надавати матеріальну підтримку агресивній війні Росії проти України. Вони зазначили, що вкрай стурбовані повідомленнями про те, що Іран може передати Росії балістичні ракети та пов'язані з ними технології для використання проти України. «Якщо Іран зробить це, Європейський Союз готовий відреагувати швидко і в координації з міжнародними партнерами, включно з новими та істотними обмежувальними заходами проти Ірану», – ідеться у висновках саміту (URL: <https://internetua.com/yes-zasterig-iran-vid-predacsi-rosiyi-balisticsnih-raket>).

Головними підсумками дводенного саміту лідерів країн ЄС для України є: санкції щодо російського зерна, щоб воно не потрапляло на європейський ринок; рішення про використання доходів від російських заморожених активів, зокрема для військової допомоги Україні.

Тепер залишилося ці рішення формалізувати.

Очікується, що остаточно рішення будуть документально оформлені протягом пів року. Щодо надходження доходів від росактивів в Україну, У. фон дер Ляєн спрогнозувала, що перший транш буде проведено до липня (URL: <https://uatv.ua/uk/rosijske-zerno-i-zamorozheni-aktyvy-pidsumky-samitu-lideriv-krayin-yes-pidbyly-v-bryusseli-video>).

Європейські лідери хочуть, щоб Україна якнайшвидше почала фактично переговори про вступ до Європейського Союзу. Про це йдеться в документі, складеному за підсумками березневої зустрічі лідерів країн-членів ЄС у Брюсселі. «Європейська рада вітає прогрес України та Республіки Молдова в просуванні необхідних реформ на шляху до ЄС. До того ж до представлення проєктів рамок переговорів для України та Республіки Молдова Єврорада пропонує швидко ухвалити їх і невідкладно розпочати роботу», – ідеться в заяві за підсумками зустрічі в Брюсселі (URL: <https://uatv.ua/uk/samit-lideriv-yes-zavershyvsya-v-bryusseli-yaki-pidsumky-dlya-ukrayiny-video>).

Драфт переговорної рамки для України було представлено 12 березня. Він містить план необхідних реформ для того, щоб максимально уніфікувати українське законодавство із законодавством Євросоюзу. Для старту переговорів необхідно схвалити ці рамки й провести міжурядову конференцію. Поки що Україна завершує необхідні для цього реформи, але це не означає, що процес євроінтеграції поставлено на паузу.

Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль 20 березня представив у Брюсселі «український план», необхідний для отримання підтримки на 50 млрд євро впродовж наступних чотирьох років у рамках так званого Українського механізму. «З нашого боку, ми також виконали велику роботу з підготовки плану для Українського механізму. Він охоплює майже 70 напрямів реформ, містить структурні реформи в державному секторі, ряд економічних реформ, спрямованих на розвиток бізнес-клімату та підприємництва, створення майбутніх точок зростання нашої економіки. Насамперед в енергетиці, логістиці, сільському господарстві, критично-сировинному та ІТ-секторах», – пояснив Прем'єр-міністр України ([URL: https://uatv.ua/uk/samit-lideriv-yes-zavershyvsya-v-bryusseli-yaki-pidsumky-dlya-ukrayiny-video](https://uatv.ua/uk/samit-lideriv-yes-zavershyvsya-v-bryusseli-yaki-pidsumky-dlya-ukrayiny-video)).

Таким чином, можна констатувати, що останнім часом країни ЄС значно активізували свої кроки щодо всебічної підтримки України. Хоча й тут «не все так однозначно».

Як заявила віцепрем'єр-міністр з питань європейської і євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина, за два місяці 2024 р. Україна отримала лише 10 % від запланованої фінансової допомоги, а також не отримала військової допомоги, яка планувалася в межах формату «Рамштайн». «Я хочу звернути увагу, що ситуація вже зараз дуже погана... За минулі два місяці ми отримали 10 % від запланованих фінансових коштів, які потрібні для виживання держави, а також не отримали військової допомоги, яка планувалася майже рік у межах формату “Рамштайн” понад 50-ма країнами світу», – наголосила О. Стефанішина під час 16-го щорічного Київського безпекового форуму. Віцепрем'єр також заявила, що американські партнери закликають Україну до більш стриманої реакції на ситуацію з виділенням пакета допомоги від США ([URL: https://www.ostro.org/news/ukrayina-otrymala-za-2-misyatsi-lyshe-10-vid-zaplanovanoji-findopomogy-i-ne-otrymala-vijskovu-i466082](https://www.ostro.org/news/ukrayina-otrymala-za-2-misyatsi-lyshe-10-vid-zaplanovanoji-findopomogy-i-ne-otrymala-vijskovu-i466082)).

Отже, за результатами зустрічей лідерів ЄС і чергового, уже ювілейного «Рамштайну» можна констатувати, що наші партнери неквапливо, іноді із зайвими затримками, але продовжують допомагати Україні. Разом з тим еволюція в ставленні до проблеми відбулася і Європа нарешті прокидається. Безумовно, свою роль у цьому відіграла й затримка з допомогою від США. Європа зрозуміла, що вона може опинитися сама в підтримці України та істотно активізувала пошук шляхів збільшення допомоги і її активізації. Крім того, європейські країни остаточно усвідомили вірогідність прямого зіткнення з військами РФ – тому посилюють власну обороноздатність.

Зустріч лідерів країн «Веймарського трикутника»: обговорювані проблеми і прийняті рішення в оцінках експертів

Лідери країн «Веймарського трикутника» – Німеччини, Франції та Польщі – 15 березня зібралися в Берліні, щоб обговорити подальшу підтримку України. Неофіційно «Веймарський трикутник» або офіційно Комітет розвитку німецько-французько-польського співробітництва – це неформальний консультативний форум, заснований в 1991 р. Тоді Франція та Німеччина об'єдналася з Польщею, яка нещодавно позбавилася радянського впливу. Форум був покликаний допомогти Варшаві на шляху до Європейського Союзу й НАТО. «Веймарський трикутник» продовжив роботу й після того, як Польща доєдналася до ЄС і НАТО. У 2013 р. три країни створили спільну військову групу на 1 тис. 700 осіб. У рамках групи відбуваються зустрічі на рівні лідерів і міністрів закордонних справ (URL: <https://www.rfi.fr/uk/20240315-веймарський-трикутник-зібрався-у-берліні-навіщо-зустрілися-макрон-шольц-і-туск>).

Зустріч, яка відбулася 15 березня, була головним чином присвячена підтримці України у її війні з Російською Федерацією. Вона відбувалася на тлі розбіжностей і взаємних претензій між Парижем та Берліном у багатьох питаннях підтримки України. Напруженість почала наростати наприкінці лютого, коли, зважаючи на блокування Конгресом США виділення 60 млрд дол. на військову підтримку України, Е. Макрон закликав європейських партнерів зробити більше, щоб допомогти Києву. Із цією метою 26 лютого він організував конференцію європейських лідерів у Парижі, під час якої заявив, що не виключає відправку західних військ в Україну, пообіцявши зробити «все можливе, щоб Росія не змогла виграти цю війну».

Позиція Е. Макрона щодо можливості направлення військ в Україну посилила напруження серед лідерів європейських країн. Ряд країн НАТО у відповідь на заяви Президента Франції публічно відкинули його ідею, зокрема Польща, США, Німеччина, Чехія, Канада і Велика Британія. Канцлер Німеччини О. Шольц особливо категорично заперечував будь-які дії, які можуть безпосередньо залучити Німеччину до війни в Україні. Він заявив, що «сухопутних військ європейських країн та інших членів НАТО в Україні не буде», а під час дебатів у нижній палаті німецького парламенту 13 березня повторив тезу, що не підтримує постачання Україні далекобійних ракет «Taurus». Він заявив, що для нього це межа, яку він не хоче перетинати.

Натомість можливість відправки військових не стали заперечувати Прем'єр Естонії К. Каллас, а також міністр оборони Литви А. Анушаускас – він уточнив, що йдеться тільки про навчальні місії. Глава Генштабу армії Нідерландів генерал О. Ейхельсгейм заявив, що «слід залишити всі варіанти відкритими».

Суперечності між лідерами Франції та Німеччини проявилися також під час поїздки Е. Макрона до Праги в березні, де він заявив, що Європа «наближається до моменту, коли потрібно буде не бути боягузами». Ці слова, схоже, були адресовані безпосередньо О. Шольцу через його категоричну відмову відправляти німецьких солдатів в Україну. Тоді міністр оборони Німеччини Б. Пісторіус заявив, що коментарі Е. Макрона – це «те, що не допомагає розв'язати проблеми щодо допомоги Україні» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/makron-ta-sholc-tusk-zaklikav-pereyti-vid-obgovoren-do-konkretnoji-pidtrimki-ukrajini-50401813.html>).

Обидві сторони також сперечалися щодо військової допомоги Україні. Під час сесії запитань і відповідей у бундестазі 13 березня О. Шольц влучно зауважив, що Німеччина надає Україні цього року 7 млрд євро допомоги, тоді як Франція – лише 3 млрд євро. Німецький Кільський інститут, який збирає дані про внески країн у військові зусилля України, називає Францію «явним аутсайдером» з 640 млн євро військової допомоги порівняно з Німеччиною, яка надала або пообіцяла 17,7 млрд євро. Франція ж оскаржує ці цифри та зазначає, що надає таку зброю, яка «дійсно має значення». «Франція зробила вибір на користь оперативної ефективності у своїй військовій допомозі Україні: обіцяй те, що можеш надати, надавай те, що можеш пообіцяти», – заявив міністр збройних сил країни С. Лекорню у своєму дописі на X.

Німецькі та французькі офіційні особи заявили, що ця суперечка маскує той факт, що серед західних союзників існує широкий консенсус щодо України. Але ця сутичка виявила фундаментальну різницю в підходах до політики. «Стиль Е. Макрона полягає в тому, щоб чинити тиск і перешкоджати, викладаючи ідеї на стіл – метод, який не завжди популярний, але може допомогти просунути в розмові. О. Шольц більш обережний і не дуже балакучий», – зазначила К. Гранд у Європейській раді з міжнародних відносин (URL: <https://zn.ua/ukr/europe/emmanuel-makron-i-olaf-sholts-zustrilisja-shchob-nalahoditi-svoji-stosunki-pro-shcho-hovorili-ft.html>).

За цим стоять і більш фундаментальні розбіжності щодо європейської безпеки. З огляду на ризик того, що Д. Трамп може бути обраний на пост Президента США в листопаді та скоротити роль США в НАТО, Е. Макрон хоче, щоб Європа збільшила свою «стратегічну автономію». О. Шольц тим часом, як і раніше, шукає прикриття в США для кожного свого великого кроку щодо України.

Аби заспокоїти суперечку з Президентом Франції щодо військової підтримки Києва канцлер Німеччини О. Шольц виступив з ініціативою скликання позачергового саміту лідерів країн «Веймарського трикутника» 15 березня у Берліні. За його словами, важливо, щоб три країни ЄС зібралися, хоча б тому, що Росія веде агресивну війну проти України. «Ми маємо зробити все можливе, щоб організувати якомога більше підтримки України. Чи вистачає боєприпасів? Чи вистачає артилерії? Чи вистачає ППО?» – зазначив він. О. Шольц також спростував враження про протистояння з Президентом Франції. «У нас з Е. Макроном дуже хороші особисті стосунки,

я б назвав їх дуже дружніми», – запевнив канцлер (URL: <https://censor.net/ua/n3478612>).

Напередодні зустрічі Президент Франції Е. Макрон застеріг західні держави від прояву будь-яких ознак слабкості щодо Росії, повторивши свою позицію про те, що не можна виключати введення західних військ в Україну. В інтерв'ю французькому телебаченню Е. Макрон зауважив, що направлення сухопутних сил на сьогодні не стоїть на порядку денному, але Європа повинна залишити «всі варіанти» відкритими на випадок поширення війни.

Після завершення зустрічі лідерів Франції, Німеччини та Польщі в Берліні Президент Е. Макрон оголосив, що країни об'єднані, як ніколи, сповнені жорсткої рішучості не дати можливості Росії перемогти. Про це він заявив під час брифінгу трьох глав держав у Берліні (URL: <https://politarena.online/zustrichi-veymarsko-ho-trykutnyka-makron-ta-sholts-rozpovily-pro-shcho-domovylys-53664>).

Він додав, що «ця рішучість є жорсткою, тому ми прийняли рішення про ряд ініціатив і насамперед домовилися про деякі дуже конкретні речі разом, у трьох». «Ми прискорили багато ініціатив, як з точки зору фінансування, так і з точки зору постачання, і будемо продовжувати це робити. Ідеться, зокрема, про закупівлю боєприпасів у країн, які мають відповідні запаси», – прокоментував Президент Франції.

Крім того, він повідомив про рішення створити новий спільний виробничий підрозділ з українською оборонною промисловістю, що дасть змогу надавати більш швидко і більш прагматичну відповідь агресору. Е. Макрон подякував канцлеру О. Шольцу, який взяв на себе «особливу відповідальність» за промислове виробництво в Україні.

«Ми відновлюємо цей сигнал підтримки для України. І водночас ми посилаємо прямий сигнал Москві. Ми хочемо, щоб президент Росії знав: ми не перестанемо підтримувати Київ. Ми будемо й надалі стояти разом на боці українців та України», – заявив канцлер Німеччини О. Шольц. Він запевнив, що європейські країни купуватимуть значно більше зброї для потреб ЗСУ. «Разом з партнерами Німеччина вироблятиме зброю та боєприпаси на території України. Російський диктатор Путін повинен зрозуміти, що Європа й надалі підтримуватиме Україну та робити все для її перемоги, зокрема використовувати заморожені російські активи», – зазначив канцлер. Також він оголосив про створення західними союзниками коаліції для надання Києву далекобійної ракетної артилерії, що буде сформована в межах формату «Рамштайн» (URL: <https://espresso.tv/svit-sholts-pislya-zustrichi-z-makronom-ta-tuskom-ogolosiv-pro-stvorennya-soyuznikami-ukraini-koalitsii-raketnoi-artilerii>).

У свою чергу глава уряду Польщі анонсував проведення наступної зустрічі «Веймарського трикутника» вже за кілька місяців. «Я радий, що ви прийняли моє запрошення зустрітися в Польщі на початку літа. Це дасть можливість підбити підсумки, чого ми досягли разом, і побудувати нові плани. Я вважаю, що це гарний початок для “Веймарського трикутника”, прекрасного формату, від якого ми всі виграємо», – акцентував Д. Туск.

Коментуючи результати зустрічі лідерів країн «Веймарського трикутника» і її вплив на перебіг російсько-української війни, експерти відзначають, що це була дуже важлива для України подія. Так, експерт Українського інституту майбутнього І. Попов переконаний, що лідери «Веймарського трикутника» не дадуть Росії перемогти Україну. «Ми бачимо досить обережні заяви за підсумками цієї зустрічі. Немає заяв про те, що всі троє погодилися відправляти війська в Україну. Із цього приводу поки що кожен залишився при своїх інтересах. Але водночас усі троє заявили, що підтримка України була головним питанням для обговорення. Підтримка буде посилена, і вони не дадуть Російській Федерації виграти в Україні. А деталі ми побачимо в подальших рішеннях», – зазначив І. Попов (URL: <https://uatv.ua/uk/sygnal-moskvi-pidtrymka-ukrayiny-ta-bezpeka-yevropy-zustrich-lideriv-vejmarskogo-trykutnyka-obgovoryuemo-z-ekspertamy>).

«Франція завжди була лідером Європейського Союзу, а зараз вона навіть випереджає час. У будь-якому разі, у політичних дискусіях, які вона запустила всередині Європи, Франція ставатиме дедалі самостійнішою. Я думаю, вона виходитиме з тіні США», – вважає дипломат, міжнародний експерт Р. Осипенко. За його словами, європейці зрозуміли, що американці не завжди зможуть, навіть якщо захочуть, виконувати свої зобов'язання у сфері безпеки та оборони. Для того щоб підготуватися до моменту, коли в президентське крісло може сісти Д. Трамп, який зосередиться на стримуванні Китаю та недопущенні війни в Тайвані, їм потрібен час, щоб переосмислити й зрозуміти, як діяти в нових умовах.

Саме цим, вважає експерт, обумовлена політична активність європейських лідерів. Спочатку був візит Д. Туска та А. Дуди до США, де вони розмовляли з американцями про виконання своїх політичних зобов'язань у рамках євроатлантичного союзу. Після цього ми побачили політичні дискусії в рамках «Веймарського трикутника» – Франції, Німеччини, Польщі. Це означає, на думку Р. Осипенка, що в цій геополітичній конфігурації змінилася роль і України, і російсько-української війни. Україна розглядається вже не як буферна зона і не як прикордоння Європи, де йде війна, а ця війна розглядається вже як європейська.

Через два роки війни європейці прийшли до тієї думки, що умиротворити Путіна марно, домовитися з ним неможливо. Вони зрозуміли, що не перебувають в безпеці, що треба ставати більш ініціативними. І у зв'язку із цим зміняться й підходи до України, якій забезпечуватимуть і військову, і фінансову допомогу, переконаний експерт.

Директор Центру суспільних досліджень «Український меридіан» Д. Левусь припускає, що лідери Франції, Німеччини та Польщі обговорювали майбутнє Європи після того, як отримали інформацію зі США. Не виключено, що відбулися певні зрушення в питанні надання Німеччиною ракет «Таурус», адже одним з підсумків зустрічі, крім передання доходів з російських активів для допомоги Україні, стало створення коаліції далекобійної реактивної артилерії. Це дає підстави для припущень про досягнення певного компромісу з боку канцлера Німеччини О. Шольца.

Міжнародний експерт С. Желіховський наголошує, що зустріч лідерів трьох європейських країн була дуже важливою для України. Серед головних меседжів була, на його думку, заява О. Шольца про можливість використання російських активів для надання допомоги Україні. Вони можуть стати альтернативою тим коштам, які ми можемо не отримати зараз від США. Також було обговорено створення нового формату в контексті надання Україні далекобійної артилерії, яка, можливо, допоможе переломити ситуацію на користь України.

Директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства, політичний аналітик В. Кулик вважає, що пошук озброєнь та боєприпасів для України не лише у ЄС, а й за його межами, передача доходів від заморожених російських активів на закупівлю зброї для ЗСУ – це, безумовно, позитивні кроки. На жаль, поки що не вирішено питання з таким важливим для нас далекобійним озброєнням, як Taurus та інші ракети.

За його словами, те, що не було оприлюднено за підсумками зустрічі, але, найімовірніше, обговорювалося – це питання створення «сухопутної коаліції» (ініціатива Е. Макрона щодо можливого відправлення в Україну військовослужбовців ряду країн-членів НАТО) та взаємодія між збройними організаціями країн ЄС у рамках НАТО або поза НАТО. Перед Альянсом, зазначає експерт, стоять великі виклики через вибори в США та гіпотетичне повернення Д. Трампа до Білого дому. Крім того, наголошує він, у НАТО присутні такі країни, як Угорщина, Словаччина, Туреччина, які можуть блокувати рішення в Альянсі.

«Відповідно країни, які розглядають себе як лідерів європейського проєкту (Німеччина, Франція, Польща), замислюються про новий рівень безпеки. Скоріше, вони могли обговорювати співпрацю в цьому плані. Чи потрібні тут деякі нові інституції, чи краще обійтися без них, ніж дратувати інших учасників Альянсу, не протиставляти себе їм, посилюючи кризу», – пояснює В. Кулик. Але, продовжує він, те, що Париж, Берлін і Варшава шукають тіснішої взаємодії, зближення своїх стратегічних позицій щодо російсько-української війни (розуміючи, що незабаром може розпочатися її новий етап) – факт.

«Поки що, схоже, ідеться про створення нової рамки консультацій між Німеччиною, Францією та Польщею, – вважає експерт. – Можливо, на рівні керівництва генштабів, з обміном технологіями, розвідувальною інформацією, формуванням спільних підрозділів (у тому числі сил оперативного стримування в разі провокацій або агресій з боку РФ). З вибудовуванням лінії можливого підвищення участі європейських країн у війні, у тому числі шляхом надання більшої кількості своїх військовослужбовців для вирішення якихось завдань в Україні» ([URL: https://world.comments.ua/ua/news/eu/pidsumki-peregovoriv-francii-nimechchini-ta-polschi-scho-moglo-zalishitisya-bez-rozghosu-727886.html](https://world.comments.ua/ua/news/eu/pidsumki-peregovoriv-francii-nimechchini-ta-polschi-scho-moglo-zalishitisya-bez-rozghosu-727886.html)).

Керівник Центру політичної розвідки, політтехнолог О. Постернак наголошує, що нинішня зустріч лідерів «Веймарського трикутника» стала бенефісом Е. Макрона, який бажає затвердити посилену роль Франції в

системі європейської колективної безпеки на фоні обережної Німеччини у її стратегії щодо Росії, а також німецько-американської синхронізації у світових справах. «Зрозуміло, що цей трикутник також є важливим для України з погляду збалансування бажань Польщі радикально вирішити суперечності на аграрному ринку ЄС – у зв'язку з лібералізацією торгівлі сільськогосподарською продукцією з Україною. Польща лобіює радикальні дії щодо українського імпорту, а позиції Парижу та Берліну відіграють важливу роль у європейських наднаціональних органах», – констатує О. Постернак (URL: <https://world.comments.ua/ua/news/eu/pidsumki-peregovoriv-francii-nimechchini-ta-polschi-scho-moglo-zalishitisya-bez-rozgolosu-727886.html>).

Експерт Аналітичного центру «Об'єднана Україна» О. Куц вважає, що позиція Франції щодо України істотно посилилася після підписання Угоди про гарантії безпеки 16 лютого, під час зустрічі В. Зеленського та Е. Макрона. До того ж Угоду ратифіковано французьким парламентом. По суті, наголошує експерт, ми бачимо нову інституційну роль Франції у питаннях національної безпеки в умовах, коли Німеччина з певних причин не може просуватися далі за деякі «червоні лінії». У зв'язку із цим, прогнозує О. Куц, варто очікувати на збільшення військово-технічного співробітництва між Києвом і Парижем (URL: <https://world.comments.ua/ua/news/eu/yak-viyna-v-ukraini-zminyue-evropu-pro-scho-govorit-aktivnist-francii-727844.html>).

Політолог, директор Агентства моделювання ситуацій В. Бала зазначає, що ситуація у Європі має досить обнадійливий вигляд. «Е. Макрон не просто не відмовляється від своїх слів, що підтримку України потрібно посилювати, зокрема допомагаючи військовим країн НАТО, він ще й уточнює, поглиблює, розширює, пояснює – як саме треба допомагати, чому це важливо і для самих європейців. Дуже добре, що Е. Макрон так активізувався, акцентуючи, що, якщо Росія перемає в Україні, це буде поразка Європи», – зазначає експерт (URL: <https://world.comments.ua/ua/news/eu/yak-viyna-v-ukraini-zminyue-evropu-pro-scho-govorit-aktivnist-francii-727844.html>).

Те, що Європа не просто прокинулася, а й почала діяти, підтверджує також ініціатива Президента Чехії П. Павела щодо придбання снарядів для України за межами ЄС. Досить швидко всередині Європи склалася «снарядна коаліція» щодо прискореного забезпечення ЗСУ гостро необхідними боєприпасами, наголошує В. Бала. За його словами, крім хіба що Угорщини та Словаччини, схоже, усі країни ЄС потужно включилися в підтримку України. Це, зазначає експерт, демонструє, що європейці серйозно зайнялися питанням протистояння Росії, розуміючи, що перемога України над агресором – на користь усієї Європи.

«Після того, як із середини осені почалися і, на жаль, тривають проблеми в Конгресі США з виділенням допомоги Україні, європейці реально стрепенулися. Франція ж стала своєрідним локомотивом підтримки нашої країни. Додаткові 5 млрд на військову допомогу нашій країні, рішення про зарахування виділених напряду України коштів як внески тих чи інших

держав до загального європейського Фонду миру – це все прискорює необхідні нам процеси, знімає бюрократичні перепони», – констатує В. Бала.

Співдиректор програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру ім. О. Разумкова О. Мельник нинішню зовнішньополітичну позицію Президента Франції Е. Макрона розглядає в контексті загальної еволюції стратегічної думки щодо Росії на Заході. Нині РФ сприймають як загрозу, а не потенційного партнера в майбутньому. Якщо вдається до аналізу ставлення Е. Макрона до російсько-української війни, то варто згадати, що ще на початку червня 2022 р. Президент Франції переймався передусім тим, щоб війна не закінчилася приниженням Путіна. Починаючи з останніх місяців 2023 р., у своєму баченні завершення війни французький лідер поступово перейшов від «не допустити поразки України» до «забезпечити перемогу України». Позитивним аспектом такої трансформації є те, що вона виглядає стійкою та наповненою конкретним діями: надання фінансової допомоги, озброєння, активні дипломатичні зусилля з активізації інших європейських союзників Києва. Негативний аспект – її надто повільні темпи, наголошує О. Мельник.

На думку експерта, украї важливо також, що Е. Макрон поступово позбавляється скептицизму стосовно розширення ЄС і НАТО включно з перспективами вступу до ключових західних інституцій України. У такому ширшому контексті еволюції зовнішньої політики Франції перегляд Е. Макроном червоних ліній у протидії путінському режиму публічний наголос на невиключеності опції залучення французьких збройних сил виглядає логічним, а тому навряд чи може бути віднесений винятково до передвиборчих маніпуляцій.

Зазначена опція (навіть за 23 % її схвалення) відповідає також певним тенденціям усередині Франції. Показово тут є нещодавня заява праворадикальної політикині М. Ле Пен, яка кардинально змінила свою позицію та говорить про несприйняття того, що Путін пропонує Європі. Вона засудила широкомасштабне вторгнення, висловилася на підтримку Києва в російсько-українській війні, що засвідчує, як мінімум, непопулярність Путіна та путінізму, усвідомлення навіть проросійськими політиками необхідності відмежуватися від них. Таким чином, можна говорити про загальні психологічні зміни загалом серед західних лідерів.

Також, за словами О. Мельника, Е. Макрон першим зробив серйозний крок у розріз загально прийнятої політики підходів, які досі домінують як у США, так і в багатьох європейських державах. Це те, що називається «менеджмент ескалації». Два роки практично одним із ключових маркерів було не допустити ескалації, не спровокувати Путіна на якісь радикальні дії – аж до застосування ядерної зброї. Е. Макрон своїм кроком, по суті, пішов на ескалацію, зламавши парадигму Москви про те, що Захід і Європа (попри запровадження нових санкцій, постачання Україні додаткової зброї) у критичний момент даватимуть задню.

Водночас заяви Е. Макрона, як вважає О. Мельник, можна вважати доволі позитивною й продуктивною провокацією. Цими заявами Е. Макрон

примусив європейських партнерів укотре серйозно задуматися над тим, які можуть бути сценарії конфлікту в разі, якщо Захід не мобілізується до рівня, щоб Україна перемогла в цій війні, які можуть бути потім сценарії та загрози для європейського континенту. Те, що Заходу доведеться посилати своїх солдат – один з елементів цього негативного сценарію. Е. Макрон зазначає, якщо ви не хочете, щоб нам довелося посилати своїх солдат, думайте сьогодні, як цього не допустити.

У цьому зв'язку Ю. Теміров, кандидат історичних наук, декан факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету ім. В. Стуса (м. Вінниця), зазначає, що зустріч 15 березня 2024 р. Е. Макрона, О. Шольца та Д. Туска дає підстави вважати, що неоднозначна по суті перспектива відправки військ в Україну вже має певний позитивний для України вплив на лідера Німеччини (URL: <https://meta.ua/uk/news/politics/139082-emmanuel-makron-i-moment-cherchillya-ekspert>).

Ю. Теміров погоджується, що публічно заявлена позиція Е. Макрона щодо можливості відправлення до України французьких військ, поза сумнівом, не є спонтанною чи емоційною, вона – важлива складова трансформації французької зовнішньої політики включно з баченням російсько-української війни. Продуманість змін засвідчує кадрове оновлення: новий уряд, прем'єр-міністр і керівник МЗС. До речі, традиційно свою першу закордонну поїздку новий очільник МЗС Франції робив до Берліну. Натомість нинішній міністр закордонних справ С. Сежурне свій перший візит здійснив до Києва.

За словами керівника Центру громадської аналітики «Вежа» В. Клочка, «Макрон, схоже, хоче бути на чолі ідеї, яку він зараз просуває. А саме створення сухопутної коаліції на підтримку України. Країн, які готові відправити до нас своїх військовослужбовців. Чим більше він збере прихильників такого умовного договору, тим більшою буде його вага в Європі. Крім того, це може стати першим кроком до створення єдиної європейської армії, ідею створення якої Макрон просуває ще з 2018 р. Що дасть змогу Європі стати автономнішою», – пояснює експерт.

Він звертає увагу, що навіть Польща, яка останнім часом веде суперечливу політику щодо підтримки України (ідеться про блокування кордонів), вустами ряду державних діячів висловилося за ймовірне відправлення частини своїх військовослужбовців до нашої країни. «Щодо позиції Шольца – тут все неоднозначно. Він точно стоїть на боці України. Але вкрай обережний у позиції щодо відправлення військ до нашої країни, надання нам далекобійних ракет тощо. Тут треба розуміти, що в цій частині позиція німецьких політиків різних таборів є досить послідовною. Після Другої світової Німеччина завжди намагалася бути нейтральною. І хоч зараз є прихильники радикальнішої допомоги Україні, загалом Німеччина тут дуже обережна. І те, що вона й так нам досить потужно допомагає – це вже великий результат», – наголошує експерт.

За його словами, навряд чи варто очікувати, що О. Шольц змінить після цієї зустрічі свою позицію і наважиться передати Україні ракети «Taurus». Хоча не можна виключати, що такий варіант у Німеччині розглядається, але зробити все хочуть тихо, можливо, із заміною ракет (щоб не фігурували саме німецькі). Якщо Берлін піде на обмін британських Storm Shadow на свої Taurus (щоб нам останні передали представники Великої Британії, а не Німеччини), це був би теж дуже добрий варіант, упевнений В. Клочок (URL: <https://society.comments.ua/ua/news/developments/yaki-ochikuvannya-vid-zustrichi-makrona-sholca-ta-tuska-chomu-ce-vazhlivo-dlya-ukraini-727738.html>).

Отже, під час зустрічі в Берліні лідери держав «Веймарського трикутника» ухвалили ряд важливих для України рішень. Зокрема, вони домовилися про посилення військової підтримки України за кількома напрямками. Так, тепер вони закуповуватимуть ще більше зброї для України на світовому ринку. Країни розширять виробництво військової техніки, зокрема і спільно з українськими партнерами. Крім того, країни створять нову коаліцію можливостей для реактивної артилерії великої дальності. Канцлер Німеччини заявив, що для закупівлі зброї використовуватимуться заморожені російські активи. Франція, Німеччина та Польща продемонстрували, що Європа об'єднана, розділяє одні й ті ж цінності, не змінить позиції щодо Росії та що не лише США готові допомагати Україні.

На думку експертів, ця зустріч свідчить, що політики Європи стурбовані ситуацією навколо російсько-української війни, що вони остаточно перестали вірити Путіну та намагалися з ним домовитися, що свідчить про загальну еволюцію стратегічної думки щодо Росії на Заході. Зважаючи на те що російсько-українська війна вимагає від Німеччини та Франції зберігати згоду в питаннях оборони, зустріч лідерів «Веймарського трикутника» в Берліні може посприяти залагодженню суперечностей і покращенню франко-німецьких відносин. Водночас усвідомлення лідерами того факту, що безпека Європи залежить від успіхів українців на полі бою, має посприяти їхній єдиній позиції щодо посилення підтримки України та сприяння перемозі над агресором.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Вибори Путіна в Російській Федерації: реакція світу, оцінки політиків і експертів

У Росії відбулися вибори, на яких, очікувано, переміг В. Путін. Мало хто сумнівався, що буде інакше, адже опозиція переслідується, а опоненти Путіна не мали можливості брати участь у виборах.

За інформацією російської Центральної виборчої комісії, за результатами голосування В. Путін набрав 87,28 %. Інші кандидати набрали менше 5 % голосів: М. Харитонов – 4,31 % голосів, В. Даванков – 3,85 %,

Л. Слуцький – 3,20 %. Виборча комісія РФ відзвітувала про рекордну явку на виборах – 87 млн виборців – це 77,44 % від загальної кількості громадян, які мали активне виборче право в Росії.

При цьому повідомляється, що було зафіксовано найбільшу кількість голосів в історії, яку росіяни віддали за кандидата на пост президента. «Понад 76 млн виборців проголосували за діючого главу держави. Це також рекордний показник. У 2018 р. за В. Путіна проголосувало 56 426 399 виборців», – повідомили в ЦВК РФ (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-putin-rezultaty-vyboriv/32866479.html>. 2024. 19.03).

Варто зазначити, що 15–17 березня на окупованих Росією територіях України також проводилися незаконні вибори. За словами голови Сєвєродонецької РВА Р. Власенка, основну частину явки на тимчасово окупованих територіях забезпечили російські військові та цивільні РФ. «Росіяни розповідають, що явка на псевдовиборах на тимчасово окупованих територіях була 87 %. За їхніми даними, у цих виборах узяли участь понад 1,5 млн людей. За нашими ж оцінками, такої кількості людей, які проживають на ТОТ Луганщини, немає. Також важливо зазначити, що половина населення, Сєвєродонецького району точно, яке голосувало, було не місцевих мешканців. Тобто це військові та цивільні РФ, які приїхали на ТОТ Луганщини. До того ж вони використовували відкріпні талони й було дуже багато зафіксовано зміни місць голосування», – поінформував Р. Власенко (URL: <https://espreso.tv/viyna-z-rosiyeyu-polovinu-yavki-na-psevdoviborakh-na-tot-zabezpechili-ne-mistsevi-meshkantsi-golova-severodonetskoi-rva-vlasenko>. 2024. 19.03). Насправді, на його думку, явка на псевдовиборах Путіна на території тимчасово окупованої Луганщини була не більше 50 %.

Незалежні спостерігачі та експерти оцінюють вибори як невірні та неконкурентні. Путін, який керує Росією з 2000 р., балотувався на п'ятий термін. Усім кандидатам від непарламентських партій та самовисуванцям, які збирали підписи, Центральна виборча комісія в реєстрації відмовила.

Європейський Союз заявив про невизнання електоральної процедури, яку Росія організувала на окупованих українських територіях. У заяві ЄС ідеться про те, що альянс «рішуче засуджує» проведення «так званих виборів» у Криму, а також у Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях. Проведення виборів на цих територіях ЄС назвав «явним порушенням Росією міжнародного права».

Як зазначив Президент України В. Зеленський, В. Путін «імітує чергові вибори». «Усім у світі зрозуміло, що цей діяч, як було вже часто в історії, просто захворів на владу та робить усе, щоб правити довічно. Немає такого зла, яке він не скоїть, щоб подовжити особисту владу. І немає нікого у світі, хто був би застрахований від цього», – заявив В. Зеленський (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-lehitymnist-vybory-v-rosii/32865323.html>. 2024. 17.03).

Він подякував світовим політикам і міжнародним організаціям, які «називають і називатимуть ці речі своїми іменами», і назвав злочином дії Росії на окупованих територіях України. «За все, що зроблено російськими вбивцями в цій війні та заради путінської довічної влади, має бути справедлива відплата. Він боїться найбільше тільки одного – справедливості. Жодної легітимності в цій імітації виборів немає та бути не може. Цей діяч має закінчити на лаві підсудних у Гаазі – саме це ми маємо забезпечити», – наголосив Президент України.

Верховна Рада України ще 14 березня, під час пленарного засідання, ухвалила звернення до іноземних урядів і парламентів, а також міжнародних організацій, у якому закликала засудити проведення Росією незаконних виборів на тимчасово окупованих територіях України. «Україна не визнаватиме вибори президента Росії, адже в цій країні жодних виборів уже давно немає», – заявив секретар Ради національної безпеки і оборони України О. Данілов (URL: <https://ua.krymr.com/a/krym-vybyory-prezydenta-rosii-pidsumky/32868403.html>. 2024. 20.03).

Напередодні голосування Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй (ООН) А. Гутерріш засудив спроби Росії провести президентські вибори на окупованих територіях України. Про це заявив речник ООН С. Дюжаррік.

А. Гутерріш нагадав, що спроба незаконної анексії регіонів України не має законної сили з точки зору міжнародного права. «Організація Об'єднаних Націй залишається непохитно відданою суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, згідно з відповідними резолюціями Генеральної Асамблеї», – наголосив спікер ООН (URL: <https://www.unian.ua/world/vibori-prezident-rf-v-oon-dali-ocinku-golosuvannu-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrajini-12574644.html>. 2024. 15.03).

Міністр закордонних справ Литви Г. Ландсбергіс заявив, що псевдовибори Путіна відбувалися в умовах безпрецедентного обмеження громадянських і політичних прав та «не можуть вважатися й називатися виборами». «Право не може виникнути з беззаконня, а примус, утиски та шахрайство не можуть породити легітимність, яка користується міжнародною повагою. Саме тому ми не вважаємо й не називаємо цю сфальсифіковану та імітаційну процедуру виборами, бо, на жаль, це більше схоже на трагічний фарс», – зазначив він (URL: <https://espresso.tv/svit-zaversieyu-rosiyskoi-tsvk-putin-pereobravsvya-prezidentom-rf-iz-ponad-87-pidtrimki>. 2024. 18.03).

Міністр закордонних справ Латвії К. Каріньш також назвав російські вибори «позбавленими будь-якої демократичної легітимності». «У Росії “вибори” позбавлені будь-якої демократичної легітимності і втратили своє призначення. Особа, відповідальна за найкривавішу війну в Європі із часів Другої світової війни, продовжує своє правління на посаді президента Росії», – зазначив міністр.

У свою чергу міністр закордонних справ Великої Британії Д. Кемерон розкритикував так звані вибори президента РФ на окупованих територіях України, заявивши, що вони відбувалися «з обмеженим вибором» та без спостерігачів ОБСЄ. Міністр оборони Великої Британії Г. Шеппс заявив, що Путін «вкрав чергові вибори, але йому не вдасться вкрати Україну». «Велика Британія працюватиме з нашими союзниками, щоб зупинити цього злодія, збільшуючи нашу колективну підтримку України. Як показує історія, ми повинні зупинити диктаторів і автократів, інакше вони крастимуть ще більше», – наголосив міністр.

Чеський міністр закордонних справ заявив, що вибори президента Росії не відповідають міжнародним стандартам, а влада задалегідь заглушила всі критичні голоси та опозиційних кандидатів. МЗС Чехії також засудило проведення «виборів» Путіна на окупованих територіях України: «Це черговий прояв російської агресії щодо України».

З подібною заявою виступило й Міністерство закордонних справ Польщі. У польському зовнішньополітичному відомстві зазначили, що запровадження репресивного законодавства, що обмежує громадянські свободи та права, та недопуск до участі у виборах кандидатів, які виражають антивоєнні погляди, «означає, що ці “вибори” не можуть вважатися ні вільними, ні чесними».

У Польщі, як і в багатьох демократичних країнах заявили, що не визнаватимуть результатів так званих виборів на тимчасово окупованих українських територіях та розцінюватимуть їх як чергову спробу підірвати незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Щоправда, ніхто не заявляв, що не визнаватиме виборів у Росії в цілому, незважаючи на різкі заяви політиків. Зокрема, у німецькому Міністерстві закордонних справ наголосили, що псевдовибори в Росії не є ні вільними, ні чесними, результат нікого не дивує. «Правління Путіна є авторитарним, він спирається на цензуру, репресії та насильство. “Вибори” на окупованих територіях України є недійсними та є ще одним порушенням міжнародного права», – зазначили у відомстві.

Очільниця цього міністерства А. Бербок назвала голосування за Путіна «виборами без вибору». «Виборчий процес свідчить не лише про безрозсудну поведінку Путіна щодо власного народу, а й суперечить нормам ООН. Так звані вибори в частинах України, у частинах Молдови та частинах Грузії суперечать міжнародному праву», – наголосила вона.

Очільник європейської дипломатії ЄС Ж. Боррель також розкритикував псевдовибори Путіна та їх проведення на окупованих територіях України. «ЄС наголошує, що не визнає та ніколи не визнає ані проведення так званих виборів на цих територіях України, ані їх результатів. Вони є нікчемними та не можуть мати жодних юридичних наслідків. Політичне керівництво РФ і причетні до їх організації побачать наслідки таких протиправних дій», – заявив Ж. Боррель.

Речник Державного департаменту США В. Пател також наголосив, що будь-яка нація заслуговує на доступ до неупередженої інформації про

кандидатів і їхні програми, щоб вибрати собі нового лідера та визначити майбутнє власної країни. На виборах у Росії, на його думку, цього точно не було, вони були «ані вільними, ані чесними». «Це, безумовно, був недемократичний процес, і я думаю, що можна з упевненістю сказати, що вітальних дзвінків зі США точно не буде», – підкреслив В. Пател.

Також він нагадав, що Кремль ув'язнив політичних опонентів, перешкоджав балотуванню кандидатів, які виступали проти розв'язаної Росією війни, та згадав про нещодавню смерть О. Навального.

Проте, цілком очікувано знайшлися зарубіжні політики, які привітали Путіна. Як пише російське пропагандистське агентство «РИА Новости», з перемогою на так званих виборах Путіна привітало вже Міністерство закордонних справ Китаю. У привітанні російському диктатору зазначається, що переобрання Путіна «повною мірою відбиває підтримку народу Росії» (URL: <https://espreso.tv/svit-za-versieyu-rosiyskoi-tsvk-putin-pereobravsya-prezidentom-rf-iz-ponad-87-pidtrimki>. 2024. 18.03).

Путіна також вже привітали лідер КНДР Кім Чен Ин і Президент Венесуели Н. Мадуро. Зокрема, Н. Мадуро заявив, що «це був бездоганний виборчий процес», який «продемонстрував свою демократичність у взірцевий спосіб».

Президент Узбекистану Ш. Мірзійоев у посланні до Путіна зазначив, що висока явка виборців і підсумки голосування, що відбулося, «ще раз яскраво показали безумовну довіру та рішучу підтримку населенням політичного курсу й програми соціально-економічних реформ Путіна».

Крім того, Путіна привітали: президенти Азербайджану І. Алієв і Казахстану К.-Ж. Токаєв, білоруський колега О. Лукашенко, Прем'єр-міністр Індії Н. Моді, Президент Сирії Б. Асад та ще ряд лідерів країн.

Щоправда, серед тих, хто привітав Путіна, є і представники НАТО. Зокрема, Президент Туреччини Р. Ердоган також телефоном привітав Путіна з перемогою на виборах і заявив про готовність до посередництва в переговорах з Україною. Зазначається, що Р. Ердоган висловив сподівання, що «позитивний курс у турецько-російських відносинах триватиме в новий період».

Президент Туреччини також заявив, що його країна «готова відігравати будь-яку роль посередника в поверненні за стіл переговорів щодо України» (URL: <https://espreso.tv/svit-erdogan-privitav-putina-z-pereobrannyam-i-zayaviv-pro-gotovnist-do-poserednitstva-v-peregovorakh-iz-ukrainoyu>. 2024. 18.03).

Ще один член НАТО і ЄС Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан також привітав Путіна з переобранням, незважаючи на засудження голосування багатьма західними урядами. Речник угорського уряду З. Ковач повідомив, що В. Орбан привітав Путіна в листі, у якому також зазначив, що співпраця між Угорщиною та Росією «дає змогу проводити важливі дискусії навіть у складних геополітичних умовах». За словами В. Orbana, підтримання діалогу є «фундаментальною умовою для якнайшвидшого встановлення миру» (URL: <https://kiev24.ua/orban-privitav-putina-z-pereobrannyam-i-vidznachyv-spivpraczu-ugorshhyny-ta-rf>. 2024. 22.03).

Як бачимо, абсолютну більшість політиків, які привітали Путіна, становлять або відкриті авторитарні лідери, що використовують такі само методи для утримання при владі, або ті голови держав, що намагаються отримати або зберегти якійсь преференції від Росії. У цьому їхньому бажанні превалюють суто прагматичні міркування за відомим цинічним висловом «нічого особистого – тільки бізнес». На думку спостерігачів, вони зберігають своєрідну вірність Путіну лише до певного часу і виключно за існуючих обставин. Тільки-но ситуація зміниться – уся їхня прихильність зійде нанівець.

Зарубіжні видання активно прокоментували вибори в Росії. Зокрема, агентство «Bloomberg» робить акцент на тому, що перепризначення Путіна означає насамперед, що російський диктатор не припинить війну – навпаки, його «СВО» є домінуючою метою його перебування при владі.

Видання «The New York Times» детально проаналізувало ситуацію навколо перепризначення Путіна й дійшло таких висновків: цифри підтримки Путіна аж надто високі, фальсифікація виборів і намальовані вражаючі показники були передбачуваними, проте наближення до 90 % здивувало всіх експертів. Настільки завищені цифри, пише видання, можуть викликати питання навіть у тих, хто досі не особливо замислювався.

Проте, на думку аналітиків видання, ілюзію стабільності створити не вдалося. Цього разу зіграли аж три моменти: коли тисячі росіян у січні по всій країні вишикувалися в чергу, аби підписати петиції для включення до виборчого бюлетеня Б. Надєждіна, який виступав проти війни в Україні; смерть О. Навального, найзапеклішого політичного опонента Путіна, і тисячі росіян з'явилися на його похоронах у Москві; масова явка до виборчих дільниць о 12:00 на третій день виборів на знак протесту проти Путіна та війни.

При цьому The New York Times наголошує, що кампанія Путіна велася навколо війни. Диктатор пояснив високу явку на виборах так: «Ми змушені в прямому сенсі цього слова зі зброєю в руках захищати інтереси наших громадян, наших людей» (URL: <https://glavcom.ua/publications/vibori-putina-pegemohla-vijna-991348.html>. 2024. 18.03).

У своєму щорічному зверненні до нації Путін пообіцяв, що Росія «зможе досягати своїх військових цілей», навіть не ставлячи економіку суто на військові рейки, а й інвестуючи в неї та інфраструктуру.

У редакційній статті The Guardian відзначає особливість Путіна як диктатора – абсолютної влади йому мало: йому необхідна всенародна любов, нехай отримана силою. «Якби все не було так зловісно, путінізм можна було б вважати цікавим явищем. Не задовольняючись абсолютною владою, лідер потребує, щоб його любили та обожнювали. Він прагне легітимності, наданої народним голосуванням, але ненавидить невизначеність вільного демократичного процесу», – зазначає видання.

У статті наголошується, що Путін прагне прислухатися до проблем людей – під час марафону телефонних дзвінків, скажімо, але чує лише те, що хоче чути – підтвердження свого всезнання.

Підсумок видання підбиває такий: «Зрештою, саме насильство, а не голосування, утримує Путіна при владі. Але це не може підтримувати його нескінченно довго. Пригноблені Росії повинні дивитися на свою історію та зберігати віру. Одного дня це скінчиться».

Але поки що пропаганда відіграє важливу роль. Путіна в Росії представляють великим політиком і героєм. Як зазначила О. Юркова, співзасновниця проекту «StopFake», медіаексперт, героїзація Путіна та російських окупантів триває вже давно. «Недавній витік внутрішніх документів Кремля, так званий Kremlin leaks, показав, що в Росії витратили 1 млрд євро на пропаганду влади та вторгнення РФ в Україну. Активізували героїзацію Путіна, наприклад, показуючи серіал “НДР”, де головним героєм є агент КДБ, з натяком на минуле диктатора. Документи передбачають просування “традиційних цінностей”, “героїв сучасності” та єдності між Росією й “новими”, тобто окупованими, територіями», – зазначила О. Юркова (URL: <https://www.unian.ua/world/prezidentski-vibori-v-rosiji-yakimi-priyomami-z-putina-liplyat-geroya-12575853.html>. 2024. 17.03).

За її словами, путінська влада вперше пішла на такі зусилля, щоб виграти на виборах. Отже, не відчуває такого контролю ситуації, як раніше. Усі ці наративи й меседжі мають глибшу мету – показати росіянам і світові «легітимність» війни в Україні та політики, яку провадить Путін. Враховуючи, що путінський режим контролює весь російський політичний та медійний простір, ці вибори не мають сенсу як такі. Це пропагандистська спецоперація, результати якої Росія спробує використати надалі.

Оглядач відділу міжнародної політики ZN.UA В. Кравченко вважає путінські вибори сфальсифікованими, але все ж зазначає, що росіяни виявляли демонстративний ентузіазм, голосуючи за вбивцю, який розв’язав війну проти України та винен у смерті десятків тисяч українців: до виборчих дільниць стояли черги, а портали дистанційного електронного голосування (ДЕГ) не могли впоратися з навантаженням (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/putin-vihrav-vibori-v-putina-shcho-dali.html>. 2024. 18.03).

За словами В. Кравченка, ця аномально висока цифра не випадкова: прогнозованість перемоги Путіна не означала, що в адміністрації президента РФ легковажно поставилися до виборчої кампанії. Для Кремля був символічним факт високої явки, тож на її забезпечення було кинуте адміністративний ресурс із примусу до голосування: роботодавці погрожували штрафами та звільненнями і вимагали надсилати фото бюлетеня з позначкою за кандидата. Адже вибори в Росії – це не ротація влади, а її консервація. Симуляція демократичного процесу волевиявлення легітимує подальше перебування Путіна в Кремлі, демонструє консолідацію російського суспільства навколо національного лідера в умовах війни Росії з Україною та протистояння із Заходом, додає йому ваги за столом майбутніх переговорів із західними лідерами. Зрештою, голосування 15–17 березня – це й «референдум про довіру» до Путіна, й узаконення перетворення авторитарної влади на тоталітарний режим.

При цьому, на думку оглядача, тріумфального результату було досягнуто не лише за допомогою вкидів або голосування на багажниках машин: ДЕГ, яке запровадили на третині території РФ у 29 регіонах, стало одним з основних інструментів маніпуляцій і фальсифікацій. Адже ніхто не може гарантувати збереження електронного голосу.

Проте навіть такі явні порушення не примусять західних політиків не визнавати легітимності виборів у Росії. Судячи з першої реакції міжнародної спільноти, яка лише засудила вибори на окупованих територіях, найгірший прогноз для Кремля наразі не справдився: Захід не хоче спалювати мости в діалозі з Путіним.

Є. Горюнова, кримський політолог, також вважає, що невизнання виборів виключно на тимчасово окупованих територіях України нічого не змінить. «А ось невизнання виборів провідними акторами – США, ЄС – загалом у Росії мало б важливий символічний характер – цивілізований світ не визнає російську владу, тобто вона нелегітимна в очах усієї світової громадськості. І це спонукало б інші держави, які декларують демократичні цінності, змінити своє ставлення до путінської Росії, посилити її міжнародну ізоляцію. Заходу нарешті треба чітко визначитися, тому що політика вагань у сучасних умовах – шлях до поразки. Але, здається, знову не вистачить сил на таке рішення – і “колективний Шольц” переможе. На жаль», – заявила Є. Горюнова (URL: <https://ua.krymr.com/a/krym-vybory-prezydenta-rosii-ridsumky/32868403.html>. 2024. 20.03).

З нею погоджується і М. Ялі, професор кафедри міжнародних відносин Національного авіаційного університету (Київ), політолог-міжнародник. Він упевнений, що Захід вимушений буде спілкуватися з владою Росії. «Нічого не зміниться, як нічого не змінили й попередні вибори в Росії протягом, мабуть, останніх 20 років. Щодо міжнародного невизнання – уже були заяви. Принаймні починаючи з 2014 р. – це не приводило до тотальної ізоляції Путіна міжнародною спільнотою. Навряд чи щось зміниться й цього разу», – наголосив він.

Експерти прогнозують, що перепризначення Путіна призведе до негативних наслідків для Росії та окупованих територій України, для всього цивілізованого світу. Режим, звичайно, і так уже скинув усі маски, але після імітації виборів діятиме ще жорсткіше та цинічніше. По-перше, мобілізація стане масовішою – зникне необхідність її приховувати. Це означає, що чоловіків з окупованих територій відправлять на фронт. По-друге, у Росії у зв'язку з військовим бюджетом зростуть податки, ніхто не стримуватиме ціни. Це викликатиме невдоволення населення, що призведе до нових репресій. Путін перестане приховувати абсолютний характер своєї влади.

Щоправда, політолог В. Денисенко має іншу думку і вважає, що пік могутності Путіна пройдено. Тепер питання тільки в темпах падіння. За словами експерта, вибори 17 березня – це вершина могутності Путіна. Далі система розпочне процес саморуйнації. Питання тільки в тому, як довго цей процес триватиме. «Відтепер головна ідея Путіна, а відтак і Росії – це не Україна, не рядок в історії, навіть не переписування історії. Головна ідея

Путіна – правити якомога довше в статусі імператора та померти своєю смертю у своєму кріслі. Саме цій ідеї тепер підпорядковується все. Перемоги над Америкою, Росія як третій полюс – це все тепер другорядні, підпорядковані речі. І тепер, коли ми будемо аналізувати все, що робиться в Кремлі, ми маємо розглядати саме через зміну цієї парадигми», – зазначив В. Денисенко (URL: <https://espreso.tv/poglyad-pislya-psevdoviboriv-rosiyska-sistema-pochne-samoruvnuyatisya>. 2024. 18.03).

На його думку, система управління, побудована як корпорація, що тримається на конкуренції різних веж Кремля, починає трансформуватися прискореними темпами. Фактично без перехідного періоду система входить у період «неоандроповщини». І тут маємо вже не вежі Кремлі, а політсиндикат – приблизно 15–20 обраних людей, які стають становим хребтом режиму. Кожен має свій фрагмент влади та повноважень. Корпоративна логіка керування змінюється на індивідуальну, з усіма відповідними наслідками. Між іншим, частина членів синдикату входить у нову систему на правах безгрішності, з упевненістю, що в них є індульгенція на будь-які помилки. Хоча, звичайно, через деякий проміжок часу, як у свій час показово садили Ходорковського, точно так можуть посадити й когось із членів синдикату. Але зачистки все одно не будуть масовими.

При цьому експерт наголошує, що нова ідеологія Росії, виходячи з неоімператорського статусу Путіна, – це «путін». У ЗМІ, фільмах тощо рівень присутності Путіна різко зростає. Він буде практично всюди, крім монументального мистецтва. Проте вся ця «система закапсулювалася, і новий синдикат, з точки управління процесами, – це повернення в ручне управління, яке передбачає набагато більшу кількість управлінських помилок, ніж система “веж Кремля”. Власне, вона (нова система) триматиметься виключно на домінанті страху й наклепів», – підкреслив експерт.

За його словами, Путін залишає за собою арбітражну функцію – як основу легітимності всієї системи. Але він не вдаватиметься в деталі, дискусії будуть іти виключно в межах сварок і створення ситуативних союзів між членами синдикату. Для Путіна завжди результатом було і є насамперед налагодження процесу. Але невиконання завдань, поставлених перед запуском процесів, не стане причиною для запуску нових соціальних ліфтів для входження в синдикат. Катастрофічна технологічна відсталість Росії. Без диверсифікації зовнішньої політики ця відсталість за 3–5 років стане вагомим проблемою не лише для економіки, а й для можливості приймати управлінські рішення. У такій ситуації можливе навіть фізичне усунення диктатора. Щоправда, невідомо, скільки цього доведеться чекати.

Отже, фарс із перепризначенням Путіна президентом Росії відбувся без сюрпризів. Було й очікуване засудження виборів на окупованих територіях, але не відбулося невизнання виборів як таких. Захід продовжує зберігати шляхи для переговорів, що й не дивно з огляду на постійні погрози кремлівських мракобісів ядерною зброєю. Путін отримав не лише чергову порцію «всенародної любові», а й карт-бланш на подальшу ескалацію

репресій, мобілізацію та продовження злочинної діяльності. Разом з тим досягнення вершини концентрації влади, піку нехтування всіма нормами права, повної абсолютизації влади Путіним є не лише досягненням мети, а й початком кінця.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Гагаузька проблема: генезис і можливі сценарії розвитку подій

На відміну від Придністров'я Гагаузія зазвичай завдавала Молдові значно менше клопоту. Проте нещодавній візит гагаузького башкана (очільника) Є. Гуцул до Москви з проханням «про підтримку», що відбувся майже одразу після з'їзду так званих народних депутатів Придністров'я, які озвучили аналогічний меседж на адресу РФ, звернув до себе увагу багатьох вітчизняних і закордонних спостерігачів.

Автономно-територіальний округ (АТО) Гагаузія з населенням 155 тис. осіб розташований у південній Молдові. Більшість населення (82 %) становлять гагаузи – тюркський народ, який переважно сповідує православ'я. У Гагаузії мешкають також болгари, молдовани, росіяни, українці та представники інших національностей. Офіційні мови – молдовська, гагаузька, російська, якою говорить більшість населення. У 1990–1994 рр. на території автономії існувала самопроголошена Гагаузька республіка, яка потім мирно повернулася до складу Молдови. АТО Гагаузія утворився в 1994 р., коли молдовський парламент ухвалив закон про особливий правовий статус регіону. В автономії є своя влада на кшталт президентської – башкан, парламентська – Народні збори (НЗГ), урядова – Виконавчий комітет (ВКГ). У наявності конституція – Уложення Гагаузії, відповідна символіка та столиця – м. Комрат.

Упродовж двох десятиліть після розпаду СРСР мирне вирішення гагаузького питання залишалося предметом гордоців молдовського керівництва та однією з моделей врегулювання придністровського конфлікту. «Усередині 1990-х років Гагаузію та Молдову наводили як приклад для наслідування іншим державам, де існували аналогічні проблеми. Тоді мудрість гагаузького й молдовського народу довела, що можна досягти значно більших результатів, озброївшись не автоматами, а тверезим розумом і політичною волею. Це для багатьох тоді стало важливим уроком. Керівники бунтівних територій переконалися, що діалог за столом переговорів – це не позиція програшу, а попросту інший, найчастіше ефективніший спосіб захисту своїх інтересів», – наголошував тодішній башкан Гагаузії М. Формузал (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/961986.html>).

Однак поступово в частини місцевої еліти виникло незадоволення ситуацією, що склалася. Ідеться про недостатню увагу з боку Кишинєва до місцевих проблем, а також небажання центральної влади надати Гагаузії статус, наблизений майже до незалежного. Наприклад, голова комісії з прав

людини НЗГ І. Бургуджу переконував, що «фактично автономія існує тільки на папері, реально її немає. Гагаузія не може самостійно формувати свій бюджет: усі цифри погоджують у Кишиневі. В автономії немає власної судової влади, силові структури підпорядковуються молдовській столиці. Жодна стаття Закону “Про особливий правовий статус Гагаузії” не виконується», – заявляв І. Бургуджі. У лютому 2013 р. уряд Молдови утворив робочу групу зі зміни положень закону про статус регіону. Міністерства та відомства внесли свої пропозиції. Як писала місцева преса, Служба інформації та безпеки (СІБ) запропонувала позбавити автономію законодавчо закріплених прав на зовнішнє самовизначення у випадку втрати Молдовою суверенітету. Генпрокуратура вимагала скасувати в регіоні офіційний статус російської мови. Ці пропозиції викликали скандал. У травні 2013 р. на надзвичайному засіданні Народних зборів Гагаузії депутати засудили наміри центральної влади урізати повноваження автономії. У відповідь Мін’юст Молдови призупинив діяльність робочої групи зі внесення змін у законодавство.

Наприкінці червня 2013 р. до НЗГ надійшла колективна заява, під якою підписалися близько 6 тис. жителів Гагаузії. Вони звинуватили владу Молдови в тому, що вона «не бажає бути гарантом виконання норм закону про особливий правовий статус автономії, робить усе, щоб права та повноваження АТО зрівнялися зі звичайними районами». Автори заяви вимагали від депутатів Народних зборів дати владі країни рік для «роботи над помилками», в іншому випадку вони погрожували організувати референдум з виходу регіону зі складу Молдови. Позицію центральної влади тоді висловив депутат парламенту країни О. Гарізан. На його думку, підписи збиралися незаконно. Тому складалося враження, що «це робилося з метою провокації конфлікту». Проблеми автономії треба вирішувати іншими методами – за столом переговорів, переконував О. Гарізан. До того ж він вважав, що ідея референдуму народилася не в Гагаузії, навіть не в Кишиневі. «Те, що відбувається, нагадує мені ситуацію перед початком війни у Придністров’ї у 1992 р.», – наголошував політик. Експерт з конституційного права В. Катане вказував на те, що референдум на локальному рівні не має жодної юридичної сили. «Для того щоб уможливити вихід Гагаузії зі складу Молдови, необхідно спочатку змінити конституцію країни», – наголошував експерт (URL: <https://www.dw.com/uk/прагнення-гагаузів-до-незалежності-нова-проблема-молдовської-влади/a-1696030>).

Референдум провели в лютому 2014 р. Місцеві жителі обирали між інтеграцією з ЄС і Митним союзом, а також висловлювали свою думку щодо питання про «відкладений статус автономії», тобто право на самовизначення в разі втрати Молдовою незалежності. У Кишиневі гагаузький плебісцит ще напередодні проведення назвали сепаратистським, а його заздальгідь передбачувані результати – незаконними. Така передбачуваність викликана декількома причинами. По-перше, багато місцевих жителів, представників тюркомовного народу гагаузів, побоювалися, що метою зближення Кишинева з Євросоюзом стане об’єднання Молдови із сусідньою Румунією.

Справа в тому, що свого часу, коли з 1918 по 1940 р. Гагаузія входила до складу Румунського королівства, місцеві жителі стикнулися з політикою вимушеної асиміляції. Сьогодні це призводить до того, що гагаузи ідентифікують себе переважно с «руським миром» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/8/7069533>).

Саме в цей час на території АТО істотно посилилася діяльність проросійських сил щодо реалізації розробленого кремлівськими політтехнологами проєкту створення так званої Буджакської народної республіки (БНР). За попереднім задумом, територіально-політичним ядром БНР повинна була стати гагаузька автономія, до якої долучався майже повністю Ізмаїльський район Одеської області, а при вдалому збігу обставин БНР могла бути об'єднана з Придністров'ям. Того разу завдяки рішучим діям спецслужб України та Молдови сепаратистську активність гагаузьких лідерів обох країн було мінімізовано (URL: <https://glavcom.ua/publications/127330-ob-ugroze-sozdanija-bessarabskoj-narodnoj-respubliki.-posledstvija-dlja-ukrainy.html>).

Важливим чинником, який негативно впливає на розвиток подій в АТО, є засилля російської мови. Одне з досліджень, яке датується 2020 р., повідомляє, що в сімейному колі гагаузи використовують рідну мову, тоді як з друзями, колегами і в офіційних закладах переважає російська. Незважаючи на офіційні дані перепису населення, згідно з якими гагаузи часто вказують гагаузьку мову як рідну, на практиці домінує російська. Якщо етнічні молдавани, як правило, є білінгвами, володіючи як румунською (молдавською), так і російською мовами, то гагаузи найчастіше навчаються в російських школах, практично не знають румунської, по суті, не використовують рідну гагаузьку поза сімейного побуту. Багато молодих гагаузів не мають можливості навчатися чи працювати в Кишиневі, де викладання ведеться в основному румунською мовою. Вони залишаються в Комраті або емігрують до Тирасполя, Одеси чи РФ. Регіональні ЗМІ також складаються в основному з російських програм, що ретранслюються, і місцевого мовлення – теж російською.

Проте в останні роки проглядається й нова тенденція. На виборах башкана традиційно перемагає політик з найбільш очевидною орієнтацією на Москву – два попередні керівники автономії приходили з проросійською повісткою. І йшли з майже проєвропейською. До речі, особливості положення башкана в автономії зобов'язують його до постійного балансу між двома полюсами. Занадто лояльний до центру башкан не користуватиметься популярністю в гагаузів, які в такому разі змістять його після першого терміну або ще раніше. І навпаки, надто незалежний башкан, який не зважає на позицію центрального уряду, не зможе довго утриматися при владі – цього разу через дії Кишинева (URL: <https://www.trtrussian.com/mnenie/gagauziya-mezhdu-emigraciej-i-assimilyaciej-1731944>).

Крім того, головним напрямком гагаузького експорту є Росія, яка надала місцевим виробникам ексклюзивний доступ на ринок після

обмеження торгівлі з Молдовою через підписання останньою угоди про Євроасоціацію. Разом з тим гагаузи, які виїжджали на заробітки, традиційно вирушали до Росії. Водночас влада автономії налагоджувала співпрацю не тільки з регіонами РФ, а й з Придністров'ям. Це викликало жорстку реакцію Кишинєва та ставало приводом для звинувачень гагаузів у сепаратизмі. Щоправда, у міру того, як економіка Росії з початку війни в Україні зазнає труднощів, а поїздки до Москви стають дедалі складнішими, гагаузи змінюють свої моделі трудової міграції на користь Туреччини й країн ЄС (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/8/7069533>).

Для жителів Гагаузії й місцевого бізнесу референдум 2014 р., кошти на проведення якого виділив російський мільйонер молдавського походження Ю. Якубов, мав далекосяжні негативні наслідки. За їхніми підсумками Кремль на знак подяки віддав Ю. Якубову тіньовий контроль над молдавським експортом до Росії та дозволив йому на виборах 2015 р., профінансувавши кампанію, поставити главою автономії свого кандидата – І. Влах. Остання – виходець з Партії комуністів і сестра молдавського бізнесмена С. Влаха, який, за інформацією молдавських ЗМІ, був пов'язаний з Ю. Якубовим ще в «лихих 1990-х». Після обрання І. Влах на посаду башкана контроль Ю. Якубова над гагаузським експортом істотно зріс. Новий глава автономії призначив мільйонера своїм радником із зовнішньоекономічних питань. Деякі експортери Гагаузії почали скаржитися, що з кожного заробленого долара на експорті до Росії вони мали віддавати Ю. Якубову від 40 до 60 центів. Інакше їм влаштовували всілякі перепони. Через рік між І. Влах і Ю. Якубовим виник конфлікт – башкан вийшла з-під контролю. Щоб залишитися на другий термін І. Влах довелося залучати до фінансування власної передвиборчої кампанії кошти брата С. Влаха. На той час він істотно зміцнив свої позиції в регіоні та розширив бізнес в агропромисловому секторі (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2023-02-27/soblaznili-besplatnyim-gazom-kak-rossiya-pyitaetsya-uderjat-gagauziyu/50696>).

На виборах у 2023 р. перемогу отримала мало кому відома Є. Гуцул, за підтримки проросійської партії «Шор» (діяльність партії через два місяця була заборонена як неконституційна, її засновнику І. Шору було висунуто звинувачення в присвоєнні державних коштів у великих розмірах, безпосередньо бізнесмен залишив територію Молдови). У вересні 2023 р. відбувся перший зарубіжний візит Є. Гуцул. У Стамбулі вона зустрічалася з головою турецького МЗС Х. Фіданом. Це дало змогу прихильникам Є. Гуцул говорити про офіційне визнання її статусу турецькою стороною, хоча центральна влада Молдови на середину листопада ще не визнавала легітимність нової гагаузської адміністрації. Під час візиту Є. Гуцул зазначила, що в Туреччині проживає багато вихідців з Гагаузії, тому в її планах відкрити гагаузське представництво в Анкарі. Раніше вона заявила про намір відкрити представництво Гагаузської територіальної адміністративної освіти в РФ, незважаючи на те що сфера керування зовнішніми справами Молдови перебуває поза компетенцією башкана (URL:

https://www.ipn.md/ru/chto-pishet-pressa-o-poezdke-evgenii-gutsul-v-stambul-7965_1099448.html).

1 березня 2024 р. Є. Гуцул спільно з головою Народних зборів Гагаузії Д. Константиновим неочікувано відвідала Москву, де мала зустрічі з головою Ради Федерації РФ (верхньої палати парламенту) Матвієнко та президентом Путіним. Під час розмови з Матвієнко башкан Гагаузії просила покращити транспортне сполучення, щоб жителі автономії могли їздити до Росії, і заявила, що Кишинів утискає права регіону. У відповідь Матвієнко назвала курс Кишинєва «русофобським». Під час особистого спілкування з диктатором Путіним Є. Гуцул покаржилася на «беззаконні дії влади в Молдові», яка начебто мстить їй за «громадянську позицію та відданість національним інтересам». Лідер автономної території стверджувала, що Кишинів «обмежує бюджет, порушує законні права та провокує дестабілізацію в Гагаузії». «Російський лідер [Путін] пообіцяв надати підтримку Гагаузії та гагаузькому народу у відстоюванні наших законних прав, повноважень і позицій на міжнародній арені», – повідомила Є. Гуцул у своєму телеграм-каналі (URL: <https://tsn.ua/svit/ochilnicya-moldovskoyi-avtonomiyi-zustrilasya-z-putinim-i-pozhalilasya-na-utiski-vid-kishineva-2529265.html>). Напередодні, 28 лютого, у Тирасполі відбувся VII з'їзд депутатів усіх рівнів Придністров'я. Його делегати заявили про нібито «посилення тиску» з боку Молдови. Щоб запобігти цьому, вони вирішили звернутися до керівництва РФ, Генсека ООН, ОБСЄ, Міжнародного комітету Червоного Хреста і Європарламенту. У зверненні придністровські «депутати» стверджують, що Кишинів почав проти Придністров'я «економічну війну», маючи на увазі скасування митних пільг, та зумисно блокує переговори з Тирасполем (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/02/28/7444145>).

Після повернення до Молдови башкан на брифінгу заявила, що на зустрічах у Росії, зокрема з Путіним, обговорювала дешевий газ для регіону та бонусні виплати для мешканців зі «спецрахунків» у Росії. «Раніше влада Молдови не дозволила укласти газову угоду з турецькою стороною. Ми звернулися до Росії з проханням отримувати газ за спеціальним тарифом безпосередньо від “Газпрому”», – повідомила Є. Гуцул, додавши, що триває обговорення юридичних нюансів потенційної угоди. Вона також заявила, що знайшла «спонсорів» у Росії, які були готові перерахувати додаткові кошти до бюджету Гагаузії, але їх нібито конфіскували через розпорядження Кишинєва. Є. Гуцул повідомила, що у зв'язку із цим вона звернулася до РФ з проханням «відкрити рахунки для жителів Гагаузії», щоб отримати бонуси до заробітних плат. «Рахунки відкриють у російській платіжній системі “Мир”. Жителі Гагаузії зможуть отримувати перекази з-за кордону», – заявила вона, хоча система «Мир» на території Молдови недоступна (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2024/03/13/718635>).

Тобто Є. Гуцул поводитася як правитель незалежної країни. Ще одним свідченням сучасного стану відносин між Комратом і Кишинєвом є допис башкана на її сторінці у фейсбуці від 13 березня 2023 р. «У найближчий час я

зустрічатимуся з лідерами опозиційних партій: з Вороніним, з Додоном, з Шором і керівництвом партії “Відродження”. Ми будемо обговорювати можливе співробітництво з ними. ...Я займаю законне місце башкана в Кабінеті міністрів. Ми обговорюємо це з нашою командою. Не важливо, чи підпише Санду указ, чи ні. Є закон, ми керуємось законом» (URL: <https://m.facebook.com/photo.php?fbid=248973144828764&set=a.103392506053496&type=3>).

Отже, політичний портрет Є. Гуцул характеризують декілька головних моментів. По-перше, відсутність політичного або бізнесового бекграунду. Після отримання диплома про юридичну освіту за фахом не працювала, політичною діяльністю не займалася. Чоловік – представник місцевого малого бізнесу. По-друге, сумнівність у легітимності заняття посади. Є. Гуцул висувалася на вищу керівну посаду в гагаузькій автономії від партії «Шор», яку було заборонено через два місяці за неконституційну діяльність. Фінансування виборчої кампанії Є. Гуцул на гроші бізнесмена І. Шора, який зараз перебуває в розшуку через звинувачення в присвоєнні державних коштів у великих розмірах. По-третє, політична діяльність закордоном – поза компетенцією керівника автономії. Ігноруючи позицію центральної влади Молдови, Є. Гуцул укладає міжнародні договори. Домовляється з очільниками інших держав про політичні та економічні преференції для гагаузької автономії. По-четверте, демонстративний виклик центральній владі. Ідеться про намір зайняти місце башкана в Кабінеті міністрів Молдови шляхом політичного тиску за підтримки опозиційних кримінальних проросійських сил, зокрема скандального бізнесмена І. Шора. Відкрита протидія загальнодержавному курсу на євроінтеграцію. Зокрема, вимога до Кишинева зайняти нейтралітет щодо російсько-української війни.

Враховуючи викладене, можна припустити, що події в гагаузькій автономії Молдови розвиватимуться по одному з трьох основних сценаріїв. Згідно з першим, використовуючи політичну необізнаність і підвищену емоційність Є. Гуцул проросійські сили по команді та за допомогою з-за кордону почнуть дестабілізувати соціально-політичну ситуацію в Молдові шляхом одночасного проведення антиурядових акцій у Придністров’ї та Гагаузії. На думку експертів американського Інституту вивчення війни (ISW), головними цілями таких дій може стати використання обох цих регіонів для виправдання гібридних операцій, спрямованих на дестабілізацію та подальшу поляризацію Молдови напередодні переговорів про вступ країни до ЄС і президентських виборів у Молдові після 2024 р. (URL: https://24tv.ua/kreml-posiliv-uvagu-do-gagauziyi-isw-poyasnili-navishho-tse-rosiyi_n2510203). Зокрема, може йтися про спроби повалення уряду М. Санду та ускладнення руху через Молдову товарів, зокрема подвійного призначення, у бік України. За другим сценарієм, згідно з політичною традицією розвитку молдавсько-гагаузьких відносин уряд М. Санду піде на черговий частковий компроміс з автономією шляхом політичних і соціально-економічних поступок. У такому разі в Молдові значно посилиться вплив з боку Туреччини та РФ, а також вірогідність періодичної дестабілізації

обстановки всередині країни в інтересах Кремля. Третій сценарій – жорстке подавлення проросійського сепаратизму в Гагаузії з урахуванням історичного досвіду 1990 р. уявляється найменш реальним порівняно з двома першими. Для цього відсутня відповідна політична база на території автономії, а також слідування офіційного Кишинєва загальноєвропейським підходам у внутрішній політиці.

У тому чи іншому випадку київська влада буде вимушена звертати додаткову увагу на події в гагаузській автономії Молдови, а західні партнери – надавати незаплановану допомогу уряду М. Санду, що можливо відволікатиме певні фінансові та інші ресурси, які могли б надаватися Євросоюзом Україні й використатися в боротьбі з російською навалою.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Економічні очікування підприємців і населення України станом на початок 2024 р.

(Початок. Закінчення в № 7)

Світовий досвід доводить, що ділові очікування підприємців і споживчі, економічні очікування населення справляють доволі потужний вплив на розвиток національних економік. Утім, в Україні характер цього впливу скорегований повномасштабним воєнним вторгненням Росії. Зміна характеру бойових дій на російсько-українському фронті впливає на економічні очікування бізнесу та населення. Інформаційними першоджерелами для аналізу цих процесів є відповідні звіти про опитування, які регулярно проводяться Національним банком України (НБУ), Державною службою статистики (Держстатом) України, Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, дослідною агенцією «Info Sapiens» (ТОВ «Інфо Сапієнс»), а також дослідження компанії «Делойт» в Україні про споживацькі настрої українців.

При цьому треба враховувати, що досліджувані суб'єкти виконують різні функції у національній економіці та різняться за рівнем своєї економічної компетентності. Економічна функція підприємців і сфера їх професійної діяльності – організація виробництва та продажу товарів і послуг. Відповідно, й оцінка ними ситуації у сфері їх бізнесу і в національній економіці загалом здійснюється на професійному рівні. Насамперед, це стосується великого та середнього бізнесу. Населення (або домогосподарства за економічною термінологією) у національній економіці є покупцями товарів і послуг та продавцями своєї робочої сили. Уявлення більшої частини населення про економічні процеси мають побутовий, а не професійний

рівень, що нерідко робить населення об'єктом різноманітного інформаційного впливу.

Тому, оскільки саме ділові очікування підприємців більше, ніж економічні очікування та споживчі настрої населення, впливають на розвиток української економіки, то й ця робота починається саме з аналізу ділових очікувань підприємців. В Україні відповідні опитування регулярно проводяться НБУ, Держстатом України та Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій. Причому саме більш детальні опитування НБУ відіграватимуть провідну роль інформаційної бази нашого аналізу. Фахівці Національного банку проводять опитування керівників підприємств щодо їх ділових очікувань щоквартально і щомісячно. Причому щоквартальні опитування мають більш детальний і поглиблений характер, ніж щомісячні опитування. З іншого боку, щомісячні опитування оперативніше відображають зміну оцінок керівників підприємств.

Останнє опубліковане щоквартальне опитування «Ділові очікування підприємств України IV квартал 2023 року» проводилось у період 31 жовтня – 28 листопада 2023 р. Було «опитано всього: 659 підприємств у 21 регіоні України», за виключенням Донецької, Луганської та Херсонської областей і АР Крим. З них 29,3% підприємств відносяться до категорії великих, на яких працювало від 251 особи і більше, 37,8% – до категорії середніх (від 51 до 250 осіб зайнятих) і 32,9% – до категорії малих підприємств (до 50 працівників, включно). Галузева структура опитаних підприємств за видами економічної діяльності (ВЕД) наступна: добувна промисловість (7,0%), переробна промисловість (18,1%), електроенергія і водопостачання (4,6%), будівництво (3,2%), оптова і роздрібна торгівля (21,4%), транспорт і зв'язок (13,8%), інші галузі (17,5%). При цьому не здійснюють зовнішньоекономічних операцій 51,0% опитаних підприємств, а 49,0% – здійснюють зовнішньоекономічні операції, в тому числі 7,7% здійснюють лише експортні операції, 11,0% здійснюють лише імпорتنі операції, а 30,3% здійснюють експортно – імпорتنі операції.

В опитуванні НБУ, для оцінювання змін в очікуваннях керівництва підприємств в Україні, розглядається баланс відповідей, який «є різницею між відсотком відповідей респондентів «збільшилося» / «поліпшилося» / «добре» та відсотком відповідей «зменшилося» / «погіршилося» / «погано». При цьому відповіді щодо незмінності тих чи тих показників для розрахунків не використовуються.

На підставі отриманих результатів опитування розраховується індекс ділових очікувань (ІДО). «Індекс ділових очікувань – агрегований показник щодо очікуваного розвитку підприємств у наступні 12 місяців. Розраховується за результатами опитувань підприємств, як середньоарифметичне значення балансів відповідей щодо фінансово-економічного стану підприємств, загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва, інвестиційних видатків на проведення будівельних робіт, інвестиційних видатків на машини, обладнання та інвентар, кількості працівників». Значення індексу обчислюють таким способом: від частки

позитивних відповідей віднімають частку негативних і до цієї різниці додають 100, щоб уникнути появи від'ємних величин, якщо абсолютна величина частки негативних більша за абсолютну величину частки позитивних відповідей. У результаті «значення індексу більше 100 означає перевагу в суспільстві позитивних економічних настроїв, нижче 100 – негативних економічних настроїв».

При цьому у звіті НБУ «Ділові очікування підприємств України» зазначається, що «надані результати є відображенням лише думки респондентів – керівників підприємств України в IV кварталі 2023 року і не є прогнозами та оцінками Національного банку України». Це стосується й результатів проведених НБУ опитувань підприємств України за інші періоди часу.

На початку керівники підприємств оцінюють стан і вірогідні зміни середовища, у якому функціонують їх підприємства. Ідеться про їхні макроекономічні очікування та оцінку розвитку економічної ситуації в Україні загалом. Зокрема, у IV кварталі 2023 р. «респонденти посилили свої очікування щодо зростання обсягів виробництва товарів і послуг в Україні в наступні 12 місяців: баланс відповідей – 15,2 % (у III кварталі 2023 р. – 9,8 %). Позитивні оцінки зафіксовано третій квартал поспіль із початку повномасштабної війни». При цьому «зростання обсягів виробництва товарів і послуг в Україні очікують респонденти всіх видів діяльності, розмірів за кількістю працівників та більшості напрямів: за видами економічної діяльності – підприємств усіх видів економічної діяльності; за розміром – усіх підприємств; за напрямом діяльності – усіх підприємств, крім тих, що здійснюють лише експортні операції».

Причому керівники підприємств, мабуть, оцінювали перспективи зростання виробництва товарів і послуг в Україні в цілому на основі галузевої належності їх підприємств. Тобто ситуацію з виробництвом товарів і послуг у своїй галузі вони, так чи так, екстраполювали на економіку України в цілому. Так, у IV кварталі 2023 р. найбільшими оптимістами щодо перспектив розвитку української економіки в наступні 12 місяців виявились керівники підприємств у галузях електроенергетики-водопостачання, добувної промисловості та торгівлі. Саме їхні очікування перевищували позитивний 15,2-відсотковий середній баланс відповідей, який було сформовано за результатами опитування підприємств усіх галузей економіки України. Причому у IV кварталі 2023 р. рекордно-позитивні очікування керівників підприємств електроенергетики-водопостачання (+37,9 %) значно перевершили їхні ж очікування у III кварталі 2023 р. (+9,7 %), які тоді майже відповідали середньому рівню очікувань усіх підприємств України (+9,8 %).

Аналіз результатів проведеного НБУ опитування дає підстави вважати, що оцінка керівниками підприємств перспектив зростання виробництва товарів і послуг в Україні в цілому на основі галузевої належності їх підприємств обумовлена, насамперед, змінами, що відбувались протягом 2023 р., в умовах функціонування галузей, до яких належать їх підприємства.

Зокрема, наведені вище вельми оптимістичні оцінки перспектив розвитку української економіки з боку керівників підприємств у галузях електроенергетики-водопостачання пов'язані, вочевидь з доволі безпечним функціонуванням підприємств цієї галузі влітку – восени 2023 р. порівняно з їх функціонуванням за умов регулярних російських авіаційних і ракетних атак у осінньо-зимовий період 2022–2023 рр. Функціонування українського морського зовнішньоторговельного коридору у 2023 р. найвірогідніше обумовило помітне зростання рівня оптимізму оцінок щодо перспектив розвитку української економіки в цілому у керівників підприємств сільського господарства і, особливо, добувної промисловості. Адже тепер в останніх з'явилась можливість експортувати великі обсяги руди морем, чого не було у минулому в період функціонування, так званого, «зернового коридору» згідно з тристоронньою угодою України, Росії та ООН. З іншого боку, проблеми експорту українського збіжжя до сусідніх країн Європи і блокада у подальшому польсько-українського кордону дещо знизила рівень оптимізму щодо перспектив розвитку економіки України в цілому у керівників підприємств сільського господарства у III і IV кварталах 2023 р. Так само екстраполяція перспектив функціонування своєї галузі на всю економіку України притаманна оцінкам керівників підприємств інших галузей: чи то більш оптимістичним, як у торгівлі, чи то менш оптимістичним, як у будівництві.

Подібна екстраполяція проглядається і в інших макроекономічних оцінках керівників підприємств. Так, у IV кварталі 2023 р., як зазначено у звіті НБУ, бізнес продовжував поліпшувати свої оцінки щодо інфляції – зростання споживчих цін у наступні 12 місяців очікувалося на рівні 11,3 % (довідково: у III кварталі 2023 р. – 14,8 %). Причому 77,5 % респондентів вважала, що інфляція не перевищить 15,0 %, а 24,8 % очікувала інфляцію в межах 7,6 % – 10,0 %.

Також у IV кварталі 2023 р. керівники українських підприємств очікували на незначну девальвацію національної валюти у майбутньому. Середнє значення обмінного курсу через 12 місяців прогнозували на рівні 40,06 грн/дол. США (довідково: у III кварталі 2023 р. – 40,00 грн/дол. США). При цьому частка респондентів, які очікували, що в наступні 12 місяців обмінний курс національної валюти не перевищить 40,00 грн/дол. США, становила 55,4 % (у III кварталі 2023 р. – 56,5 %). І хоча у питаннях інфляції та динаміки курсу гривні також проглядалася екстраполяція стану власних підприємств, але відмінності в оцінках керівників підприємств, залежно від їх галузевої належності, у цьому випадку були меншими, ніж в оцінках перспектив зростання виробництва товарів і послуг в Україні в цілому. Про це свідчить аналіз відповідних таблиць огляду НБУ «Ділові очікування підприємств України IV квартал 2023 року» щодо перспектив розвитку української економіки загалом у наступні 12 місяців.

Що ж стосується чинників зростання споживчих цін, то найсуттєвішим з них, на думку 83,0 % респондентів, залишаються воєнні дії. Далі за впливом на зростання споживчих цін йдуть витрати підприємств на виробництво

продукції (65,1 %), курс гривні до іноземних валют (52,2 %) та ціни на світових ринках (27,5 %). При цьому, як зазначено у звіті НБУ, зберігалось «посилення впливу на зростання цін від підвищення доходів населення (шостий квартал поспіль) і соціальних видатків бюджету (четвертий квартал поспіль)». Порівняно з III кварталом 2023 р. вплив цих чинників посилювався на 3,2 п. п. і 1,8 п. п. відповідно. Прикметно, що у IV кварталі 2023 р. Вплив чинника підвищення доходів населення (27,3 %) практично зрівнявся з впливом на зростання споживчих цін чинника ціни на світових ринках (27,5 %).

Висока оцінка воєнних дій, як провідного чинника зростання споживчих цін, відображає високий ступінь невизначеності економічної ситуації в Україні, обумовлений саме повномасштабною російсько-українською війною. На цьому тлі висока оцінка впливу таких факторів інфляції, як витрати підприємств на виробництво продукції, курс гривні до іноземних валют та ціни на світових ринках, відображає ситуацію, коли продавець товарів та/чи послуг намагається компенсувати зростання своїх виробничих витрат за рахунок покупця через підвищення цін на свій товар/послуги. До речі, інфляція витрат, з точки зору можливостей впливу на неї державних регулюючих органів, є гіршою, ніж інфляція попиту. Хоча вплив чинника усталеного підвищення доходів населення відображає вірогідність посилення також й інфляції попиту. Загалом, аналіз інфляційних очікувань керівників українських підприємств (які, до речі, мають певні економіко-організаційні важелі для їх втілення у реальність) може сигналізувати про вірогідність вищого рівня споживчої інфляції у 2024 р. порівняно з 2023 р.

Загалом, проведений інтегрально-галузевий аналіз макроекономічних оцінок керівників підприємств свідчить, що їх доволі позитивні очікування мають, однак, не надто усталений характер. Тобто якісь події, чи то військового, чи то економічного характеру, можуть мати вельми негативні наслідки для функціонування українських підприємств загалом.

Цілком імовірно, що істотний вплив на очкування респондентів щодо відносно позитивних перспектив розвитку економіки України загалом справляли більш-менш позитивні оцінки щодо поточного фінансово-економічного стану їхніх підприємств. Адже, як зазначено у звіті НБУ, у IV кварталі 2023 р. «оцінки респондентів щодо поточного фінансово-економічного стану власних підприємств пом'якшуються шостий квартал поспіль, проте загальна оцінка все ще залишається негативною: баланс відповідей – «мінус» 5,6 % (у III кварталі 2023 року – «мінус» 5,8 %). Найбільш відчутне пом'якшення негативних оцінок відбулося в респондентів енерго- і водопостачання, а також будівництва».

Також повідомлялося, що на підприємствах «рівень залишків готової продукції продовжує залишатися нижчим, ніж нормальний, відчутно знизившись порівняно з попереднім опитуванням. У IV кварталі 2023 р. баланс відповідей становив «мінус» 12,0 % (у III кварталі 2023 року – «мінус» 1,5 %), що може свідчити про зменшення обсягів виробництва або

про збільшення обсягів реалізації продукції. Водночас респонденти сільськогосподарських підприємств другий квартал поспіль оцінюють залишки готової продукції як високі (баланс відповідей 5,6 %, у III кварталі – 2,3 %)».

При цьому керівники підприємств продовжували наголошувати на спроможності «задовольнити неочікуване збільшення попиту за рахунок власних виробничих потужностей». Баланс відповідей у IV кварталі 2023 р. становив 11,5 % (у III кварталі 2023 р. – 12,1 %). Вільні виробничі потужності мали: «за видами економічної діяльності – підприємств усіх видів економічної діяльності, крім сільського господарства; за розміром – усіх підприємств, найбільше – великих та малих; за напрямом діяльності – усіх підприємств, за винятком тих, які здійснюють лише експортні операції».

Порівнюючи оцінки поточного фінансово-економічного стану підприємств, нижчого, ніж нормальний, рівня залишків готової продукції та наявності значних вільних виробничих потужностей підприємств можна дійти висновку якщо не про зменшення обсягів виробництва товарів і послуг, то, принаймні, про дуже незначне зростання обсягів їх виробництва у IV кварталі 2023 р. в Україні. Найбільш вірогідна причина такої ситуації – слабкий попит на товари і послуги на внутрішньому ринку України.

Непрямим чином це підтверджується наступним. По-перше, вільні виробничі потужності мали саме ті підприємства, які повністю або частково були зорієнтовані на внутрішній ринок України. По-друге, у IV кварталі 2023 р. українські підприємства зі сфери оптової та роздрібної торгівлі погіршили оцінки свого фінансово-економічного стану. Баланс відповідей у IV кварталі 2023 р. хоча й залишався позитивним – 9,2 %, але був помітно меншим, ніж у III кварталі 2023 р., коли він становив 15,8 %.

Наведені вище оцінки керівників сучасного стану власних підприємств та відносно позитивних перспектив розвитку економіки України загалом значною мірою стали основою для оцінок ділової активності їх підприємств у наступні 12 місяців. При цьому не можна забувати, що саме перебіг російсько-української війни, як на фронті, так і в тилу, справляє визначальний вплив на характер очікувань керівників підприємств. Нинішня фаза російсько-української війни, яку можна охарактеризувати як «війну на витривалість» обумовлює доволі поступові, а не стрімкі зміни в оцінках респондентів.

Зокрема, як зазначено у звіті НБУ, у IV кварталі 2023 р. респонденти були «менш оптимістичні у своїх прогнозах щодо подальшого економічного розвитку власних підприємств – індекс ділових очікувань (ІДО) становив 101,6 % (у III кварталі 2023 р. – 104,5 %). Як і попередні два квартали, респонденти позитивно оцінювали свій майбутній фінансово-економічний стан, мали оптимістичні очікування щодо майбутніх обсягів реалізації власної продукції, а також щодо інвестиційних видатків на машини, обладнання та інвентар, проте оцінки стали більш стриманими. Разом з цим респонденти посилили негативні оцінки щодо інвестиційних видатків на

проведення будівельних робіт. Залишилися песимістичними очікування щодо кількості працівників».

Також у звіті НБУ зазначається, що в IV кварталі 2023 р. очікування українського бізнесу щодо поживлення його ділової активності в наступні 12 місяців характеризувались більш стриманими оцінками. Хоча при цьому оптимістичні очікування щодо подальшого економічного розвитку зберігалися у підприємств більшості напрямів та видів діяльності, а за розміром – у великих, середніх та малих підприємств.

Серед керівників українських підприємств загалом у II–IV кварталах 2023 р., як свідчить аналіз динаміки ІДО, переважали слабо оптимістичні настрої. При цьому, залежно від галузевої належності підприємств, спостерігалася диференціація очікувань керівників підприємств від переважно слабого песимізму до переважно слабого оптимізму. Наприклад, у IV кварталі 2023 р. до групи оптимістів належали підприємства з постачання електроенергії, води та газу; оптової та роздрібної торгівлі, переробної промисловості та будівництва. До групи песимістів – сільське господарство; добувна промисловість, а також транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність і телекомунікації.

При цьому вельми значний вплив на зміну в очікуваннях керівників підприємств справляв перебіг подій на фронті і в тилу російсько-української війни. Так, відкриття регулярного експорту українських товарів з портів, так званої, Великої Одеси призвело до найбільшого, порівняно з іншими галузями української економіки, покращення ділових очікувань на наступні 12 місяців підприємств вітчизняної добувної промисловості. У IV кварталі 2023 р. вони поліпшились порівняно з IV кварталом 2022 р. на +36,2 відсоткових пункти (в. п.). Припинення масованих авіа-ракетних російських атак на об'єкти української енергетики у цей же період обумовило покращення ділових очікувань на наступні 12 місяців підприємств цієї галузі на +27,6 в. п. З іншого боку, тривала блокада польсько-українського кордону призвела у IV кварталі 2023 р. до погіршення очікувань на такий же перспективний період у підприємств сільського господарств і транспорту. Хоча до цього ділові очікування керівників підприємств цих галузей поліпшувались.

Вплив перебігу подій на фронті і у тилу російсько-української війни на зміни в очікуваннях керівників підприємств мав також доволі чітко виражений регіональний аспект. Як зазначено у звіті НБУ, у IV кварталі 2023 р. були «найоптимістичніші у своїх оцінках респонденти Житомирської, Хмельницької, Рівненської, Київської та Вінницької областей (ІДО – 125,2, 113,5, 111,5, 111,3 та 111,3 % відповідно)», тобто у керівників підприємств більш віддалених від лінії фронту регіонів. Водночас у керівників підприємств у регіонах ближчих до лінії фронту – Кіровоградської, Харківської, Одеської, Запорізької та Дніпропетровської областей – переважають песимістичні очікування (ІДО – 63,3, 85,3, 91,0, 91,8 та 95,9 % відповідно). Правда, в цьому випадку в зазначених оцінках ще треба робити певну поправку на галузеву структуру опитуваних підприємств.

Водночас уявлення щодо подальших змін у ділових очікуваннях керівників українських підприємств, що відбулися вже в нинішньому році, дає аналіз результатів опитування, проведеного фахівцями НБУ та представленого у звіті «Щомісячні опитування підприємств України. Лютий 2024 року». Зокрема, у ньому зазначається наступне. «Бізнес послабив негативні оцінки своєї економічної діяльності в найближчій перспективі. Індекс очікувань ділової активності (ЮДА) у лютому становив 47,5 (у січні – 41,0). Продовжують стримувати економічну активність підприємств та негативно впливають на їхні очікування високі безпекові ризики, затримка з надходженням зовнішнього фінансування, логістичні проблеми через блокування західного кордону, слабкий інвестиційний попит, значний дефіцит кваліфікованих кадрів, а також сезонне послаблення економічної діяльності на початку року.

Водночас, завдяки зниженню інфляційного тиску, збереженню стійкості валютного ринку та сталому споживчому попиту, підприємства торгівлі позитивно оцінили свою ділову активність: очікується збільшення товарообороту та обсягів закупівлі товарів для продажу. Крім цього, промислові підприємства прогнозували зростання обсягів виготовленої продукції.

Респонденти промисловості, будівництва та сфери послуг суттєво пом'якшили, але зберегли негативні очікування щодо обсягів нових замовлень на продукцію, у тому числі експортних, запасів сировини та матеріалів, обсягів будівництва/наданих послуг та нових замовлень. Підприємства промисловості та сфери послуг очікують уповільнення темпів зростання як закупівельних цін, так і цін/тарифів на власну продукцію/послуги.

Оцінки щодо зайнятості залишаються стриманими. Підприємства торгівлі очікують на незначне збільшення чисельності працівників, решта опитаних секторів прогнозують нижчі темпи скорочення персоналу, найскладніша ситуація – у будівництві».

Утім, для формування більш об'єктивної оцінки економічних очікувань вітчизняних підприємств та їх вірогідного впливу на розвиток української економіки у 2024 р., звернемося також до результатів відповідних опитувань, що проводилися іншими організаціями. Наприклад, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕДПК) майже з початком повномасштабного воєнного вторгнення Росії проводить щомісячні опитування підприємств і керівників підприємств. У лютому 2024 р. було опитано 542 підприємства усіх розмірів у сферах промисловості, торгівлі та аграрного сектору.

Як зазначено у звіті ІЕДПК, «у лютому 2024 р. порівняно до січня Індекс Відновлення Ділової Активності (ІВДА) зменшився із 0,43 до 0,34 (за шкалою від -1 до +1). Це відбулось завдяки змінам у відсотках краще/без змін відповідей:

Частка підприємств, які повідомили, що їх ділова активність краща, ніж у попередньому році, знизилася з 56,0 % у січні до 44,8 % у лютому. Зросла

частка тих, для кого нічого не змінилось із 30,9 до 44,0 %. Частка тих, для кого ситуація стала гірше, ніж була рік тому, кілька місяців поспіль залишається без істотних змін (13,1 % у січні та 11,2 % у лютому). Але є суттєві відмінності в залежності від розміру підприємств. У лютому значення ІВДА суттєво не змінилось для малих підприємств та зменшилось для великих і середніх. Показник для мікропідприємств залишається від'ємним і продовжує знижуватися». Це, так би мовити, інтегральна оцінка ситуації.

За напрямами діяльності підприємств опитування їх керівників дали наступні результати. «Виробничі показники у лютому порівняно з січнем незначним чином покращились. Очікування щодо виробництва в перспективі на 3 місяці покращилися після кількох місяців стагнації. Кількамісячна тенденція до скорочення кількості працівників перервалася, водночас проблеми з пошуком працівників потрібної кваліфікації залишилися без змін. Результати роботи підприємств по експорту дещо покращились, водночас очікувані зміни в короткостроковій перспективі залишаються без змін».

Треба також звернути увагу на те, що «у січні 2024 р. середній термін забезпеченості новими замовленнями для опитаних підприємств залишився на рівні двох місяців (медіана), на якому він тримається з травня 2023 р. Перед цим, у січні – квітні 2023 р., цей термін був більшим і складав три місяці». Таке скорочення середнього терміну забезпеченості новими замовленнями підвищує ступінь невизначеності ринкового середовища і негативно позначається на умовах роботи українських підприємств.

Водночас аналіз оцінок фактичного стану підприємств і очікувань щодо їх розвитку у найближчі 3–4 місяці свідчить, що очікування керівників підприємств усталено більш оптимістичні, ніж їхня подальша оцінка фактичного стану цих же підприємств. Це стосується, зокрема, результатів виробництва, експорту продукції, продажу продукції загалом і нових замовлень на неї. Прикметно, що ця закономірність простежується практично протягом усього періоду повномасштабної війни Росії проти України. Тобто ця закономірність простежується з червня 2022 р. і до нині.

Також у січні 2024 р. порівняно з груднем 2023 р. у опитаних підприємств «темпи зростання експорту різко скоротились. Значення індексу змін експорту зменшилось із 0,13 до –0,11, змінивши знак на від'ємний, що означає переважання частки тих (підприємств. – Прим. ред.), хто скорочував обсяги експорту. Частка опитаних, у яких обсяги експорту скоротились, збільшилась із 20,1 до 34,2 %. Водночас зменшилась частка підприємств, які нарощували експорт (із 31,1 до 18,9 %)». При цьому, частка тих підприємств, на яких обсяги експорту не змінилися» становила у січні 2024 р. 47,0 % (тоді як у грудні 2023 р. вона становила 48,9 %). Вочевидь на таку динаміку експорту вітчизняних підприємств вплинула блокада польсько-українського кордону спочатку польськими перевізниками, а потім – польськими фермерами. Хоча у лютому цього року, завдяки адаптації вітчизняних підприємств, результати їх роботи по експорту, як зазначалось вище, дещо покращилися.

Вельми актуальними для вітчизняних підприємств залишаються кадрові питання. Як зазначено у звіті Інституту економічних досліджень та політичних консультацій за результатами опитування, проведеного у січні 2024 р., «підприємства продовжують поступово скорочувати кількість працівників. ...Частка респондентів, що повідомляють про скорочення кількості співробітників, задіяних в усіх операціях, збільшилась із 12,5 до 14,6 %, водночас, частка тих, хто вказав на їх збільшення, істотно не змінилась та становить 1,6 % (була 2,3 %). Частка тих, для кого нічого не змінилось, зменшилась із 85,3 до 83,7 %».

При цьому «у січні 2024 р. труднощі в пошуку кваліфікованих працівників продовжили зростати, водночас значення для некваліфікованих працівників суттєво не змінилися... Частка керівників підприємств, які вказали на те, що кваліфікованих працівників важче знайти, збільшилась із 29,1 % у грудні 2023 р. до 32,4 % у січні 2024 р. Так само збільшилась і частка тих, кому важче шукати некваліфікованих працівників, із 25,0 % у грудні 2023 р. до 27,6 % у січні 2024 р. Відсоток тих, кому легше знайти кваліфікованих працівників, істотно не змінився та становить 1,2 % (був 1,8 %), так само як і частка тих, кому легше шукати некваліфікованих працівників, яка становить 4,2 % (була 5,2 %). При цьому, частка тих, хто не відчуває жодних змін у пошуку кваліфікованих робітників, зменшилась із 69,1 % у грудні 2023 р. до 66,4 % у січні 2024 р., а для некваліфікованих працівників відсоток суттєво не змінився та становить 68,3 % (був 69,8 %)».

У звіті за результатами опитування керівників підприємств, проведеного у лютому 2024 р. зазначено, що «на тлі покращення короткострокових очікувань і традиційно високого рівня дворічної невизначеності, дефіцит працівників став однією з ключових перешкод для розвитку бізнесу». А очікування на наступні 3–4 місяці були такими: відсоток підприємств, що планують зростання зайнятості в найближчі 3–4 місяці, суттєво не змінився (2,5 % у лютому 2024 р. та 2,7 % у січні); відсоток підприємств, які мають намір скоротити чисельність працівників, зменшився із 11,5 % у січні до 5,2 % у лютому 2024 р.; відсоток підприємств, на яких не очікується змін у зайнятості, збільшився із 85,8 до 92,2 %. Загалом кадрові проблеми для вітчизняної економіки залишаються актуальними й надалі (див. матеріал СІАЗ НБУВ в «Україна: події, факти, коментарі». 2023. № 22, 23–24).

Також статистична інформація про очікування вітчизняних підприємств щодо перспектив розвитку їхньої ділової активності формується і Державною службою статистики (Держстатом) України за результатами державного статистичного спостереження «Стан ділової активності підприємств». У рамках цього дослідження щоквартально проводяться опитування керівників підприємств за такими угрупованнями видів економічної діяльності: промисловість, будівництво, роздрібна торгівля, сфера послуг і сільське господарство. Як наголошується на сайті Держстату України, аналітичні матеріали щодо тенденцій ділової активності підприємств, виявлені за результатами державного статистичного

спостереження «Стан ділової активності підприємств» свідчать, що оцінки респондентів загалом відповідають соціально-економічному стану основних галузей економіки. Це підтверджується відповідною статистичною інформацією.

Зокрема, «у лютому 2024 р. індикатор ділової впевненості в промисловості підвищився порівняно із січнем 2024 р. на 2 в. п. (відсоткових пункти. – Прим. ред.) і становив мінус 9 %, у переробній промисловості цей показник підвищився порівняно з попереднім місяцем на 3,6 в. п. і становив мінус 8,3 %». При цьому «за результатами обстеження промислових підприємств у лютому 2024 р. виявлено такі очікування респондентів щодо стану їхньої ділової активності. Зростання відпускних цін на продукцію промисловості в найближчі три місяці. Зменшення кількості працівників на промислових підприємствах у найближчі три місяці. Забезпеченість замовленнями, як і в січні 2024р., – у середньому на чотири місяці роботи».

Поряд з цим «у I кварталі 2024 р. індикатор ділової впевненості в будівництві підвищився порівняно із IV кварталом 2023 р. на 3,1 в. п. і становить мінус 39,3 %». У цей же період «індикатор ділової впевненості в роздрібній торгівлі підвищився порівняно із IV кварталом 2023 р. на 6,3 в. п. і становить плюс 11,1 %», а у сфері послуг цей показник у I кварталі 2024 р. «знизився порівняно із IV кварталом 2023 р. на 1,8 в. п. і становить мінус 7,4 %».

Як видно з наведених вище даних Держстату України, найбільш оптимістичні очікування притаманні підприємствам сфери роздрібно́ї торгівлі. Загалом це підтверджується й аналізом інформації з інших джерел, а не лише даних Держстату України. В інших галузях вітчизняної економіки ділові очікування хоча й поліпшувались приблизно з літа 2022 р., але, в основному, згідно з результатами опитування, проведеного Держстатом України, все ще переважають негативні оцінки. При цьому лише у сільському господарстві коливання ділових очікувань керівників підприємств мають чітко виражений сезонний характер.

Таким чином, представлений вище аналіз результатів опитувань керівників підприємств, проведених Національним банком України, Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій та Державною службою статистики України, свідчить, що, після стрімкого погіршення ділових очікувань вітчизняного бізнесу на початку повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну, ці ділові, економічні очікування українських підприємців приблизно з середини 2022 р. поступово почали поліпшуватись. Утім, зазначене поліпшення ділових очікувань нерідко має коливальний, хвилеподібний характер і різниться за галузями економіки та регіонами України.

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 20 березня 2024 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На його початку очільник академії вручив працівникам наукових установ НАН України державні нагороди, якими вони удостоєні відповідно до Указу Президента України (№ 16/2024 від 22 січня 2024 р.) з нагоди Дня Соборності України.

Так, за значні заслуги в зміцненні української державності, мужність і самовідданість, виявлені в захисті суверенітету та територіальної цілісності України, вагомий особистий внесок у розвиток різних сфер суспільного життя, сумлінне виконання професійного обов'язку відзначено:

– орденом «За заслуги» III ступеня – в. о. директора Національного дендрологічного парку «Софіївка» Національної академії наук України кандидата біологічних наук В. Грабового;

– медаллю «За працю і звитягу» – заступника директора з наукової роботи Інституту соціології Національної академії наук України доктора соціологічних наук С. Дембіцького.

Передаючи високі відзнаки, президент НАН України побажав нагородженим міцного здоров'я, незмінних успіхів у творчому пошуку та плідної праці на благо України.

Цього дня було заслухано дві наукові доповіді.

З доповіддю «Прикладні системи штучного інтелекту: комп'ютерний зір» виступив завідувач лабораторії Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України доктор технічних наук В. Синєглазов. Він поінформував про розробки науковців інституту в галузі інтелектуальних систем комп'ютерного зору. Інтелектуальні системи на основі глибоких нейронних мереж поширені в усіх сферах людської діяльності. Основними завданнями комп'ютерного зору є задачі детектування, сегментації, виділення ознак, класифікації, трекінгу.

В обговоренні цієї доповіді взяли участь ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» академік НАН України М. Згуровський, начальник Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних сил України генерал-майор І. Чепков, академік-секретар відділення інформатики НАН України, заступник директора Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України академік НАН України О. Хіміч.

Другу доповідь «Стресові стани населення України в контексті війни: соціально-груповий аналіз» представила завідувач відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України доктор соціологічних наук О. Злобіна. Вона поінформувала про вагомі напрацювання науковців

інституту щодо дослідження стресових станів і чинників їх подолання в українському суспільстві в умовах війни.

За розробленою в Інституті соціології НАН України методикою Соціологічна група «Рейтинг» протягом 6–10 жовтня 2023 р. провела всеукраїнське опитування (крім окупованих територій) щодо стресових станів населення України. За результатами дослідження вдалося дати комплексну оцінку поширеності стресових станів, визначити найважливіші ресурси протидії стресу та сфери, у яких унаслідок психологічних стресових станів в умовах війни спостерігається виражена ціннісна депривація.

В обговоренні цієї доповіді виступили завідувач кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія» кандидат філософських наук К. Мальцева, керівник Соцгрупи «Рейтинг» О. Антипович.

Далі директор Інституту ядерних досліджень НАН України академік НАН України В. Слісенко виступив з доповіддю про результати виконання Цільової програми наукових досліджень НАН України «Ядерні та радіаційні технології для енергетичного сектору і суспільних потреб». Як зазначив доповідач, головною метою Програми було проведення прикладних досліджень, спрямованих на реалізацію Енергетичної стратегії України на період до 2035 року в галузі ядерної енергетики, провадження наукового супроводу розвитку ядерної енергетики і використання ядерних технологій для потреб промисловості й суспільства. За Програмою протягом 2019–2023 рр. виконувалося 72 наукові проєкти із залученням 15 установ п'яти відділень НАН України. Протягом виконання Програми отримано ряд важливих результатів, які знайшли застосування або плануються до впровадження. Особлива увага приділялася питанням подовження ресурсу корпусів реакторів та основного обладнання енергоблоків АЕС, створенню методологічних основ обґрунтування подовження термінів експлуатації енергоблоків АЕС України.

Учасники засідання відзначили високу актуальність і вагомість наукових результатів, представлених у доповідях цього дня.

Насамкінець традиційно було розглянуто декілька кадрових і поточних питань (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 20.03*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Стаття палеонтолога В. Яненка «Життя в тіні динозаврів, ссавці мезозою на шляху до панування»

Хто є пращурами ссавців? Коли з'явилися перші ссавці, який вигляд вони мали й з ким конкурували? Ці питання вже давно цікавлять учених і любителів палеонтології, але вони й сьогодні не до кінця з'ясовані.

Про пращурів ссавців почали говорити ще всередині ХІХ ст. Саме тоді англійський зоолог і палеонтолог Р. Оуен (він дав світові назву «динозавр»),

описуючи перших знайдених звірозубих ящерів, помітив багато спільних рис у будові їхнього скелета й скелета ссавців. Значно пізніше американський палеонтолог Е. Коуп дійшов висновку, що ссавці та дицинодonti є родичами. Наступні палеонтологічні знахідки лише підтверджували теорії Е. Коупа. Але згодом постала дилема: ссавці походять від однієї групи стародавніх плазунів чи існувало кілька паралельних гілок еволюції? Палеонтологи розділилися на два ворожі табори: одні підтримували ідею монофілії, інші – поліфілії.

Були, звісно, й інші точки зору. Наприклад, британський палеонтолог Г. Сілі, який досліджував звірозубих ящерів (теріодонтів), вважав, що ці тварини були не батьківською лінією, а лише сестринською щодо ссавців. Однак що більше скам'янілостей звірозубих плазунів потрапляло до рук пану Г. Сілі, то швидше змінювалися його погляди. Пізніше він об'єднав південноафриканських звірозубих ящерів з однопрохідними ссавцями (качкодзьобами та єхиднами) у єдину групу та назве її Теропсидами (сьогодні ми її називаємо Синапсидами), яка була паралельною до архозаврів, динозаврів і птахів – завропсидів.

Інший колега Г. Сілі, британський палеонтолог Р. Брум, частково поділяв ідеї Е. Коупа і вважав, що всі ссавці розпочали свій родовід від дицинодонтів, а ті – від кам'яновугільних едафозаврів.

На сьогодні прийнято вважати схему еволюційного походження ссавців такою:

1. Синапсиди, які беруть початок від котилозаврів – клади чотириногих хребетних, представники яких відомі ще із часів верхнього карбону.
2. Терапсиди – група синапсидів, що містить ссавців і їхніх предків.
3. Цинодonti – група терапсидів, що вважається на сьогодні прямими пращурами сучасних ссавців.
4. Власне, ссавці.

Ссавці – ровесники динозаврів. Вони з'явилися в один час. Але динозаври виявилися еволюційно прогресивнішими, ніж ссавці, тому й стали доміантною групою сухопутних хребетних на наступні 180 мільйонів років. Основною причиною є те, що динозаври вели активний денний спосіб життя, і коли вимерли останні архозаври, у них не виявилось конкурентів – залишалось лише швидко розмножуватися й заселяти Землю. Пращури ж ссавців цинодonti (власне, перші ссавці) вели нічний спосіб життя та ховалися в норах, які вмiли спритно рити. На полювання вони виходили в сутінках. Можна припустити, що досить невеликі розміри тіла перших ссавців могли бути пов'язані з життям у норах. Адже вирити нору для маленької тварини значно легше, ніж для великої. Крім того, перші динозаври були хижаками, хоча й невеликими, та одними з їхніх об'єктів полювання були ссавці, тож не маючи конкурентів вони дуже швидко еволюціонували, збільшуючись у розмірах.

Мезозойські синапсиди та цинодonti були схожими на сучасних ссавців – і за зовнішнім виглядом, і за способом життя. Їхнє тіло було вкрите хутром, вони вже мали вторинне піднебіння (що давало можливість одночасно і їсти, і дихати), поділ зубів на ікла, премолляри та молляри, а також

схожу будову поясів передніх і задніх кінцівок: відрізнялася лише кількість пальців. Циноданти були яйцекладними, як і сучасні однопрохідні ссавці.

Колись вважалося, що ранні ссавці та ссавцеподібні мали обмежені екологічні можливості для диверсифікації (збільшення різноманіття) під час мезозойської ери, де домінували динозаври. Проте скам'янілості надають переконливі докази того, що ссавці мезозою були пристосовані до різноманітних середовищ, попри конкуренцію з боку динозаврів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 20.03*).

Стаття соціолога О. Рахманова «Життя українських мігрантів у Європі»

Мільйони громадян України, які через російсько-українську війну були вимушені шукати притулок у країнах Європи, отримали можливість спрощеної інтеграції та права, що багато в чому співставні з правами місцевих жителів у питаннях житла, роботи, медицини й проведення дозвілля. Більшість таких осіб скористалися унікальною ситуацією «відкритих дверей», включно з можливостями на ринку праці європейських країн.

Згідно з інформацією на початок 2024 р., яку оприлюднило Управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), кількість українських мігрантів, які отримали статус колективного тимчасового захисту в усіх 27 країнах членах Євросоюзу в період з 2022 по зиму 2023–2024 р., залишається доволі стабільною з невеликим приростом. Загальна кількість цієї категорії мігрантів становить близько 4,4 млн осіб. Велика Британія, Норвегія і Швейцарія, що не входять до складу ЄС, додатково надають захист ще 380 тис. мігрантів з України. Згідно з останньою наявною статистичною інформацією УВКБ ООН, на лютий 2024 р. кількість українських громадян, зареєстрованих у РФ, становила понад 1,2 млн. У Білорусі станом на лютий 2024 р. зареєстровано ще майже 43 тис. українських громадян. Загалом, за даними статистики УВКБ ООН на лютий 2024 р., біженців з України офіційно зафіксовано у всьому світі близько 6,5 млн осіб.

У статистичних цілях УВКБ ООН використовує термін «біженці» узагальнено, маючи на увазі всіх осіб, які покинули Україну через війну. Відповідно, і в цій використовується поняття «біженці» та «мігранти» як синоніми.

«Соціальний портрет українських біженців. За моїми суб'єктивними враженнями, 60–70 % мігрантів з України – це переважно жінки віком 35–49 років, діти та пенсіонери. Трохи більше половини мігрантів приїхали зі східних і південних областей України. Однак тут зустрічаються й біженці з невідконтрольних до повномасштабного вторгнення територій. Зокрема, серед мігрантів нерідко представлені жителі Криму, насамперед кримські татари. Більшість таких біженців російськомовні. Серед біженців

представлені також жителі Києва та решти України. Зустрічаються також українські роми, насамперед із Закарпаття, які разом зі своїми великими сім'ями скористалися правом на тимчасовий захист у Європі.

Серед українських біженців можна знайти представників різних професійних груп: держслужбовців, робітників, селян, підприємців тощо. Є й невелика кількість колишніх військовослужбовців ЗСУ. Як правило, вони мають поранення чи контузії, були через хворобу виключені з військового обліку.

Також тут можна зустріти колишніх в'язнів, які мають специфічний життєвий досвід. За роки, проведені в місцях позбавлення волі, багато хто з них отримав хронічні захворювання, які відкривають легальну можливість перетинати державний кордон. Звісно, серед українських мігрантів у Європі є й колишні «заробітчани», які жили закордоном напередодні російського вторгнення у 2022 р. За різними оцінками, вони налічували кілька мільйонів осіб.

Європейські перспективи біженців. Європейська комісія восени 2023 р. запропонувала продовжити ще на рік тимчасовий захист для українців, які рятуються від російської агресії: у більшості країн з 4 березня 2024 р. до 3 березня 2025 р.

Але вже зараз, особливо із середини 2023 р. й далі, приймаючі країни дедалі більш прискіпливо ставляться до того, скільки та кого вони приймають і годують, надають права та інтеграційні можливості. У багатьох країнах Європи, особливо східної її частини, відбувається припинення чи скорочення пільг і привілеїв, матеріального забезпечення та, на жаль, погіршуються житлові умови для українських мігрантів. Початок повноцінного економічного життя та перехід на самозабезпечення дедалі більше стає єдиною надійною можливістю нормального життя закордоном.

Це з очевидністю потребує створення української державної стратегії стимулювання повернення українців з-за кордону. Серед важливих питань у ній – всебічна підтримка репатріантів, у тому числі програма забезпечення житлом тих, хто втратив його внаслідок війни, створення нових робочих місць у відносно безпечних для життя регіонах України та багато іншого. Адже відтік з країни мільйонів громадян руйнує генофонд, демографічну та економічну основу існування України» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 20.03).

Стаття фізика-теоретика С. Шарапова «Революція на графені». У 2024 р. виповнилося 20 років з відкриття графену. Що це за матеріал, який заслужив на Нобелівську премію 2010 року, навіщо він потрібен?

Що таке графен?

Графен – це матеріал, створений у 2004 р. з графітової плівки, товщиною лише в один шар атомів вуглецю. Ці атоми утворюють двовимірну гексагональну (стільникову) кристалічну ґратку. Найважливішим було не так відкриття нового матеріалу, що в наші дні трапляється досить часто, як те,

що з графеном можна працювати. Було зовсім не очевидно, що з найтоншим у світі матеріалом можна взагалі робити будь-які маніпуляції, не зруйнувавши його.

Графен є найміцнішою серед відомих кристалічних речовин, бо він споріднений з алмазом. Різниця полягає в тому, що останній має міцні хімічні зв'язки в усіх трьох вимірах, а графен – у двох. Цей матеріал у п'ять разів пружніший за сталь, а його теплопровідність вища за теплопровідність міді. Рух носіїв електричного струму – електронів – у графені виявився також дуже незвичним. Їх мобільність тут дуже висока – вони стають більш чутливими до прикладеного електричного поля, ніж у всіх відомих напівпровідниках. Графен поглинає лише 2,3 % світла (приблизно стільки ж поглинає віконне скло), яке на нього потрапляє, незалежно від довжини світлової хвилі.

Математичні закони, що описують рух електронів у графені (з певним наближенням), задаються рівнянням П. Дірака, яке зазвичай використовують у фізиці елементарних частинок. Хоча електрони в графені й зберігають електричний заряд, проте через взаємодію з кристалічною ґраткою вони втрачають масу. Тобто поводяться як безмасові частинки, наприклад, нейтрино (стабільна електрично нейтральна елементарна частинка, маса якої близька до нуля) чи квант світла – фотон. Згадане рівняння для квантово-механічного опису руху електронів, який був би сумісний зі спеціальною теорією відносності Айнштейна, запропонував у 1928 р. британський фізик П. Дірак. Зокрема, з розв'язків цього рівняння випливало передбачення існування антиелектрона (позитрона), який відкрили в 1932 р. Рівняння П. Дірака вважають одним з найкрасивіших з погляду математики. Коли експерименти групи Гейма – Новосьолова та групи Ф. Кіма з Університету Колумбії підтвердили, що рівняння справді добре описує рух електронів усередині графену, це викликало в багатьох фізиків-теоретиків і математиків неабияке захоплення.

Історія отримання графену

У той час, коли сучасні передові наукові дослідження дорогі та складні, здається дивовижним, що серйозне досягнення у фізиці зробили за допомогою простого й навіть дотепного методу – застосування звичайного скотчу. Команда Новосьолова та Гейма саме за допомогою цієї липкої стрічки у 2004 р. зробила фундаментальне відкриття, яке істотно вплинуло на розвиток сучасної фізики конденсованого стану. Почавши працювати з графітовими зразками завтовшки приблизно 1 мм і добре знаючи про слабку міжшарову взаємодію в графіті, науковці поставили за мету отримати якомога тонші графітові шари. Для цього зразки приклеювали до звичайного скотчу. Цю липку стрічку складали вдвоє та знову розліплювали так, що шматочки графену ставали дедалі тоншими. Після багатьох повторень такої простої операції деякі шари графіту на скотчі виявлялися настільки тонкими, що могли вміщувати всього кілька атомних шарів. Аж до одного, що було несподівано!

У 2015 р. відкрили Національний інститут графену при Манчестерському університеті у Великій Британії. Це п'ятиповерхова будівля, на даху якої розташовано сад: там росте 21 вид трав і диких квітів, що приваблюють бджіл та інших комах для запилення. Приблизно п'яту частину площі інституту (1500 м²) займають чисті кімнати. Усю сучасну мікроелектроніку виробляють у чистих приміщеннях, де в заданому діапазоні підтримують параметри мікроклімату (температуру, вологість тощо) за декількома показниками, зокрема за кількістю й розмірами частинок пилу на 1 куб. м повітря. Такі умови необхідні для досліджень нанооб'єктів, як от графену. Сама будівля складається з двох частин, розділених відстанню в 5 см, щоб відокремити лабораторії та чисті кімнати від механічного та електричного обладнання й зменшити вплив вібрацій.

Графен застосовують у технологічних розробках: мікроелектроніці, сонячних панелях, акумуляторних батареях і суперконденсаторах, медичному обладнанні, аерокосмічних матеріалах, 3D-друці – це не повний перелік. Є в розробках, які використовують графен, і «український слід». У групі Новосьолова та Гейма з 2005 р. працював Л. Пономаренко, британський учений українського походження. Тепер він працює в Ланкастерському університеті. За його участі в 2008 р. розробили транзистор з графену завтовшки в один атомний шар і завширшки в 10 атомів. Створення таких мініатюрних транзисторів важливе для подальшого прогресу мікроелектроніки. Увесь розквіт комп'ютерів та мобільних пристроїв пов'язаний з тим, що протягом цього часу діяв емпіричний закон Г. Мура. Г. Мур, один із засновників компанії «Intel», у 1965 р. припустив, що кількість транзисторів на кристалі мікросхеми, а отже, й обчислювальна потужність комп'ютерів подвоюватиметься кожні два роки. Сьогодні прогрес обчислювальної потужності пристроїв наближається до верхньої межі, бо транзисторів, менших за один атом, бути не може. Крім того, електрони в графені втрачають масу. Це призводить до того, що зробити якісні транзистори на основі графену складно, бо рух «легеньких» електронів важко стримувати. Для цифрової електроніки важливо легко відкривати та перекривати рух електронів через транзистор. Проте науковці займаються цією проблемою та шукають способи покращити роботу транзистора з графену або використати натомість сіліцен чи германен (*Національна академія наук України <http://www.nas.gov.ua>*). – 2024. – 20.03).

Препарати з мікроорганізмів – для здоров'я макроорганізмів

Як відомо, ще Л. Пастер та І. Мечников передбачили, що антагонізм між різними мікроорганізмами (пригнічення життєдіяльності одних видів мікроорганізмів іншими) можна буде використати для лікування інфекційних хвороб, оздоровлення людського організму та довкілля. І. Мечников в 1910 р. запропонував омолоджувати й подовжувати життя людини за допомогою кисломолочних продуктів, які регулюють кишковий мікробіоценоз (сукупність мікроорганізмів, що живуть у травній системі та виконують ряд

корисних функцій для своїх господарів). Він заявляв, що «численні різноманітні асоціації мікроорганізмів, які населяють травний тракт людини, значною мірою визначають духовне та фізичне здоров'я людини». Праці І. Мечникова про антагоністичні властивості молочнокислих бактерій щодо гнильної мікробіоти людського кишківника вперше дали змогу науково обґрунтувати та систематизувати розрізнені відомості про антагонізм мікроорганізмів і звести їх у єдину систему. Ці фундаментальні дослідження розвивалися та зрештою допомогли створити пробіотики – препарати на основі живих мікроорганізмів, які позитивно впливають на здоров'я організму-господаря, якщо вживати їх в адекватних кількостях. Для цього використовували передусім представників нормальної мікробіоти кишківника: біфідобактерії, молочнокислі бактерії та кишкову паличку.

Перші дані про медичне застосування аеробних споротвірних бактерій роду *Bacillus* – для лікування кишкових інфекцій – з'явилися у Франції на початку 1950-х років. Описані в наукових публікаціях штами демонстрували терапевтичний ефект за інфекційної патології шлунково-кишкового тракту, під час лікування інфікованих ран, опіків, абсцесів легень. Останніми часом дедалі більше поширюються біопрепарати на основі аеробних бацил – найхарактерніших представників екзогенної групи нормальної мікробіоти людини і тварин. Споротвірні пробіотики можуть поліпшити здоров'я господаря, стимулюючи імунну систему, синтезуючи антимікробні речовини (бактеріоцини, ферменти), модулюючи склад кишкової мікробіоти. Крім того, завдяки утворенню спор бацили лишаються стабільними під час оброблення та зберігання харчових продуктів і фармацевтичних препаратів, отже, вони є придатнішим інгредієнтом для оздоровчих рецептур.

Першим споровим пробіотиком, який науковці Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України створили за підсумками багаторічних досліджень під керівництвом академіка В. Смірнова, був препарат «Бактерин-SL», призначений для профілактики та лікування дисбактеріозів і гострих шлунково-кишкових хвороб у сільськогосподарських тварин. «Бактерин-SL» виготовляли на Дніпропетровському підприємстві з виробництва бактеріальних препаратів. Застосування цього засобу дало великий економічний ефект, підвищивши збереження поголів'я новонароджених телят до 98–99 %. Далі на основі асоціації двох культур споротвірних бактерій в Інституті мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України розробили медичний біопрепарат «Біоспорин» для профілактики та лікування шлунково-кишкових хвороб людини. Клінічні випробування підтвердили високу терапевтичну ефективність і нешкідливість «Біоспорину» для людського організму. Препарат отримав дозвіл на застосування в клінічній практиці, його почали виготовляти на Відкритому акціонерному товаристві «Дніпрофарм» (у м. Дніпро). Згодом, після додаткових клінічних досліджень, спектр застосування «Біоспорину» істотно розширився – його дозволили використовувати, зокрема, у хірургії, гінекології, стоматології, а також для дітей віком від трьох місяців. Фахівці інституту допомогли налагодити

виробництво цього пробіотику на Приватному акціонерному товаристві «Біофарма» (Київ). Препарат добре зарекомендував себе: у профілактиці й лікуванні гострих кишкових інфекцій та корекції мікробіоти кишечника за дисбактеріозів; під час профілактики гнійно-септичних ускладнень у післяопераційний період; у гінекологічній практиці для лікування кандидозу й бактеріального вагінозу; у стоматологічній практиці за хронічного стоматиту в дітей.

Наступний важливий етап у створенні пробіотиків з бацил пов'язаний з розвитком генної інженерії. На основі рекомбінантного штаму, який містить ген синтезу α -2 інтерферону людини (це білок, що секретується та діє на інші клітини, пригнічуючи вірусну інфекцію), було створено біопрепарат «Субалін», який поєднує антимікробну (щодо широкого спектру патогенних і умовно патогенних мікроорганізмів), антивірусну й імуномодулюючу активності. За підсумками доклінічних і клінічних досліджень він отримав дозвіл на застосування в медицині – для лікування дисбактеріозів, гострих кишкових інфекцій, вірусних гепатитів, менінгоенцефалітів. ПрАТ «Біофарма» (Київ) за сприяння науковців інституту налагодив виробництво цього препарату. Після додаткових клінічних досліджень «Субалін» дозволили застосовувати в комплексному лікуванні дітей, хворих на хронічні вірусні гепатити В і С з дисбіозом кишечника та синдромом ендотоксикозу.

Одночасно із цими препаратами фахівці Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України на основі двох нових штамів бацил створили ще один пробіотик «Ендоспорин», призначений для лікування та профілактики післяпологових ендометритів, затримання плодових оболонок (посліду), інших запальних хвороб родових шляхів у сільськогосподарських тварин. Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України видала «Ендоспоринові» реєстраційне свідоцтво, препарат почали виробляти на Херсонському державному підприємстві – біологічній фабриці. Подальші додаткові дослідження дали змогу розширити спектр застосування «Ендоспорину». Його, зокрема, рекомендували як засіб для профілактики й лікування кишкових і гнійних інфекцій, а також як кормову добавку, що поліпшує засвоюваність кормів, сприяє нарощуванню маси тварин і збереженню їхнього поголів'я.

Проблема розроблення нових ефективних пробіотиків і їхнього впровадження в медичну і ветеринарну практику лишається вкрай актуальною. Це пов'язано з почастишанням виявлення дисбалансу мікробіоти, що негативно впливає на здоров'я організму, а також із циркуляцією чималої кількості полірезистентних до антибактеріальних препаратів штамів мікроорганізмів у навколишньому середовищі. Сьогодні пробіотики дедалі частіше розглядають як альтернативу традиційним і потенційно небезпечним для організму хімічним препаратам, зокрема антибіотикам. Тож і Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України не полишає цього важливого напрямку своїх досліджень і вже працює над створенням сучасних комплексних пробіотичних препаратів на

основі корисних мікроорганізмів – для профілактики та лікування різних патологічних станів людини і тварин та оздоровлення організму (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 19.03).

Платформа «Зроблено в Україні»: шлях до економічної стійкості в умовах війни

Наприкінці січня цього року набрав чинності Указ Президента України, яким започатковано Всеукраїнську економічну платформу «Зроблено в Україні».

Створення такого майданчика для знаходження спільних рішень в умовах, коли проблема економічної стійкості для України має розв'язуватися із застосуванням передусім внутрішніх резервів, є актуальним. Про це пише старший науковий співробітник відділу промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України доктор економічних наук О. Снігова у статті для інтернет-видання «Дзеркало тижня».

Дослідниця зазначає, що саме функціонування платформи може розкрити внутрішні резерви економіки України працювати в межах ризиків, спричинених тривалою війною, на засадах постійної комунікації, взаємодії та координації державних органів, вітчизняного бізнесу, включно з представниками релокованих підприємств, іноземних інвесторів, а також громадських об'єднань підприємців та експертів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 13.03).

Есеї історика С. Кульчицького «Яким був радянський лад?»

Виконувач обов'язків головного наукового співробітника відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України доктор історичних наук С. Кульчицький у своєму есеї для інтернет-видання «Історична Правда» репрезентує власну думку стосовно того, чому керівні кола Кремля здійснили карколомний стрибок від провідної ролі в розпаді Радянського Союзу до спроб відновити контроль над союзними, а з 1991 р. – незалежними республіками, а також над територією колишнього «соціалістичного табору» у Центрально-Східній Європі.

Учений робить акцент саме на так званому соціалістичному будівництві в Радянському Союзі, адже, на його думку, відродження тоталітаризму в сучасній Росії як новоявленого рашизму сталося завдяки консолідації уламків системи влади і власності, що народилася в голові В. Леніна, була втілена в життя ним самим і його наступником Й. Сталініним, після чого розпалася внаслідок здійсненої М. Горбачовим конституційної реформи 1988 р.

С. Кульчицький також торкається проблематик Голодомору в Україні 1932–1933 рр., безмежного тероризму та патерналізму радянської влади, Ленінської системи влади і власності, а також феномена державосупільства

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.03).

Стаття історика Л. Якубової про формування російського фашизму

Відома вчена-історик, завідувачка відділу Інституту історії України НАН України член-кореспондент НАН України Л. Якубова у своїй статті для журналу «The Arc» пише про подібність тоталітарних культур нацизму і сталінізму, специфіку роботи з масовою свідомістю, репресивні, культурні та пропагандистські інструменти останнього.

Учена поділилася інформацією про російських фашистів за кордоном та профашистські ідеологічні конструкти, які активізувалися як ідеологічний андеграунд радянського суспільства в добу ідеологічного застою. Л. Якубова зазначає, що «соціально-економічна катастрофа, масове зубожіння одних, миттєве збагачення інших, збройні конфлікти на околицях Російської Федерації культивували великодержавний ресентимент і ксенофобію».

Дослідження та осмислення всіх цих процесів є важливим для розуміння того, з чим людство зіткнулося в обличчі нинішньої рашистської Росії *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.03).*

Міжнародне співробітництво в галузі освіти та науки

Українсько-індійський форум: нова стратегія відносин в умовах глобальних змін

У Києві 15 березня у змішаному форматі відбувся Українсько-індійський форум. Організаторами зібрання виступили Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Національний інститут стратегічних досліджень та Дипломатична академія України ім. Г. Удовенка при Міністерстві закордонних справ (МЗС) України. Захід відбувся за підтримки Депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Республікою Індія та Посольства Індії в Україні.

Метою проведення форуму був аналіз результатів та прогнозування перспектив українсько-індійських відносин.

У ньому взяли участь надзвичайні й повноважні послы Індії та України, українські парламентарі та представники різних інституцій з обох сторін. З української сторони у залі й дистанційно виступили керівники і представники Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Дипломатичної академії України ім. Г. Удовенка при МЗС України, Українського інституту, Київської школи економіки, Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, Сумського національного

аграрного університету, Інституту ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України.

З індійської сторони було заслухано доповіді від представників Центрального університету Південного Біхару, Делійського університету, Інституту соціальних наук Калінги (KISS) та Інституту індустріальних технологій Калінги (KIIT). У форумі також взяли участь представники індійського бізнесу в Україні.

Серед учасників були академіки, професори, викладачі, дипломати, експерти провідних аналітичних центрів, громадські діячі й митці з обох сторін.

На думку організаторів, форум розширив мережу контактів між українським і індійським суспільствами, що своєю чергою інтенсифікує співпрацю між країнами (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 19.03).

На базі Ужгородського національного університету 3–6 червня відбудеться XXI Міжнародна конференція з неорганічної хімії (Україна).

Організатори заходу – Міністерство освіти і науки України, Національна академія наук України, Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України, Ужгородський національний університет, Університет гуманітарних і природничих наук ім. Яна Длугоша (Ченстохова, Польща), Пряшівський університет (Словаччина).

Тематика конференції:

- хімія неорганічних і координаційних сполук, зокрема медична та фармацевтична хімія;
- характеристика та властивості нових неорганічних речовин, кристалохімія;
- фізико-неорганічна хімія, нанохімія;
- матеріали подвійного призначення, альтернативні джерела енергії, хімія навколишнього середовища.

Робочі мови – англійська, українська.

Типи доповідей:

- ключові лекції (тривалість – 30 хв, включно із запитаннями);
- усні доповіді (20 хв, включно із запитаннями);
- стендові доповіді.

Статті за матеріалами поданих доповідей можуть бути опубліковані (після рецензування) у виданнях «Український хімічний журнал» і «Вісник Ужгородського університету. Серія Хімія».

Всі учасники отримають сертифікати.

Реєстрація учасників і приймання тез доповідей триватимуть від першого квітня до 10 травня 2024 р. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 19.03).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» (№ 9–10 (1285–1286) за березень 2024 р.).

У номері:

с. 1 – авторська колонка журналістки С. Галати «Весна надії нашої»;

с. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (2–11 лютого);

с. 3 – стаття журналіста Д. Шулікіна «Єднаємось для реалізації спільних пріоритетів» – щодо підписання Меморандуму про співпрацю між Українською радою миру, Національною академією педагогічних наук України, Малою академією наук України і дванадцятьма кафедрами ЮНЕСКО в Україні; інформація від КППмедіа «Потенціал КПП – для наближення перемоги» – про зустріч з американськими партнерами, що нещодавно відбулась у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» та стосувалася спеціального навчання та курсів перепідготовки для наших захисників;

с. 4 – стаття С. Галати «Наукова етика: час запровадити “санкції”?» – про рекомендації вчених для боротьби з академічною недоброчесністю;

с. 5 – стаття Д. Шулікіна «Після масштабного російського вторгнення стало зрозуміло, що ми знаємо занадто мало про наших східних сусідів» – інтерв'ю з президентом Берлін-Бранденбурзької академії наук К. Маркшисом (про відповідальність наукової спільноти щодо демократичної та об'єднаної Європи в контексті загарбницької війни Росії проти України, про посилення наукових обмінів і голосу молодих науковців тощо); інформація С. Галати «Маріуполь: їхні імена шепоче вічність» – розповідь про втрати Приазовського державного технічного університету й ініціативу сайту «Моя наука» з пошуку імен науковців і викладачів, яких убила Росія;

с. 6 – стаття Д. Шулікіна «Фінансування науки – шлях до перемоги» – розмова з головою Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України О. Ващук та її першою заступницею А. Сімаховою – про фінансування науки, бачення реформування галузі та заходи в умовах повномасштабної війни;

с. 7 – стаття журналіста О. Листопада «Як російська армія знищує українські ґрунти» – про колосальну роботу, яку належить виконати українським ученим, щоб оцінити наслідки російської агресії для ґрунтів і безпечність територій для проживання й сільськогосподарської діяльності;

с. 8 – стаття старшого наукового співробітника відділу біосистематики та еволюції Державного природознавчого музею НАН України А. Новікова «Нова криза природничих колекцій?» – про приклади закриття й переміщення природничих колекцій (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 18.03).

Вийшов друком перший номер науково-популярного журналу «Світогляд» (січень – лютий) за 2024 р., видання якого здійснює Національна академія наук України разом із Головною астрономічною обсерваторією НАН України.

У зверненні до читачів головний редактор журналу академік НАН України Я. Яцків розмірковує над важливою роллю науки у відбудові економіки та забезпеченні обороноздатності держави.

Єднатися для відсічі ворогу та допомагати Збройним силам України закликають у зверненні до українців представники Ініціативної групи «Першого грудня» в публікації «На переході».

Нещодавно англomовне київське видання «The Kyiv Independent» надрукувало статтю «Latest defense corruption case goes after officials allegedly tied to deadly ammunition shortage» (kyivindependent.com, 18.01.2024), у котрій описало для громадськості стан корупції в Україні. Громадянин США, колишній представник США в УНТЦ, а нині блогер та прихильник більш активної військової допомоги Україні В. Корсун надіслав академіку НАН України Я. Яцківу листа з приводу цієї статті. До листування долучилися академік НАН України В. Локтев і члени-кореспонденти НАН України С. Рябченко й А. Негрійко. З їхніми коментарями пропонується ознайомитися в матеріалі «Чи можна викоренити корупцію?»

Член-кореспондент НАН України В. Ткаченко (Інститут всесвітньої історії НАН України, м. Київ) писав про фашизацію Росії ще в далекому 2007 році. Осмислення проблеми з точки зору сучасної політичної науки пропонується в публікації «Фашизація Росії: окреслення проблеми».

Продовжує тему війни Росії проти України українська поетеса Г. Потопляк віршем «Коли закінчиться війна... коли...» (поезію проілюстровано фотографіями з фейсбуку Генштаба ЗСУ, зробленими в жовтні 2023 р. в Авдіївці).

Далі увазі читачів пропонується стаття професора В. Самарика «Наукові розробки Національного університету “Львівська політехніка” – гідрогелеві пов’язки Aquior».

Реалізація ленінської системи влади і власності в СРСР мала своїм наслідком появу так званого державосупільства і командної економіки. У опублікованих «Світоглядом» чотирьох попередніх статтях, доктор історичних наук С. Кульчицький (Інститут історії України НАН України, м. Київ) проаналізував, як ця система втілювалася в життя. Заклучна стаття «Командна економіка як продукт ленінської системи влади і власності» присвячується дослідженню планової, директивної економіки.

На публікації С. Кульчицького відгукнувся доктор хімічних наук В. Шерстюк (Інститут фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України, м. Київ), який виклав свої міркування в замітці «Марксизм-ленінізм і рашизм. Читаючи Станіслава Кульчицького».

Статті С. Кульчицького, у яких він відкидає уявлення про те, що соціально-економічна і політична система радянської держави та її

ідеологічне обґрунтування мали щось спільне з теорією комунізму Маркса, надихнули доктора філософії, члена Колегії міжнародних радників Національного фонду досліджень України, члена редколегії науково-популярного журналу «Світогляд» Г. Шера (Вашингтон, США) на написання есе «Moi, je ne suis pas marxiste» Karl Marx» («Як на мене, я не марксист» Карл Маркс»).

Про Архангела Михаїла, якому в Україні присвячено багато храмів, ікон, скульптур тощо, пише мистецтвознавиця О. Шапіро (Київ) у статті «Святий архистратиг Михаїл – наш захисник і покровитель Києва».

Кандидат економічних наук О. Котлінський (Інститут післядипломної освіти Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, м. Київ), краєзнавець, філолог, педагог П. Кривий (Городоцький краєзнавчий музей, Хмельницька обл.), доктор фізико-математичних наук В. Шендеровський (Інститут фізики НАН України, м. Київ) у статті «Мікробіолог Сергій Виноградський та принц Ольденбурзький: антагоністи чи соратники?» висвітлюють відносини та антагонізм світоглядів третього директора Інституту експериментальної медицини в Петербурзі, геніального українського мікробіолога С. М. Виноградського і засновника й попечителя цього наукового закладу принца О. П. Ольденбурзького.

200-літньому ювілею видатного педагога присвячено допис «Костянтин Ушинський у контексті української та європейської ідентичності» доктора історичних наук А. Павко та кандидата педагогічних наук Л. Курило (НДІ українознавства МОН України, м. Київ).

Кандидат філологічних наук К. Буркут (Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, м. Київ) побував «У Подільських Товтрах» і поділився враженнями з читачами журналу.

Рубрику «Новини книговидавання» представляють: кандидат геологічних наук А. Радченко (ВД «Академперіодика» НАН України, Київ) презентаціями «Наука науки, або як народжуються, розвиваються і співіснують наукові теорії» – про книгу видавництва «Наукова думка» «Філософія наукових теорій. Нарис перший: назви та реалії», яка є результатом співпраці фізика-теоретика О. Габовича (Інститут фізики НАН України) і філософа В. Кузнецова (Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України) та «Наука комфорту. Чи мистецтво?» – про видання «Академперіодикою» книги «Економіка вражень і природокористування: принципи інклюзивності і сталості», яку підготував колектив науковців Державної установи «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» під керівництвом доктора економічних наук, професора Н. Хумарової; Б. Залізник (пресцентр наукової журналістики ЗНЦ НАН України і МОН України, м. Львів) виніс на розгляд читачів розповідь «Василь Стус: “За своєю душею треба стежити так само, як за тілом”» про книгу «Листи до сина» Харківського видавництва «Ранок».

«Біля витоків штучного інтелекту: перший кіберпоет» – кандидат фізико-математичних наук І. Жук (Інститут космічних досліджень

НАН України і ДКА України, м. Київ) пригадує перші публікації про творчість штучного інтелекту.

З наступної публікації можна дізнатися «Які технології здивували світ у 2023-му: найцікавіші розробки року»: «Смартфон на долоні», «Концерт-хол як планета», «Жилет для прослуховування музики людям з проблемами слуху», «Камера для зйомок в суцільній темряві», «Відеоігри для всіх», «Чиста питна вода з повітря», «Передача даних стане ще швидшою».

Член редколегії журналу «Світогляд», відомий хірург-трансплантолог, доктор медицини, громадський діяч І. Гук отримав почесний нагрудний знак Головнокомандувача Збройних Сил України «За сприяння війську».

Редколегія та редакція журналу «Світогляд» вітають І. Гука з нагородою, дякують йому за активну громадянську позицію та бажають подальших успіхів у його важливій діяльності в ім'я України!

Доктор А. Стець (Університет Зеленої Гури, Польща) надіслав до редакції «Відгук на статтю Володимира Кампа “Шістдесятник Юрій Бадзьо: ким він є для нас?”».

З уже традиційною «грою чисел» у десятковій системі числення щодо 2024 р. пропонує ознайомитися доктор фізико-математичних наук І. Андронов (Одеса), а привітаннями до Нового 2024 р. – член-кореспондент НАН України Б. Мацелюх (Інститут мікробіології та вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України) і академік НАН України Я. Яцків (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 15.03*).

Нагороди і відзнаки

Шостого березня Президія Національної академії наук України на своєму черговому засіданні присудила премії НАН України для молодих учених і студентів за кращі наукові роботи за підсумками конкурсу 2023 року, проведеного відділеннями НАН України.

Лауреати – молоді вчені:

– науковий співробітник Інституту прикладної математики і механіки НАН України кандидат фізико-математичних наук М. Савченко – за цикл робіт «Якісні властивості розв'язків квазілінійних еліптичних та параболічних рівнянь з нестандартними умовами зростання»;

– директор Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України кандидат технічних наук О. Волков, заступник директора Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України кандидат технічних наук М. Комар і завідувач лабораторії Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України кандидат технічних наук Д. Волошенюк – за серію робіт «Технології та системи керування безпілотними авіаційними системами подвійного призначення для вирішення мультипрофільних прикладних завдань»;

– доцент Українського державного університету науки і технологій МОН України кандидат технічних наук Р. Маркуль – за роботу «Дослідження та наукове обґрунтування впровадження перспективних рейкових скріплень на залізницях України з метою інтеграції у європейську транспортну мережу»;

– аспірант Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Б. Михайленко – за комп’ютерне моделювання процесів просвітлення плазмових бар’єрів пучками електромагнітних хвиль;

– доцент Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» кандидат геологічних наук Є. Козій – за серію робіт «Дослідження германію у вугіллі Західного Донбасу, що має стратегічне значення для сталого розвитку економіки та обороноздатності держави»;

– науковий співробітник Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України кандидат хімічних наук М.-О. Даниляк – за роботу «Підвищення корозійної тривкості та фізико-хімічних властивостей аморфних та кристалічних конструкційних матеріалів»;

– доцент Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Г. Белоха та провідний інженер Інституту електродинаміки НАН України В. Сичова – за серію робіт «Оптимізація локальних систем Microgrid з транзактивним керуванням в умовах роздрібного ринку електричної енергії України»;

– старший науковий співробітник Інституту ядерних досліджень НАН України кандидат фізико-математичних наук Д. Касперович і молодший науковий співробітник Інституту ядерних досліджень НАН України В. Клавдієнко – за цикл робіт «Експериментальний пошук подвійного бета-розпаду нукліду ^{106}Cd »;

– науковий співробітник науково-дослідної лабораторії «Біорегулятори природного та синтетичного походження» Київського національного університету ім. Тараса Шевченка кандидат хімічних наук К. Мельников, молодший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії «Біорегулятори природного та синтетичного походження» Київського національного університету ім. Тараса Шевченка кандидат хімічних наук О. Грищук і співробітник науково-дослідної лабораторії «Біорегулятори природного та синтетичного походження» Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, інженер I категорії, аспірант О. Ляшук – за роботу «Функціоналізовані флуоро- та борвмісні насичені циклічні системи для використання в медичній хімії та агрохімії»;

– старший науковий співробітник Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України кандидат біологічних наук Д. Заводовський і молодший науковий співробітник Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України кандидат біологічних наук О. Легедза – за серію робіт «Механокінетичні дослідження скелетних м’язів за норми та патологічних станів»;

– провідний науковий співробітник Національного науково-природничого музею НАН України доктор біологічних наук О. Ковальчук,

молодший науковий співробітник Національного науково-природничого музею НАН України кандидат біологічних наук З. Баркасі та студентка магістратури Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка А. Дубіковська – за серію наукових праць «Іхтіофауна раннього кайнозою України»;

– аспірантка Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького В. Власова – за наукову роботу «Жінки в державотворенні України під час національно-визвольної боротьби 1917–1921 років»;

– науковий співробітник Інституту народознавства НАН України кандидат історичних наук Г. Филипчук – за працю «Язичництво населення давнього Пліснеська (VII–XII ст.)».

Лауреати – студенти закладів вищої освіти:

– магістр кафедри прикладної математики Національного університету «Львівська політехніка» І. Карплюк – за роботу «Наближення відношень однієї виродженої гіпергеометричної функції N змінних гіллястими ланцюговими дробами загального вигляду з N гілками розгалужень»;

– студент Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» О. Моргун – за роботу «Розробка методики та дослідження напружено-деформованого стану біомеханічної системи «щелепа-імплантат»;

– студентка магістратури Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу А. Стиславська – за роботу «Створення моделі геологічної будови нафтогазоконденсатного родовища»;

– студент магістратури Українського державного університету науки і технологій МОН України О. Аюпов – за роботу «Дослідження властивостей спеченої міді після інтенсивної пластичної деформації»;

– студент Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» П. Безсонов – за роботу «Аналіз впливу відхилення величини напруги живлення на параметри пуску асинхронних двигунів малої потужності»;

– студент Українського державного університету науки і технологій А. Дробишев – за роботу «Перспективи використання фосфоритів Ізюмського родовища Харківської області для виробництва вітчизняного ферофосфору»;

– студент Полтавського державного медичного університету МОЗ України Г. Костенко, студентка Полтавського державного медичного університету МОЗ України Я. Петрашевська і студент Полтавського державного медичного університету МОЗ України В. Михайленко – за роботу «Вплив поєднання висококалорійної дієти та системної запальної відповіді на продукцію оксиду азоту та розвиток оксидативного стресу у сім'яниках щурів»;

– студентка Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Т. Левенець і студентка магістратури Навчально-наукового центру «Інститут

біології та медицини» Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Д. Шустик – за роботу «Пошук засобів контролю хвороб пшениці, викликаних *Pseudomonas syringae*»;

– курсант Національної академії внутрішніх справ Д. Болістовська – за роботу «Депортація російською федерацією українських дітей з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України як складова геноциду» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.03).

До уваги держслужбовця

А. Шумілова, мол. наук. спіроб. НБУВ

П. Штих, наук. співроб. НБУВ

«Зробити якнайбільше користі моїй батьківщині...»

До 200-річчя від дня народження Костянтина Дмитровича Ушинського

(Початок. Закінчення в № 7)

Зробити якнайбільше користі
моїй батьківщині – ось єдина мета мого життя,
і до неї я повинен спрямовувати всі свої здібності
К. Ушинський (1849)

Історія розвитку педагогіки та народної освіти знає багатьох великих мислителів і новаторів, які сміливо руйнували старі, віджиті традиції та підносили педагогіку на височінь наукового знання. До таких новаторів належить і К. Ушинський. Творець «Детского мира», «Родного слова», «Педагогической антропологии» ввійшов у пам'ять нащадків як великий народний педагог. К. Ушинський вдихнув у народну школу нове життя, підніс її своїми книгами для читання на рівень передових західноєвропейських шкіл, а своєю дидактикою та методикою початкового навчання, перейнятих не лише науковістю, але якоюсь чарівною жвавистю й гуманністю до особистості дитини. К. Ушинський заслуговує на те, щоб бути поставленим поруч із великими новаторами дидактики та методистами.

Народ із величезною любов'ю вшановує пам'ять К. Ушинського – борця за просвітництво, батька народної школи та вчителя вчителів. На думку Я. Гогешвілі, К. Ушинський був обдарований не тільки глибокою всебічною освітою, а й від природи наділений самобутнім творчим талантом, і, як наслідок – всіма без винятку визнаним патріархом педагогіки.

К. Ушинський народився в Тулі 19 лютого (3 березня, за новим стилем) 1823 р. Ця дата була зазначена в «Увольнительном свидетельстве», яке було видано К. Ушинському з Новгород-Сіверської гімназії. За іншими даними

К. Ушинський народився в 1824 р. (саме цей рік зазначено в багатьох стародруках, які зберігаються у фондах НБУВ).

Батько його – Дмитро Григорович здобув дворянське звання в 1838 р. після багаторічної служби в армії та в різних установах Тули, Полтави, Петербурга, Олонця, Вологди, Новгород-Сіверського (скарбником губерньського земства, повітовим суддею тощо). Мати – Любов Степанівна Гусак-Капніст походила з родини відомого письменника В. Капніста, який народився і жив в с. Обухівка Миргородського повіту Полтавської губернії. У приватному листі до відомого педагога і свого приятеля Л. Модзалевського від 9 грудня 1863 р. К. Ушинський називає себе українцем. Він писав: «Я – українець: рід наш старовинний, малоросійський, дворянський. Всі родичі, діди, дядьки і батьки були українцями, народилися й поховані в українській землі...».

У 1840 р. К. Ушинський вступив до Московського університету на юридичний факультет. У 1844 р. блискуче закінчив курс юридичного факультету Московського університету у званні кандидата і вже у 1846 р., у віці 23 років, обійняв посаду професора камеральних наук: кафедри енциклопедії законодавства, державного права та науки фінансів у Ярославському Демидівському юридичному ліцеї. У формулярному списку «Увольнительное свидетельство» («Звільне свідчення») було зазначено, що К. Ушинський затверджений на цій посаді 2 серпня 1846 р. К. Ушинський незабаром виявив себе як цілком зрілий учений. Але перед тим, як приступити до своїх обов'язків Костянтин Дмитрович ще два роки провів у Московському університеті, готуючись до магістерського екзамену. К. Ушинський був найбільшим вченим свого часу, який мав великі знання в різних галузях науки.

У 1854 р. К. Ушинський дістав посаду викладача російської мови та інспектора класів у Гатчинському сирітському інституті, де працював до січня 1859 р. Тут широко проявилися його організаторські та педагогічні здібності. У 1857–1858 рр. в «Журнале для воспитания» К. Ушинський опублікував статті «Про користь педагогічної літератури», «Три елементи школи», «Про народність у суспільному вихованні», «Шкільна реформа в Північній Америці» та ін. Костянтин Дмитрович Ушинський уже був відомим визначним педагогом-реформатором, коли його запросили на посаду інспектора Смольного інституту шляхетних дівчат (1859). Водночас К. Ушинський працював редактором «Журнала Министерства народного просвещения», у якому в 1860–1862 рр. опублікував статті: «Праці в її психічному і виховному значенні», «Недільні школи», «Питання про народні школи», «Рідне слово», «Проект учительської семінарії».

У 1862 р. К. Ушинський залишив роботу в Смольному інституті, тому що зміни, які він вніс у навчально-виховний процес, призвели до ускладнення його стосунків із керівництвом. Побоюючись громадського суду за погане ставлення до К. Ушинського, Міністерство освіти відрядило його за кордон для вивчення досвіду жіночої освіти. 1861 та 1864 рр. К. Ушинським

були написані чудові підручники для початкового навчання дітей в елементарних школах і сім'ях «Дитячий світ» (1861) і «Рідне слово» (1864), а також хрестоматію та методичні посібники до них.

У листі до Л. Модзалевського К. Ушинський написав: «В наступному році думаю переїхати до себе на батьківщину – до Києва». У середині 1867 р. К. Ушинський повернувся на Батьківщину. Майже половину свого життя він прожив в Україні. Костянтин Дмитрович добре знав українську мову та її діалектичні форми, добивався відкриття українських шкіл.

У жовтні 1870 р. К. Ушинський поїхав на лікування до Криму. По дорозі застудився та зупинився в Одесі в готелі «Північний». Смерть застала його о другій годині ночі з 2 на 3 січня 1871 р. за правкою рукопису «Педагогічної антропології». Тяжка хвороба легенів обірвала плідну діяльність великого вченого, педагога. 9 січня труну з тілом К. Ушинського перевезли до Києва, згідно з його заповітом. Поховали видатного педагога в некрополі Видубицького чоловічого монастиря (Георгієвський собор) на мальовничих кручах Дніпра.

Поруч із ним поховали згодом і його дружину Надію Семенівну та онуку Олену. У 1936 р. могили були знищені, по них проклали асфальтовану дорогу...

Вшановуючи видатного педагога П. Тичина написав:

«В роки царської сваволі

Він жадав народу волі,

Працював для Батьківщини,

Душу розумів дитини,

Школу добував з безодні,

Став безсмертним він сьогодні».

Твори К. Ушинського видавалися у нашій країні неодноразово.

У передмові немає необхідності говорити про складність і суперечливість світогляду К. Ушинського. Про це докладно можна прочитати у статті «Педагогічна спадщина К. Д. Ушинського». З перших рядків ми побачимо наскільки оригінальними, надзвичайно чіткими, важливими, перспективними були педагогічні позиції та ідеї вченого. Ці ідеї об'єднували величезне різноманіття незрівнянних раніше явищ і фактів в струнку педагогічну теорію. Роботи К. Ушинського заклали міцний фундамент будівлі педагогічної антропології, до будівництва якої лише через сто років приступила педагогічна наука.

Основне завдання представленого матеріалу полягає в тому, щоб донести до читача багатство педагогічної спадщини минулого. Ознайомлення з цією спадщиною та її критичне осмислення з позицій сучасності, безсумнівно, відіграє значну роль в утвердженні передового педагогічного світогляду, у збагаченні педагогічної культури українського вчительства. Видання робіт найбільшого з педагогів допоможе зорієнтуватися у складній боротьбі ідей, боротьбі прогресивних і реакційних громадських сил довкола проблем виховання та освіти.

Ми можемо пишатися тим, що К. Ушинський став великим педагогом, учителем учителів. У нього вчилися найкращі грузинські, вірменські, фінські, татарські та болгарські педагоги. Встановлена срібна медаль українця К. Ушинського, якою нагороджують науковців і кращих педагогів.

Класик педагогіки К. Ушинський залишив багату педагогічну спадщину, яка для педагогічної науки та школи має велике позитивне значення. На сайтах багатьох бібліотек України до 200-річчя від дня народження К. Ушинського створено електронні виставки видань, які знайомлять із життям та педагогічною діяльністю славетного педагога. Взаємозв'язок між бібліотечними установами та взаємопідтримка допоможуть, використовуючи сучасні технології зі сканування друківаних видань, поповнити фонди бібліотек відсутніми виданнями К. Ушинського.

Бібліографічний опис видань здійснено за мовою оригіналу. Матеріал згруповано за розділами, у межах розділу – за хронологією та за алфавітом.

Список літератури (1861–2023 рр.)

Твори К. Ушинського

1. Воскресныя школы. Письмо въ провинцію К. Ушинскаго / К. Д. Ушинский. – СПб. : Тип. Юсафата Огризко, 1861. – [2], 25 с. – Изъ «Журн. М-ва Нар. Просвѣщенія».

Шифр НБУВ: В251361

2. «Дѣтскій міръ» и «Хрестоматія»: книга для класснаго чтенія, приспособленная къ постепеннымъ умственнымъ упражненіямъ и наглядному знакомству съ предметами природы. (Назначается для дѣтей отъ 8-ми до 12-ти лѣтъ) : в 2 ч. / сост. К. Д. Ушинскій. – СПб. : Тип. т-ва «Обществ. польза», 1861. – 562 с. : 1 л. ил.

Шифр НБУВ: Во127668

Перевидання:

1) СПб., 1861. – XIV, VII, 365 с., 162 с. (разн. паг.)

Шифр НБУВ: Фунд. б-ка П. Галагана Словесн. № 53.

2) Ч. II. – Изд. 14-е, окончат. испр. и доп. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1873. – [4], 292, 89, III с.

Шифр НБУВ: Во97875/2

3) Ч. I. – Изд. 15-е, окончат. испр. и доп. – СПб., 1875. – [4], IV, 196, 67 с. : 105 рис. в тексте.

Шифр НБУВ: Во97877/1

4) Ч. II. – Изд. 19-е, окончат. испр. и доп. – СПб., 1883. – [2], 292, 94, V с. : рис.

Шифр НБУВ: Во97879/2

5) Ч. II. – Изд. 22-е, окончат. испр. и доп. – СПб., 1888. – [4], 296, 94, V с. : 105 рис. в тексте.

Шифр НБУВ: Во97878/2

6) Ч. I. – Изд. 35-е, пересмотр. К. К. Сент-Илером. – СПб. : Изд. Н. С. Ушинской, 1901. – [2], IV, 200, 74 с. : рис.

Шифр НБУВ: Во24936/1

7) Ч. II. – Изд. 36-е, переосмысл. Я. Н. Наумовым. – СПб., 1907. – [2], VI, 304, 103 с. : рис., 1 вкл. л. карта.

Шифр НБУВ: Во97873/2

8) Часть I. – Изд. 44-е, пересмотр. Я. Н. Наумовым. – СПб. : Изд. Н. С. Ушинской, 1909. – [2], IV, 200, 74 с. : рис.

Часть II. – Изд. 44-е, пересмотр. Я. Н. Наумовым. – СПб. : Изд. Н. С. Ушинской, 1909. – [2], V, 103 : рис., карты.

Шифр НБУВ: Во97873/1,2

9) Ч. II. – Изд. 38-е, пересмотр. Я. Н. Наумовым. – СПб., 1911. – [2], VI, 304, 103 с.

Шифр НБУВ: Во127303/2

3. Родное Слово: книга для учащихся: совѣты родителямъ и наставникамъ о первоначальномъ преподаваніи вообще и о первоначальномъ преподаваніи роднаго языка по учебнику «Родное слово». Годъ первый / сост. К. Д. Ушинскій. – СПб. : Тип. Глав. артил. упр., 1864. – [4], 91, [2] с.

Шифр НБУВ: Во130782

4. Человѣкъ какъ предметъ воспитанія. Опытъ педагогической антропологии Константина Ушинскаго : в 2 т. / Константин Ушинскій. – СПб. : Тип. Ф. С. Сущинскаго, 1868–1869.

Т. 1. – 1868. – VII, L, 562 с.

Т. 2. – 1869. – (2), X, V, 516 с.

Шифр НБУВ: В151164/1–2; 1 Гімн. XVI А. 97/Т.1 ; Сікорська IVa.9/Т.1

Перевидання:

1) Т. 1. – Изд. 2-е. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1871. – [2], XXXVIII, 437 с. : рис.

Т. 2. – Изд. 2-е. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1871. – 390 с.

Шифр НБУВ: В5598/1,2

2) Т. I. – Изд. 4-е, напеч. без перемен со 2-го изд., испр. авт. – 1871. – [4], VIII, XL, 482 с. : рис., 1 вкл. л. рис.

Т. II. – Изд. 2-е. – 1879. – [4], X, IV, 390 с.

Шифр НБУВ: Во82756/1,2

3) Т. I / предисл. [7 декабря 1867 г.] К. Ушинский. – Изд. 3-е без перемѣнъ. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1873. – XL, 482 с. : рис.

Т. 2 / предисл. [20 марта 1869 г.] К. Ушинский. – Изд. 3-е без перемѣнъ. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1873. – 434 с. : рис.

Шифр НБУВ: Гал.32. Філософ. Педагог./1,2

4) Т. I / предисл. К. Ушинский. – Изд. 4-е. – СПб. : Тип. Н. А. Лебедева, 1879. – [4], VII, XL, 482 с.

Т. II. – Изд. 4-е. – СПб. : Тип. Н. А. Лебедева, – 1871. – [4], 390, X с. : рис.

Шифр НБУВ: Во82756/1,2

5) Т. I. – Изд. 5-е. – СПб. : Тип. Н. А. Лебедева, 1881. – 482 с. : рис., портр. авт.

Т. 2. – Изд. 5-е. – СПб. : Тип. Н. А. Лебедева, 1881. – 434 с.

Шифр НБУВ: 1 Гімн. XVI А.97.

6) Т. I. – Изд. 6-е. – СПб., 1885. – [2], XLII, VIII, 499 с. : 1 вкл., портр. (у фонді НБУВ відсутній).

Т. 2. – Изд. 6-е. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1885. – VIII, 444 с.

Шифр НБУВ: В152614/2

7) Т. I. – Изд. 7-е, напечат. без перемен со 2-го изд., испр. самим авт. – СПб., 1890. – [2], VII, XLI, 499 с.

Т. 2. – Изд. 7-е, напечат. без перемен со 2-го изд., испр. самим авт. – СПб., 1890. – VIII, X, 444 с.

Шифр НБУВ: В151165/1–2

8) Т. I. – Изд. 11-е. – СПб., 1907. – [4], VIII, XLII, 499 с. : 1 вкл. л. портр.

Шифр НБУВ: Во158244/1

9) Т. I. – Изд. 12-е. – СПб., 1912. – [4], XLII, 499 с. : рис.

Т. II. – Изд. 12-е. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1911. – [2], XIV, 444 с.

Шифр НБУВ: Во80322/1,2

10) Т. II. – Изд. 13-е. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1916. – [4], XIV, 444 с.

Шифр НБУВ: Во43177/2

5. «Родное Слово» для дѣтей младшаго возраста / сост. К. Д. Ушинский. – 1870–1884.

Годъ первый: Азбука и первая послѣ азбуки книга для чтенія, съ прописями, образцами для первоначальной рисовки и картинками въ текстѣ / сост. К. Д. Ушинский. – Изд. 49-е. – СПб. : Изд. Н. С. Ушинской, 1881. – IV, 100 с. : рис.

Руководство къ преподаванію по «Родному слову». Ч. 1. Приложение к первому и второму году «Родного Слова» / сост. К. Ушинский. – Изд. 9-е. – СПб. : въ тип. Ф. С. Суцинскаго, 1870. – [2], II, 111 с. : рис.

Годъ второй: Вторая послѣ азбуки книга для чтенія и съ картинками въ текстѣ / сост. К. Д. Ушинскій. – Изд. 51-е. – СПб. : Изд. Н. С. Ушинской, 1884. – [2], 164, IV с. : рис.

Год третій. Отдѣл первый – грамматическій. Первоначальная практическая грамматика с хрестоматією / К. Д. Ушинскій. – Изд. 4-е. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1872. – [2], VI, 224 с. – Авт. на тит. л. не указан.

Бібліографічний опис видання здійснено згідно з сучасною орфографією. Папір, на якому надруковане «Родное Слово», містить водяні знаки.

Шифр НБУВ: Во127302

Перевидання:

1) *Годъ первый:* Азбука и первая послѣ азбуки книга для чтенія, съ прописями, образцами для первоначальной рисовки и картинками въ текстѣ. – Изд. 11-е. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1871. – IV, 100 с. : рис.

Шифр НБУВ: Во127322/1

Годъ третій. Отдѣлъ первый – грамматический. Первоначальная практическая грамматика съ хрестоматією. – Изд. 11-е. – СПб., 1881. – [2], VI, 224 с. – Авт. указан. на корешке.

Шифр НБУВ: Во127739

2) *Год первый:* Азбука и первая после азбуки книга для чтения, с прописями, образцами для первоначальной рисовки и картинками в тексте. – Изд. 53-е. – СПб., 1882. – IV, 100 с. : рис.

Шифр НБУВ: Во306404

3) *Год II :* Вторая после азбуки книга для чтения. – Изд. 78-е. – СПб., 1894. – [2], 188, IV с. : ил.

Шифр НБУВ: Во433501

4) *Год 3.* Отдел первый-грамматический. Первоначальная практическая грамматика с хрестоматією. Изд. 17-е. – СПб., 1895. – [2], VI, 224 с.

Шифр НБУВ: Во470296

5) *Год III.* Отдел первый-грамматический. Первоначальная практическая грамматика с хрестоматією. Изд. 21-е. – СПб., 1903. – [2], VI, 224 с. – Авт. на тит. л. не указан. – Комп. № 4.

Шифр НБУВ: Во97931/3

6) *Год первый:* Азбука и первая после азбуки книга для чтения, с прописями, образцами для первоначальной рисовки и картинками в тексте / сост. К. Д. Ушинскій. – Изд. 131-е. – СПб., 1905. – IV, 108 с. : рис.

Шифр НБУВ: Во127567

7) *Год III.* Отдел первый-грамматический. Первоначальная практическая грамматика с хрестоматією. – Изд. 23-е. – СПб., 1907. – [4], VI, 232 с.

Шифр НБУВ: Во127512/3

8) *Кн. 2* : Год второй: Вторая после азбуки книга для чтения / сост. К. Д. Ушинский. – 123-е изд. – СПб. : Изд. Н. С. Ушинской, 1910. – 192 с. : ил.

Опис здійснено згідно з нормами сучасної орфографії.

Шифр НБУВ: Во348421/2

9) *Год II*: Вторая после азбуки книга для чтения / сост. К. Д. Ушинский. – Изд. 130-е. – Петербург, 1916. – [2], 188, IV с. : рис.

Шифр НБУВ: Во127568/2

6. Руководство къ преподаванію по «Родному Слову» / сост. К. Ушинский.

Ч. II : Приложение къ 1 отдѣлу третьяго года «Родного Слова», къ практической грамматикѣ. – Изд. 3-е. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1871. – [2], II, 116 с.

Шифр НБУВ: Во80560/2

Перевидання:

1) Ч. II : Приложение к 1-му отдѣлу третьяго года «Родного Слова» къ практической грамматикѣ. – Изд. 4-е. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1873. – [2], II, 116 с.

Шифр НБУВ: Во97888/2; Во132229

2) Ч. I : Приложение к I и II году «Родного слова». – Изд. 12-е. – СПб., 1875. – [2], II, 100 с.

Шифр НБУВ: Во97940

3) Ч. I : Приложение къ первому и второму году «Родного Слова». – Изд. 13-е. – СПб. : Тип. И. П. Попова, 1877. – [2], II, 100 с.

Шифр НБУВ: Во7260/1

4) Ч. II : Приложение к 1-му отдѣлу третьяго года «Родного Слова», къ практической грамматикѣ. – Изд. 7-е. – СПб. : Тип. Н. А. Лебедева, 1887. – [2], II, 116 с.

Шифр НБУВ: В242980/2

5) Ч. I : Приложение к I и II году «Родного слова». – Изд. 17-е. – СПб., 1875. – [2], II, 100 с.

Шифр НБУВ: В242382/1

6) Ч. I : Приложение к I и II году «Родного слова». Изд. 20-е. – СПб., 1897. – [2], II, 100 с. – Комп. № 4.

Шифр НБУВ: Во98195; Во80566/1

7) Ч. I : Приложение к 1-му и 2-му году «Родного слова». – Изд. 21-е. – СПб., 1899. – [2], II, 100 с.

Шифр НБУВ: Во94726/1

8) Ч. II : Приложение к 1-му отд. 3-го года «Родного Слова» к практической грамматике. – Изд. 12-е. – СПб., 1908. – [2], II, 116 с.

Шифр НБУВ: Во97946/2

9) Ч. 1 : Приложение к 1-му и 2-му году «Родного слова». – Изд. 24-е. – СПб., 1911. – [2], II, 116 с.

Шифр НБУВ: Во127647/1

7. Собрание педагогических сочинений Константина Дмитриевича Ушинского / К. Д. Ушинский. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1875. – 11, /2/, 624 с., 4 вкл. л. табл.

Шифр НБУВ: В173702; В115604

8. Собрание педагогических сочинений Константина Дмитриевича Ушинского / К. Д. Ушинский. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1875. – 624 с.

Справжнє видання далеко не повне. До нього не увійшли різні нотатки, вміщені без підпису автора в газетах. Видання містить матеріал, надрукований за життя автора в різних журналах Міністерства освіти, де він працював деякий час редактором.

Шифр НБУВ: 1 Гімн. XVI А.161.

9. Человѣкъ какъ предметъ воспитанія. Опытъ педагогической антропологии Константина Ушинского / К. Д. Ушинский ; под ред. и с предисл. К. К. Сентъ-Илера, Л. Н. Модзалевского. – Изд. 8-е, сокр. – СПб. : Тип. Н. А. Лебедева, 1894. – [4], XII, XLVI, 495 с. : 1 л. фронт. (портр.).

Шифр НБУВ: Во80233

Перевидання:

1) Изд. 10-е, сокр. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1900. – [4], XII, XLVI, 495 с. : 1 л. фронт. (портр.).

2) Изд. 11-е, сокр. – СПб., 1903. – XII, XL, VI, 495 с. : портр.

3) Изд. 12-е, сокр. – Петербург : Тип. М. Меркушева, 1907. – [4], XII, XLVI, 495 с. : 1 л. фронт. (портр. авт.).

4) Изд. 13-е, сокр. – Петербург : Тип. М. Меркушева, 1913. – [4], XII, XLVI, 495 с. : 1 л. фронт. (портр. авт.).

Шифр НБУВ: В173580 (вид. 10-те); Кротевич1839 (вид. 11-те); Гал.516.Філосо. (вид. 12-те); Во131047 (вид. 13-те)

10. О нравственномъ элементѣ въ русскомъ воспитаніи К. Д. Ушинского : изъ «Собрания педагогическихъ сочинений» / К. Д. Ушинский. – СПб. : Тип. М. Меркушева, б. Н. Лебедева, 1894. – 54 с. : портр., автограф.

Шифр НБУВ: В165560

11. Трудъ въ его психическомъ и воспитательномъ значеніи / К. Д. Ушинский. – СПб. : Тип. Н. А. Лебедева, 1894. – 22 с. – (Изъ «Собрания педагогическихъ сочинений»).

У статтях порушуються питання цікаві не тільки для викладачів, фахівців у галузі психології, виховання, але й для кожної освіченої людини, особливо для сімейних людей, які переймаються правильним вихованням молодого покоління.

Шифр НБУВ: В165715

12. О пользѣ педагогической литературы К. Д. Ушинского : изъ «Собрания педагогическихъ сочиненій» / К. Д. Ушинскій. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1895. – 29 с.

Наприкінці видання зазначено, що в усіх магазинах продаються брошури К. Д. Ушинського, зокрема: «Трудъ въ его психическомъ и воспитательномъ значеніи», «О нравственномъ элементѣ въ русскомъ воспитаніи», «О пользѣ педагогической литературы».

Шифр НБУВ: В165651

13. Собрание педагогическихъ сочиненій Константина Дмитриевича Ушинского / К. Д. Ушинскій. – 2-е изд. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1905. – IV, 380 с.

Шифр НБУВ: В173578; Галагана 484 Педаг.

Перевидання:

Т. 1. – 3-е изд. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1909. – IV, 584 с.

Шифр НБУВ: Во40466/1

14. [Собрание неизданныхъ сочиненій К. Д. Ушинского]. Т. III : Матеріали для Педагогической Антропологии. Матеріали для біографіи / предисл. А. Острогорскій. – СПб. : Книгопечатня Шмидтъ, 1908. – IX, [3], 238, 172 с. : 3 л. портр. (1859 р.). – Обкл. відсутня.

У цьому виданні надруковано: уривки з щоденника К. Д. Ушинського, які відносяться до його гімназичних років; щоденник К. Д. Ушинського 1844–1846 рр.; лекції, які читав К. Д. Ушинський в Ярославському ліцеї; листи К. Д. Ушинського про виховання Спадкоємця російського престолу.

Шифр НБУВ: В94055/3

15. Чатыры жаданні (Четыре желания) / К. Ушинскі ; перекл. з рускай мовы. – Менск : ДВВ, 1938. – 16 с. : мал. – На белорус. яз.

Шифр НБУВ: Во133152

16. Избранные педагогические сочинения / введ. ст. [«Педагогическая система К. Д. Ушинского», с. 5–88] и прим. В. Я. Струминского. – Москва : Учпедгиз, 1939. – (Педагог. б-ка). – Напеч. в Свердловске.

Т. 1. – 2-е изд. – 416 с. : портр. – Библиогр.: с. 405–408.

У першому томі надруковано теоретичні праці з педагогіки за період 1857–1863 рр. Надано перелік робіт К. Д. Ушинського з загальних та педагогічних питань, які не ввійшли до цього тому.

Т. 2. – 472 с. : ил., 1 вкл. л. портр. – Прил. : В. Струминский «Родное слово» К. Ушинского как учеб. кн. для нач. шк., с. 440–463.

Другий том містить методичні роботи. Статті та підручники, як й інші твори цього класика педагогічної думки, мають велике значення для історії та теорії педагогіки, а також для працівників шкіл. Критичне вивчення питань, які порушив К. Д. Ушинський у своїх творах і статтях, дасть змогу вчителю вирішувати цілу низку актуальних методичних питань.

Шифр НБУВ: В244186/1,2.

17. Об учебно-воспитательной работе в школе: отрывки из педагогических произведений / К. Д. Ушинский ; вступ. ст. В. Я. Струминского [«Историч. значение К. Д. Ушинского в рус. педагогике», с. 3–12] ; отв. ред. Ш. А. Хасбулатов. – Москва : «Учпедгиз» Наркомпроса РСФСР, 1939. – 100 с. : 1 вкл. л. портр. – (Б-ка учителя).

Книжка є збіркою витягів із педагогічних робіт К. Д. Ушинського. Видання охоплює лише деякі питання, над вирішенням яких працював представник передової педагогічної думки К. Ушинський. Критичне вивчення його праць дасть змогу вчителю свідомо підійти до вирішення багатьох актуальних методичних питань.

Шифр НБУВ: Во310805

18. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский ; сост. проф. В. Я. Струминский ; под ред.: Е. Н. Медынского, И. Ф. Сवादковского ; вступ. ст. [«К. Д. Ушинский и его педагогическое наследство», с. 3–31] и прим. В. Я. Струминского ; Акад. пед. наук РСФСР. – Москва : Учпедгиз, 5-я тип. треста «Полиграфкнига» в Свердловске, 1945. – 567 с. : портр., 1 л. – (Пед. б-ка).

У вступній статті зазначено дату смерті К. Д. Ушинського, зокрема «22 грудня 1870 р. (за новим стилем 3 січня 1871 р.). Примітки автора, К. Д. Ушинського до статей позначено арабськими цифрами та друкуються в тексті. Наприкінці видання внесено редакційні доповнення до різних творів К. Д. Ушинського.

Шифр НБУВ: Во352459

19. Избранные педагогические высказывания / К. Д. Ушинский ; вступ. ст. И. Штильберга [«Великий русский педагог К. Д. Ушинский», с. 5–14]. – Симферополь : Изд. и тип. Крымиздата, 1946. – 144 с. : портр. – Перед загл. авт.: К. Д. Ушинский.

Книжка є збіркою витягів та уривків із деяких педагогічних робіт К. Д. Ушинського. Вивчення цих педагогічних висловлювань допоможе вчителю школи вирішити багато дуже важливих методичних питань навчання та виховання дітей. При складанні цієї книги використано

матеріали збірок, складених П. Афанасьєвим: «Хрестоматія з історії методів викладання російської мови в початковій школі» та «Про навчально-виховну роботу в школі» за редакцією Хазбулатова.

Шифр НБУВ: Во355702

20. Избранные произведения / под ред. В. Я. Струминского, отв. ред. И. А. Каиров. – Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, тип. «Кр. Пролетарий», 1946. – Перед заглавием авт.: К. Д. Ушинский. – Прилож. к журн. «Советская педагогика», за 1946 г.

Вып. 1 : Родной язык в начальной школе. – 188 с. : ил.

До випуску включено чотири праці К. Д. Ушинського, зокрема: «Родное слово», «Предисловие к 1-му изданию “Детского мира”», «О первоначальном преподавании русского языка» и «Руководство к преподаванию по “Родному слову”». У цих роботах висвітлено навчальне та виховне значення рідної мови – «цього величного народного педагога», висвітлено основні принципи, яким повинні слідувати у викладанні мови в школі, розроблена методика викладання в початковій школі, яка є фундаментом для подальшої освіти.

Проблеми, які порушив К. Д. Ушинський у зв'язку з розробкою питання про викладання рідної мови в початкових класах, не втратили своєї актуальності і в наш час.

Вып. 2 : Общие вопросы организации начальной школы. – 208 с. : портр.

Питання про початкову освіту вирішувалося К. Д. Ушинським згідно з обліком тих потреб, що визріли в народних масах до середини XIX ст. з одного боку, та на основі вивчення того досвіду, який накопичився у країнах Західної Європи та Америки – з іншого боку.

Зміст: От редакции; Внутреннее устройство североамериканских школ; Воскресные школы; Вопросы о народных школах; Проект учительской семинарии; Педагогическая поездка по Швейцарии; Отчёт командированного для осмотра заграничных женских учебных заведений коллежского советника К. Ушинского; Необходимость ремесленных школ в столицах; Общий взгляд на возникновение наших народных школ.

Вып. 3 : Принципиальные вопросы русской педагогики. – Москва; Ленинград : 13-я тип. треста «Полиграфкнига». – 260 с.

Зміст: От редакции; О пользе педагогической литературы; Три элемента школы; О народности в общественном воспитании; Труд в его психическом и воспитательном значении; О нравственном элементе в русском воспитании; Педагогические сочинения Н. И. Пирогова; Одна из тёмных сторон германского воспитания.

Вып. 4 : Человек как предмет воспитания. – Москва ; Ленинград : 13-я тип. треста «Полиграфкнига». – Кн. 1: Часть физиологическая; Часть психологическая. – 332 с. ; Кн. 2. – 168 с.

Шифр НБУВ: В253992/1–3, 4/1,2.

21. Колобок : рус. нар. сказка / К. Д. Ушинский ; отв. ред. В. В. Нагач ; рис. А. Комарова. – Москва : Изд. Полиграф. диплома 3-й степени ф-ки Треста местной пром-сти, 1-я Образц. тип. треста «Полиграфкнига», 1948. – 16 с. : рис.

Шифр НБУВ: Попов 10249

22. Педагогические статьи 1857–1861 гг. / К. Д. Ушинский // Собрание сочинений. – Москва ; Ленинград : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – Т. 2. – С. 554–574. – Отд. отд., папка № 750.

Шифр НБУВ: Білодід І. К. № 1818/18

23. Собрание сочинений : [в 11 т.] / К. Д. Ушинский ; сост. и подгот. к печати В. Я. Струминский ; редкол. : А. М. Еголин (гл. ред.) [и др.] ; АПН РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики. – Москва : Изд-во АПН РСФСР, Образц. тип. Им. Жданова, 1948–1952.

Томи 1–8 у фондi НБУВ відсутні.

Т. 1 : Ранние работы и статьи (1846–1856 гг.). – 1948. – 738 с.

Т. 2 : Педагогические статьи (1857–1861 гг.). – 1948. – 655 с.

Т. 3 : Педагогические статьи (1862–1870 гг.). – 1948. – 691 с.

Т. 4 : «Детский мир» и «Хрестоматия». – 1948. – 679 с.

Т. 5 : Методические статьи и материалы к «Детскому миру». – 1949. – 591 с.

Т. 6 : Родное слово : кн. для детей (год первый и второй) : кн. для учащихся. – 1949. – 446 с.

Т. 7 : Родное слово (год 3-й). Руководство к преподаванию по «Родному слову». – 1949. – 328 с.

Т. 8, ч. 1 : Человек как предмет воспитания : опыт пед. антропологии. – 1950. – 776 с.

Т. 9, ч. 2 : Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. – 1950. – 628 с. – Библиогр. справка об изд. «Педагогической антропологии»: с. 591–592 и в подстроч. примеч.

Т. 10 : Материалы к третьему тому «Педагогической антропологии». – 1950. – 668 с. – Библиогр.: с. 639–645 (132 назв.).

Т. 11 : Материалы биографические и библиографические. – 1952. – 728 с. : ил.

Шифр НБУВ: В261895/9–11.

24. Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинский ; передм. Ін-ту Педагогіки ; ред.: І. П. Тертичний, Д. Л. Ваккер, М. К. Зімбалецький ; М-во освіти УРСР, Укр. н.-д. ін-т педагогіки, Б-ка учителя. – Київ : Рад. шк., 1949. – 419 с. : іл., портр. – (Б-ка учителя).

«Вибрані педагогічні твори» містять незначну частину всієї педагогічної спадщини нашого великого педагога. Видання має передмову та чотири розділи: «Загально-педагогічні питання», «Питання методики», «Питання психології», «Додатки». Педагогічна наука дістала з рук

К. Д. Ушинського багатющу спадщину, яка живила десятки років думки вчителів-практиків і теоретиків виховання. 1857 року була надрукована перша теоретично-педагогічна робота К. Ушинського «Про користь педагогічної літератури» («Журнал для воспитания»). І з цього часу щороку почали з'являтися все нові й нові його праці – загальнопедагогічні, психологічні, методичні, навчально-посібні. Всього вийшло близько 60 педагогічних праць автора, окремими книгами – 9, а решта – статті, друковані в журналах.

Жити й працювати К. Д. Ушинському довелося в 1840–1860 рр. Це були роки загострення політичної реакції, посиленого паличного режиму Миколи I, період революційних заворушень 1848 р., далі громадянського піднесення та критики, що настали після кримської поразки царизму, деяких ілюзій у прогресивних колах суспільства і нової реакції 1860-х років, що особливо загострилася після пострілу Д. Каракозова (1866). Діяльність К. Ушинського припадає на той час, коли В. Белінський нещадно бичував дворянсько-поміщицький лад, царизм на всі його інституції, коли почуттям громадського обов'язку просякло кожне слово революціонерів-демократів О. Герцена, М. Добролюбова, М. Чернишевського, Т. Шевченка, які закликали до боротьби проти кріпацтва та кріпосників.

Шифр НБУВ: Во407062

25. Твори : в 6 т. / пер. з рос. вид. Д. Бобиря, Є. Райцина ; вступ. ст. [«Питання психології почуттів і волі в «Педагогічній антропології» К. Д. Ушинського», с. 5–21] Г. С. Костюка ; відп. за укр. вид.: Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров. – Київ : Рад. шк., 1952–1955.

Т. 1 : Педагогічні статті. – 1954. – 446, 6 с. : іл., портр.

Т. 2 : Педагогічні статті та матеріали до «Детского мира» та «Родного слова». – 1954. – 560 с.

Т. 3 : «Детский мир» и «Хрестоматия». «Родное слово». – 1954. – 800 с. : ил.

Т. 4 : Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. – 1952. – 520 с. : іл., рис., портр.

Т. 6 : Матеріали до третього тому «Педагогічної антропології». Психологічні статті. Біографічні матеріали / відп. за укр. вид.: Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров. – 1955. – 616 с.

Шифр НБУВ: В260841/1–4, 6.

26. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / под ред. В. Я. Струминского ; подгот. к печати: В. Я. Струминский, Н. А. Сундуков ; ред. В. Н. Вишняков ; худ. П. М. Кузанын ; М-во просвещения РСФСР. – Москва : Учпедгиз, 1953–1954.

Т. 1 : Вопросы воспитания / вступ. ст. В. Я. Струминского «Проблемы воспитания в педагогической системе К. Д. Ушинского», с. 7–52. – 639 с. : ил.

Т. 2 : Вопросы обучения / вступ. ст. В. Я. Струминского «Проблемы обучения в педагогической системе К. Д. Ушинского дидактика, с. 5–58. – 1954. – 735 с.

Шифр НБУВ: В260971/1,2

27. Рассказы : [с рус.-азербайдж. словарём] / К. Д. Ушинский ; ред. О. Н. Щербенина ; обл. худ. Е. Шалыгиной ; техн. ред. В. Гаврилова. – Баку : Детюниздат, 1954. – 56 с. : ил. – (На обл.: В помощь изучающим русский язык).

Зміст: Четыре желания; Дедушка; Ветер и солнце; Умей обождать; Два козлика; Медведь и бревно; Пчёлки на разведках; Жалобы зайки; Орёл и кошка; Чужое яичко; Охотник до сказок; Проказы старухи-зимы; Лошадь и осёл; Бодливая корова; Гадюка.

Шифр НБУВ: Во611221

28. Рассказы и сказки / К. Д. Ушинский ; ред. С. И. Ибрагимова ; худ. обл. З. Н. Хусаинов. – Казань : Таткнигоиздат, ред. юнош.-дет. лит., 1954. – 36 с. : ил.

Видання містить російсько-татарський словник і призначається для молодшого шкільного віку.

Зміст: Пчёлки на разведках; История одной яблоньки; Дети в роще; Умей обождать; Мышки; Бишка; Два козлика; Петушок с семьёй; Гусь и журавль; Заяц и ёж; Гуси; Орёл и кошка; Ворон и сорока; Спор животных; Лес и ручей; Пчёлы и муха; Два петуха; Курица и утята; Уточки; Ласточка; Ворона и рак.

Шифр НБУВ: Во609538

29. Рассказы и сказки : для нач. шк. / К. Д. Ушинский ; ред.-сост. Ф. Б. Беспальцев. – Сталинабад : Таджикгосиздат, 1955. – 95 с. : ил. – (На обл. надпись: К. Ушинский. Рассказы и сказки. Хикоя ва афсонахо).

Зміст: Четыре желания; Пчёлки на разведке; Проказы старухи-зимы; Умей обождать; Жалобы зайки; Мужик и медведь; Лиса и кувшин; Журавль и цапля; Как аукнется, так и откликнется; Петух и собака; Плутишка кот; Лиса и козёл; Два козлика; Лошадь и осёл; Медведь и бревно; Орёл и кошка; Ветер и солнце; Дедушка; Трусливый Ваня; Варёный топор; Мена; Сивка-бурка; Никита Кожумяка; Слепая лошадь; Змей и цыган; Лихо одноглазое; Охотник до сказок; Учёный медведь; Дети в роще; История одной яблоньки; Гадюка; Чужое яичко; Бодливая корова.

Шифр НБУВ: Во631155

30. Рассказы для маленьких / К. Д. Ушинский. – Алма-Аты : Казучпедгиз, 1958. – 59 с. : ил. – (Школьная б-ка для казах. школ).

Шифр НБУВ: Во711750

31. Рассказы и сказки : для младш. и сред. возраста / К. Д. Ушинский. – Ереван : Армучпедгиз, 1958. – 43 с. : ил. – (Б-ка школьника). – На обороте тит. л. сост.: Алавердян М. Э.

Зміст: Умей обождать; Дети в роще; Орёл и кошка; Лошадь и осёл; Дедушка; Учёный медведь; Слепая лошадь; Бодливая корова; Гадюка; Варёный топор; Никита Кожумяка; Медведь и бревно; Мужик и медведь; Плутишка кот; Переводный словарь.

Шифр НБУВ: Во708230

32. Архив К. Д. Ушинского / сост. и подгот. к печати В. Я. Струминский ; Акад. пед. наук РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики. – Москва : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1959–1962.

Томи 3 та 4 у фондах НБУВ відсутні.

Назва цього видання «Архив К. Д. Ушинского» умовна. Вона означає, що в цьому виданні друкуватимуться не тільки архівні рукописи К. Д. Ушинського, які досі не були надруковані, але також і ті з неопублікованих його праць, які до цього часу через те, що автор із невідомих причин не підписав їх, залишалися невідомими впродовж багатьох років від дня смерті. Тільки через 40 років після смерті видатного педагога почалося систематичне збирання його творів. Збирання та систематичне вивчення спадку К. Д. Ушинського було на багато років призупинено подіями Першої світової війни, а потім буржуазною та соціалістичною революціями, що на довгий час відволікло увагу педагогів від задач збирання та вивчення педагогічної спадщини видатного педагога. Перші два томи «Архива К. Д. Ушинского» присвячено виданню статей та матеріалів, вилучених із «Журнала Министерства народного просвещения».

Т. 1 : Материалы редакторской деятельности К. Д. Ушинского в «Журнале Министерства народного просвещения» (1860–1861 гг.) и статьи его по вопросам школы и воспитания в Англии и Франции середины XIX в. – 1959. – 479 с.

Т. 2 : Статьи и материалы К. Д. Ушинского периода его редакторской деятельности в «Журнале Министерства народного просвещения» (1860–1861 гг.) по вопросам германского воспитания и русской школы середины XIX в. / сверка сост. К. С. Мокринской. ; ред. Н. А. Сундуков ; худ. ред. Л. В. Голубева. – 1960. – 464 с.

Т. 3 : Материалы и варианты «Педагогической антропологии» К. Д. Ушинского. – 1961. – 536 с.

Т. 4 : Ранние работы первого десятилетия научно-литературной деятельности. – 1962. – 720 с.

Шифр НБУВ: В306365/1,2

33. Стаття К. Д. Ушинського «Рідне слово» / вступ. ст. Ф. Науменко [«К. Д. Ушинський про роль рідної мови у справі виховання», с. 3–7] ; М-во вищої та серед. спец. освіти УРСР, Львів. держ. ун-т. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1960. – 21 с. – (На допомогу студенту).

У статті К. Д. Ушинський (1824–1870) детально зобразив роль рідної мови у справі виховання. Видання надруковано з нагоди 90-ї річниці від дня смерті видатного педагога. Стаття К. Д. Ушинського «Рідне слово» дає можливість скласти уявлення про основну ідейну спрямованість і демократизм педагогічних поглядів автора. У статті знайдуться окремі висловлювання, які застарілі, до яких потрібно поставитись критично. Однак ці місця не применшують глибокого педагогічного значення одного з видатних творів К. Ушинського. Стаття «Рідне слово» до наших днів залишається найкращим у світовій літературі гімном рідній мові.

Шифр НБУВ: Во799602

34. Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинский ; предисл. В. Я. Струминского ; сост. Н. А. Сундуков. – Москва : Просвещение, 1968. – 557 с. : портр. – Пед. произведения К. Д. Ушинского и лит. о нём: с. 552–554.; Указ. предм.-темат. и имен.: С. 535–551.

Шифр НБУВ: Ва70263

35. Поездки по России : очерки / сост., вступ. ст. (с. 5–29) и примеч. А. Н. Иванова ; ил. А. Князев. – Ярославль : Верх.-Волж. кн. изд., 1969 [вып. дан. 1970]. – 143 с. : ил.

Зміст: О географических очерках К. Д. Ушинского: вступительная статья А. Н. Иванова; Поездка в Ростов; Поездка за Волхов; Путешествие по Волге: письма к приятелю; Поездка в Самарскую губернию летом 1861 года. Примечание.

Очерки, об'єднані у виданні, написані К. Д. Ушинським у різний час, з 1848 по 1861 рр. Тільки один із них, «Путешествие по Волге», увійшов до «Детского мира», решта не мають прямого відношення до його педагогічних творів. Але вони все ж таки відображають світогляд, інтереси творця чудових навчальних книг – «Детский мир» і «Родное слово». Успіх книг К. Д. Ушинського більшою мірою залежав від того, що в них, крім підібраних та скомпонованих творів, написаних різними письменниками, було багато статей спеціально написаних самим автором. У викладацькій діяльності у школі К. Д. Ушинський перше місце відводив географії, як науці синтетичній, що об'єднує відомості з природознавства, історії та інших предметів у єдине ціле.

Шифр НБУВ: Ва133413

36. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / К. Д. Ушинский ; сост. и коммент. Э. Д. Днепров ; под ред.: А. И. Пискунова (отв. ред.), Г. С. Костюка, Д. О. Лордкипанидзе, М. Ф. Шабаевой ; редкол.: В. Н. Столетов (пред.) [и др.]. – Москва : Педагогика, 1974. – (Пед. б-ка). – В прилож.: Д. О. Лордкипанидзе, Э. Д. Днепров «Педагогическое наследие К. Д. Ушинского».

Запропоноване видання містить роботи, що найбільшою мірою розкривають два провідні, геніальні напрями педагогічної діяльності

К. Д. Ушинського. Цими напрямками були розробка теоретичних основ педагогіки та боротьба К. Д. Ушинського за перетворення російської школи.

Т. 1 : Теоретические проблемы педагогики. – 584 с. – Указ. имен.: с. 570–581.

У першому томі зібрано твори К. Д. Ушинського, що присвячені розробці теоретичних проблем із загальних питань виховання та освіти, а також частини капітальної праці, що стала вершиною його педагогічної творчості, що не має собі рівних у світовій педагогічній літературі, – «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології».

Т. 2 : Проблемы русской школы. – 438 с. – Список лит. / сост.: Д. О. Лордкипанидзе, Н. А. Рут, И. М. Гурич: с. 417–428. – Указ. имен.: с. 429–437.

Другий том знайомить із працями, у яких розкрито проблеми народної освіти в Росії. Представлено роботи, у яких відображено створення системи початкового навчання у школах. Загалом матеріали двотомника вводять читача в коло теоретичних пошуків великого педагога, знайомлять з основними рисами його творчості, з багатством педагогічних ідей, його внеском у розвиток школи та педагогічної науки. Твори К. Д. Ушинського надруковано у повному обсязі. Виняток є «Педагогічна антропологія». Для тому відібрано лише ті її частини, які безпосередньо присвячені розгляду педагогічних проблем.

Шифр НБУВ: В324489/1,2.

37. Про сімейне виховання / К. Д. Ушинський. – Київ : Рад. шк., 1974. – 152 с. – (Б-ка для батьків).

До збірника ввійшли уривки з творів К. Ушинського, що стосуються питань виховання та навчання дітей у сім'ї та не втратили свого значення сьогодні. Видання розраховане на батьків і педагогів.

Шифр НБУВ: Ва243556

38. История дошкольной педагогики России : хрестоматия : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / сост.: Е. А. Гребенщикова [и др.] ; под ред. М. Ф. Шабаевой. – Москва : Просвещение, 1976. – 432 с. : ил.

Зі змісту: Сжатый учебник по педагогике (отрывок) / К. Д. Ушинский. – С. 223–227; Отчёт о командировке за границу / К. Д. Ушинский. – С. 208–215; Педагогическая поездка по Швейцарии. Письмо третье / К. Д. Ушинский. – С. 202–208; Труд в его психическом и воспитательном значении (в сокращении) / К. Д. Ушинский. – С. 194–197; Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии (в сокращении) / К. Д. Ушинский. – С. 215–223.

Шифр НБУВ: Ва277153

39. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / редкол.: В. М. Столетов (голова) [та ін.] ; пер. з рос. – Київ : Рад. шк., 1983. – (Педагогічна б-ка).

Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки / склав в підгот. до друку Е. Д. Днепров ; за ред. О. І. Піскунова (відп. ред.). – 488 с.

Т. 2 : Проблеми російської школи / за ред.: А. І. Піскунова (відп. ред.) [та ін.]. – 359 с. – Бібліогр.: с. 342–352.

У 2-му томі вміщено праці, присвячені проблемам розвитку шкільної справи в Росії та питанням виховання, навчання в початковій школі.

Шифр НБУВ: В332125/1,2.

40. Курочка Ряба : рус. нар. сказка : фотоальбом для дітей дошк. возраста / переклад. М. Булатов. Колобок : рус. нар. сказка / переклад. К. Ушинский. – Москва : Планета, 1988. – 28 л. : цв. фотоил. – Встреч. паг., зерк. расположение сказок.

Шифр НБУВ: Вc26463

Зберігається у відділі образотворчих мистецтв НБУВ (вул. Володимирська, 62).

41. Педагогические сочинения : в 6 т. / К. Ушинский ; вступ. ст., сост., коммент., примеч. С. Ф. Егоров ; АПН СССР ; редкол.: М. И. Кондаков [и др.]. – Москва : Педагогика, 1988–1990.

Т. 1. – 1988. – 414 с. : портр.

Т. 2. – 1988. – 492, [2] с., [4] л. ил. : портр. – Указ. имен.: с. 491–493.

Т. 3. – 1989. – 511 с. : рис.

Т. 4. – 1989. – 528 с. : ил.

Т. 5. – 1990. – 528 с.

Т. 6. – 1990. – 528 с. : ил.

Твори К. Ушинського, одного з основоположників вітчизняної педагогічної науки, складають золотий фонд знань про виховання, навчання, освіту підростаючого покоління. У 6-томне видання включено основні праці великого педагога, які розкривають найважливіші ідеї його педагогічної концепції.

Шифр НБУВ: В335384/1–6.

42. Два брата : сказки рус. писателей / сост. В. В. Нарушевич ; худож.-ил. Н. А. Попова ; худож.-оформ. В. Т. Миненко ; ред. Т. В. Мельникова. – Одесса : Маяк, 1990. – 254, [2] с. : ил.

Зі змісту: Ушинський К. Д. (1824–1870). Слепая лошадь. – С. 72–75 : ил.

Шифр НБУВ: Ва516488

43. Письма о воспитании наследника русского престола / К. Д. Ушинский // Педагогика : науч.-теор. журн. – Москва, 1999. – № 5. – С. 82–88.

Шифр НБУВ: Ж13299

44. Воспитание человека : избранное : ст., произведения для детей / К. Ушинский ; сост. и авт. вступ. ст. С. Ф. Егоров ; науч. ред. С. В. Лыков, гл. ред. С. Н. Савушкин. – Москва : Изд. дом «Карапуз», 2000. – 256 с. : ил. – (Педагогика детства. Статьи. Произведения для детей).

До книги увійшли статті та фрагменти науково-педагогічних праць відомого педагога, які відносяться до виховання та розвитку дитини-дошкільника. Також збірник містить фрагменти його відомих книг для дитячого читання «Рідне слово» та «Дитячий світ». Книга є посібником із дошкільного виховання.

Шифр НБУВ: Ва605077

45. Человек как предмет воспитания: опыт педагогической антропологии / К. Д. Ушинский ; предисл. от ред.: К. Сент-Илер, Л. Модзалевский ; дизайн обл. Е. Урибес дель Барко. – Москва : ФАИР-ПРЕСС, Гранд, 2004. – 575 с. : портр. – (Из классического наследия педагогики).

Друк здійснено згідно із виданням: К. Д. Ушинский. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1900.

Ця фундаментальна праця К. Д. Ушинського адресована педагогам, які усвідомили необхідність вивчення психології для підвищення свого професійного рівня. На жаль, автор пішов із життя не завершивши свою працю, але й те, що він залишив сучасникам, було визнано найкращою книгою вітчизняної педагогіки, де розглянуто питання фізіології, нервової системи, звичок, рефлексів, інстинктів, відчуттів, свідомості, формування характеру і волі та підводить до аналізу процесу виховання, що дає змогу формувати цілісну особистість, готує молоде покоління до самостійного життя.

Шифр НБУВ: Ва689560; В261895/8; В261895/9

46. История украинской школы и педагогики : хрестоматия / уклад.: О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Знання, 2005. – 767 с.

Зі змісту: К. Д. Ушинський (1824–1871): Про користь педагогічної літератури. – С. 198–211; Про народність у громадському вихованні. – С. 211–221; Праця в її психічному і виховному значенні. – С. 221–230; Рідне слово. – С. 230–237; Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. – С. 237–246.

Шифр НБУВ: Вc41298/інв.1074-24

47. Педагогична майстерність : хрестоматія : навч. посіб. для студентів вищ. пед. навч. закл. / упоряд.: І. А. Зязюн [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – Київ : Вища шк., 2006. – 606 с.

Зі змісту: Людина як предмет виховання : [уривок передмови] / К. Д. Ушинський. – С. 275–276; Про користь педагогічної літератури : [вір скорочено] / К. Д. Ушинський. – С. 569–570.

Шифр НБУВ: Ва678369

48. Чотири бажання : казки та оповід. для дітей / Костянтин Ушинський ; пер. з рос. О. П. Макаренко. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2012. – 36 с. : кольор. іл. – URL: https://www.bohdan-books.com/userfiles/file/books/lib_file_1872503668.pdf

Зміст: Бджілки на розвідці; Діти в гаю; Історія однієї яблуньки; Гусак і журавель; Качечки; Корівка; Лисичка-кума; Мишки; Півник із сім'єю; Зайчик і їжачок; Струмок; Як тварини засперечалися; Суперечка дерев; Умій почекати; Хліб; Як сорочка в полі виросла; Вітвічки бабусі Зими; Казка про козу і семеро козенят; Чотири бажання.

Шифр НБУВ: Р120042

49. Чотири бажання : оповідання та казки : для мол. шк. віку / К. Д. Ушинський ; пер. з рос. М. Шумила ; післям. А. Погрібного ; іл. В. Дунаєвої. – Вид. 2-ге, без змін. – Київ : Нац. Кн. Проект, 2012. – 143 с. : іл. – (Б-ка шкільної класики. Позакласне читання. 2 клас).

До збірника ввійшли твори, які вже понад сто років захоплено читають маленькі школярі. Автор створив унікальний підручник, що у формі казок та оповідань знайомить допитливих діточок із величним, неповторним, різноманітним і цікавим світом довкола. Деякі казки К. Ушинський склав сам, а деякі, почуті у дитинстві, майстерно переказав. Твори подаються в перекладі відомого українського прозаїка М. Шумила. В оформленні використані малюнки Вікторії Дунаєвої.

Шифр НБУВ: Ва751876

50. Гусак і журавель : оповідання / К. Д. Ушинський ; мал. Н. Мордас. – Тернопіль : Навч. книга-Богдан, 2015. – 32 с. : кольор. іл. – (Читання – це справді цікаво! 1 рівень: починаю читати 30–100 слів).

Шифр НБУВ: Р127888

Зберігається у відділі образотворчих мистецтв НБУВ (вул. Володимирська, 62).

Матеріали про К. Д. Ушинського

Законодавчі матеріали

51. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках : Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 2021 року № 1982-IX // Верховна Рада України. Законодавство України : [офіц. портал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-20%23Text%2523Text#Text>

Зі змісту: 3 березня – 200 років із дня народження Костянтина Ушинського (1823–1870), педагога, реформатора шкільної освіти.

52. Про відзначення на території міста Києва пам'ятних дат і ювілеїв у 2023 році : рішення Київської міської ради від 27.10.2022 р. № 5461/5502 // Київська міська рада : [сайт]. – URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/rishennyakuuyivskoyi-miskoqi-rady-7316>

Зі змісту: 3 березня – 200 років із дня народження Костянтина Ушинського (1823–1870), педагога, реформатора шкільної освіти.

53. Про присвоєння імені К. Д. Ушинського Чернігівському обласному інституту післядипломної педагогічної освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2009 р. № 1292-р, Київ // Верховна Рада України. Законодавство України : [офіц. портал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1292-2009-%D1%80>; URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243140760>

Автореферати, дисертації

54. Федчишин С. К. Д. Ушинський о формах мышления : автореф. дис. ... канд. филос. наук / С. К. Федчишин. – Львов, 1956. – 20 с.

Шифр НБУВ: Во651463

55. Бакаленко І. М. Використання спадщини Ф. І. Буслаєва, К. Д. Ушинського та І. І. Срезневського у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бакаленко Ірина Миколаївна ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2000. – 20 с.

Шифр НБУВ: Ра308553

56. Бакаленко І. М. Використання спадщини Ф. І. Буслаєва, К. Д. Ушинського та І. І. Срезневського у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бакаленко Ірина Миколаївна ; Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2000. – 280 арк. – Бібліогр.: арк. 179–209.

Шифр НБУВ: Дс65573

57. Довбня В. М. Проблема людини у філософській антропології Костянтина Ушинського : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Довбня Віктор Миколайович ; Дніпропетров. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2003. – 18 с.

Шифр НБУВ: Ра325269

58. Довбня В. М. Проблема людини у філософській антропології Костянтина Ушинського : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Довбня Віктор

Миколайович ; Чернігів. держ. ін-т економіки і управління. – Чернігів, 2003. – 185 арк. – Бібліогр.: арк. 160–185.

Шифр НБУВ: Дс79646

59. Шевчук С. В. Развитие идей православной педагогики в наследии К. Д. Ушинского : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Шевчук Сергей Васильевич ; Ярослав. гос. пед. ун-т им. К. Д. Ушинского. – Ярославль, 2006. – 20 с. – На правах рукопису. – URL: <https://nauka-pedagogika.com/viewer/154681/a> ; <https://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-razvitie-idey-pravoslavnoy-pedagogiki-v-nasledii-k-d-ushinskogo>

60. Шевчук С. В. Развитие идей православной педагогики в наследии К. Д. Ушинского : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Шевчук Сергей Васильевич ; Ярослав. гос. пед. ун-т им. К. Д. Ушинского. – Ярославль, 2006. – 170 с. – Библиогр.: с. 147–165. – На правах рукопису. – URL: <https://nauka-pedagogika.com/viewer/154681/d> ; <https://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-razvitie-idey-pravoslavnoy-pedagogiki-v-nasledii-k-d-ushinskogo>

Для ознайомлення наведено зміст автореферату дисертації.

61. Корнейко Ю. М. Висвітлення зарубіжного педагогічного досвіду в творчій спадщині К. Д. Ушинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Корнейко Юлія Миколаївна ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2007. – 22 с.

Шифр НБУВ: Ра351063

62. Корнейко Ю. М. Висвітлення зарубіжного педагогічного досвіду в творчій спадщині К. Д. Ушинського : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Корнейко Юлія Миколаївна ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2007. – 245 арк. – Бібліогр.: арк. 204–222.

Шифр НБУВ: Дс103129

63. Пікінер В. Ан. Развитие педагогических идей К. Д. Ушинского у практики современного дошкольного заведения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Пікінер Вікторія Анатоліївна ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2008. – 21 с.

Шифр НБУВ: Ра360593

64. Пікінер В. Ан. Развитие педагогических идей К. Д. Ушинского у практики современного дошкольного заведения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Пікінер Вікторія Анатоліївна ; Слов'ян. держ. пед. ун-т. – Одеса, 2008. – 245 арк. – Бібліогр.: арк. 197–219.

Шифр НБУВ: Дс110217

65. Ваховський М. Л. Педагогічні ідеї Г. Манна та К. Ушинського: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ваховський Максим Леонідович ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.

Шифр НБУВ: Ра364289

66. Ваховський М. Л. Педагогічні ідеї Г. Манна та К. Ушинського: порівняльний аналіз : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ваховський Максим Леонідович ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 212 арк. : рис. – Бібліогр.: арк. 189–212.

Шифр НБУВ: Дс113738

67. Волошанська І. В. Дитина як суб'єкт виховання у спадщині К. Д. Ушинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Волошанська Ірина Володимирівна ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2009. – 20 с.

Шифр НБУВ: Ра368946

68. Калита Н. І. Виховний ідеал у педагогічній спадщині Костянтина Ушинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Калита Наталія Іванівна ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2009. – 22 с. – https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/11450/1/kalyta_n_i.PDF

Шифр НБУВ: Ра369094

69. Жаданова О. М. Розвиток ідей К. Д. Ушинського про духовно-моральне виховання у вітчизняній педагогічній думці (1857–1917 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Жаданова Олена Миколаївна ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки. – Київ, 2012. – 20 с.

Шифр НБУВ: Ра395150

70. Жаданова О. М. Розвиток ідей К. Д. Ушинського про духовно-моральне виховання у вітчизняній педагогічній думці (1857–1917 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Жаданова Олена Миколаївна ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки. – Київ, 2012. – 209 арк. – Бібліогр.: арк. 166–209.

Шифр НБУВ: Дс131788

71. Сеньків О. М. Спадщина К. Д. Ушинського в рецепції вітчизняних педагогів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сеньків Ольга Михайлівна ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2013. – 19 с.

Шифр НБУВ: Ра401366

72. Сеньків О. М. Спадщина К. Д. Ушинського в рецепції вітчизняних педагогів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сеньків Ольга Михайлівна ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2013. – 254 арк. : іл. – Бібліогр.: арк. 195–234.

Шифр НБУВ: Дс140381

73. Марчук С. С. Ідеї фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Марчук Сергій Степанович ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – 24 с.

Шифр НБУВ: Ра420245

74. Марчук С. С. Ідеї фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Марчук Сергій Степанович ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – 264 с. – Бібліогр.: 193–228. – URL: http://pc-dspace.org.ua/bitstream/123456789/319/1/disertaciya_marchuka_s.pdf

Книжкові видання

75. Константин Дмитриевич Ушинский : краткий биограф. очерк / сост. А. Фролков. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1881. – 65 с. : с гравиров. портр. – URL: <https://library.pdpu.edu.ua/images/Ushynskiy/Ushynsky.pdf>

Біографічний нарис вийшов до 10-річчя від дня смерті К. Д. Ушинського. Автор – особистий секретар Костянтина Дмитровича – скористався як своїми спогадами, так і вказівками та матеріалами родини Ушинського, а також уже надрукованими роботами – некрологами Рехневського та Стоюніна, спогадами Чалого, книгами Лядова та Семенова про Смольний монастир. Вихід у світ біографії К. Ушинського, першої закінченої та літературно опрацьованої біографії, має велике значення і було зустрінuto співчутливо і зі схваленням.

Шифр НБУВ: Во96436

76. Песковский М. Л. К. Д. Ушинский: его жизнь и педагогическая деятельность: биограф. очерк / М. Л. Песковский. – СПб. : Тип. Ю. Н. Эрлихъ, 1893. – IV, 5, 80 с. : портр. – (Жизнь замѣчательныхъ людей. Биографическая б-ка Ф. Павленкова). – Библиогр.: с. IV.

Зміст: Вступление; Отцовский дом и школа; Университет; Первые неудачи в практической жизни; Начало педагогической деятельности Ушинского; Блестящий успех и жестокий удар; Научно-педагогическая деятельность; Последние годы жизни; Смерть и громкая слава.

Після смерті К. Д. Ушинського залишилося багато рукописів і коректурних відбитків статей, які не з'явилися на світ. На той час не весь матеріал був зібраний та оброблений, зокрема листи покійного Костянтина

Дмитровича до різних видатних педагогічних російських та іноземних діячів, залишилися у невідомості нотатки К. Д. Ушинського вміщені у різних періодичних виданнях, головним чином у газетах, без його підпису. Це було непробачне недбайливе ставлення з боку російського суспільства до видатного педагога, оскільки система освіти багато в чому зобов'язана К. Д. Ушинському (1824–1870), який створив розумну школу.

Шифр НБУВ: Ао222

77. Маккавейский Н. К. Д. Ушинский и его педагогическія идеи / Н. К. Маккавейский. – Киевъ : Тип. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1896. – 98 с. – (Изъ журнала «Труды Киевской дух. Академіи» за 1896 годъ).

У виданні, яке вийшло з нагоди вшанування пам'яті К. Д. Ушинського (1824–1870), розповідається про життя та педагогічні ідеї видатного педагога, який пішов з життя на 47 році життя. Надано інформацію про видання книг К. Ушинського. Зокрема, «Родное слово – годъ первый» мало 104 видання, «годъ второй» – 81 видання, «Дѣтскій міръ» за особливим розпорядженням було вилучено зі шкіл Міністерства просвіти більше, ніж на 15 років, та не зважаючи на це, перша частина була надрукована вже 30-м виданням, а друга – 25-м. Навіть двотомна «Антропология» надрукована 8-м виданням. Серед усіх навчальних посібників не знайдеться прикладу такого успіху, якого досягли праці К. Д. Ушинського.

Шифр НБУВ: В10783

78. Ермилов В. Е. Нашъ родной учитель (К. Д. Ушинский) : біограф. очеркъ / В. Е. Ермилов. – Москва : Изд. ред. журн. «Дѣтское чтеніе», Типо-литогр. Тов-ва И. Н. Кушнеревъ, 1899. – [2], 66 с. : 1 вкл. л. портр., рис. – (Б-ка «Дѣтскаго Чтеніе»).

Видання дає змогу читачам дізнатися з переписки К. Д. Ушинського, як тяжко йому жилося в Києві. «Хорошо ли мне в Киеве?», – писав він одному з друзів. – «Увы, не хорошо! Душит глушью, и ничего близкого сердцу. Но думаю, что для семьи моей будет лучше, чем где-нибудь. Обо мне уже думают нечего: моя песня, кажется, окончательно уже спета» (с. 62–63).

Шифр НБУВ: Во5080; Во391836; Во795.

79. Попруженко М. К. Д. Ушинский и его учебныя книги / М. Попруженко. – Одесса : Тип. «Одесскаго Листка», 1901. – [2], 8 с. – (Из № 328, № 329 «Одесскаго Листка»).

Публікація здійснена з нагоди 30-річчя від дня смерті К. Д. Ушинського (1824–1870).

Шифр НБУВ: Во301152

80. Старосивильській С. Константинъ Дмитріевичъ Ушинский, его жизнь, общественная дѣятельность и педагогическія задачи / сост. С. Старосивильській. – Варшава, 1902. – [2], 75 с. – (Изъ исторіи русской

педагогії). – На обл. указано: «Складъ настоящаго изданія въ книжныхъ магазинахъ Н. П. Карбасникова».

У виданні описана біографія К. Д. Ушинського. К. Д. Ушинський народився у 1824 р. в Тулі, але дитинство своє провів у садибі свого батька поблизу Новгород-Сіверська, Чернігівської губернії. Життя його пройшло за сприятливих для морального та фізичного виховання умов. Його педагогічна діяльність продовжувалася близько 15 років (1855–1870), зокрема сім років приходить на особову службову діяльність (1855–1862) та решту вісім років – на літературно-педагогічну діяльність.

Зі змісту: Педагогическо-публицистические статьи. Отдельные педагогические издания и сочинения; Педагогика, как искусство воспитания и её отношение к наукам антропологическим, средства усовершенствования правилам воспитания и распространения педагогических идей; О недостатках русского семейного и общественного воспитания в прежнее время и при жизни К. Д. Ушинского; Цель, задачи и основы воспитания вообще и в частности нашего семейного и общественного воспитания; О назначении национальности в деле воспитания; О средствах для улучшения русского воспитания. Средства для улучшения семейного воспитания; Средства для возвышения уровня народного образования; Средства для улучшения воспитания в наших средне-учебных заведениях; Обзор содержания отдельных трудов К. Д. Ушинского.

Шифр НБУВ: В181416; Айзеншток № 7551

81. Ельницькій К. К. Д. Ушинській. Его жизнь, дѣятельность и педагогическіе труды : изъ публичной лекціи, прочитанной въ пользу Общества вспомошествованія учащимъ и учившимъ въ Акмолинской области / К. Ельницькій. – СПб. : Изд. Д. Д. Полубояринова, 1903. – 31 с.

Шифр НБУВ: Во2303

82. Чернышевъ В. Забытые труды К. Д. Ушинскаго / В. Чернышев. – Санкт-Петербургъ, 1907. – 36 с. – (Извлечено изъ Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія за 1906 г.).

У виданні зазначено, що від дня смерті К. Д. Ушинського до випуску першого видання його педагогічних творів пройшло близько п'яти років. Метою статті є знайомство читачів із забутими працями талановитого педагога. Ці праці деякий час були недоступні багатьом, хто читає та любить автора «Родного слова».

Шифр НБУВ: В165511

83. Ермилов В. Е. Нашъ родной учитель (К. Д. Ушинській). Его дѣтство, юность, мечты и труды : биогр. очеркъ / В. Е. Ермилов. – 2-е испр. и доп. изд. – Москва : Изд. ред. журн. «Юная Россія», тип. К. Л. Меншова, 1910. – 72 с. : портр., рис. – (Б-ка для семьи и школы).

У бібліографічному описі видання використана сучасна орфографія.

Шифр НБУВ: Во300899

84. Грунский Н. К. Жизнь, деятельность и взгляды К. Д. Ушинского / Н. К. Грунский. – 2-е изд. – Юрьев : Изд. М. А. Тростникова, тип. Эд. Бергмана, 1912. – 71 с.

Костянтин Дмитрович Ушинський походив із дворянського малоросійського роду. Він хоч і народився в Тулі (1824), але Малоросію завжди вважав своєю батьківщиною, любив її пристрасно і згадував про неї із захопленням. Той, хто зможе перейнятися поглядами К. Д. Ушинського на педагогічну справу та його вимоги, той зробить школу свою «майстернею гуманності», де не лише навчають дітей грамоті, а й виховують із них добрих і корисних членів суспільства.

Шифр НБУВ: В165503

85. Волковичъ В. А. Национальный воспитатель Константинъ Дмитриевичъ Ушинскій / В. А. Волковичъ. – Санкт-Петербургъ ; Москва : Изд. М. О. Вольфъ, Лештуковская Паровая скоропечатня П. О. Яблонскаго, 1913. – 235 с. : портр., фот.

Зміст: Предисловіе. Глава I. Общий очерк истории русской педагогики; Глава II. К. Д. Ушинский и Н. И. Пирогов. Их взаимоотношения; Глава III. Личность К. Д. Ушинского и условия, создавшие её; Глава IV. Педагогическая система К. Д. Ушинского, как мировоззрение его; Глава V. К. Д. Ушинский – создатель педагогики науки; Глава VI. Место К. Д. Ушинского в истории русской педагогики и его отношения к развитию Западно-Европейской педагогики; Глава VII. Значение К. Д. Ушинского в вопросе построения философии новой русской школы; Глава VIII. Философско-литературные выписки К. Д. Ушинского, изданные после его смерти; Глава IX. Заключение; Снимки.

Шифр НБУВ: В176941

86. Ермилов В. Е. Нашъ родной учитель (К. Д. Ушинскій). Его дѣтство, юность, мечты и труды : біогр. очеркъ / В. Е. Ермилов. – 3-е изд. – Москва : Изд. ред. журн. «Юная Россія», тип. К. Л. Меншова, 1916. – 64 с. : портр., рис. – (Б-ка для семьи и школы).

Шифр НБУВ: Во301117

87. Медынский Е. Н. Великий русский педагог К. Д. Ушинский : стеногр. публ. лекц. действ. Чл. Акад. пед. наук РСФСР Е. Н. Медынского, прочит. 11 нояб. 1944 г. в Круглом зале Дома союзов в Москве / Е. Н. Медынский ; Лекц. Бюро при Ком. по делам высш. шк. при СНК СССР. – Москва : Тип. газ. «Правда» им. Сталина, 1945. – 25 с.

Зміст: Педагогическое движение шестидесятых годов XIX века в России; Жизнь и практическая деятельность К. Д. Ушинского; Народность как основа педагогической системы Ушинского; Роль родного языка в педагогической системе Ушинского; Ушинский как психолог; Дидактические

взгляды Ушинского. Учебники Ушинского; Ушинский – учитель русских учителей; Критика Ушинским немецкой педагогики и борьба за самостоятельное развитие русской педагогической науки; Значение Ушинского. Его влияние на педагогику народов России.

Шифр НБУВ: Во342157

88. Великий русский педагог К. Д. Ушинский : сб. ст. / отв. ред. А. М. Александров ; ред. изд-ва С. И. Семёнов. – Ростов-на-Дону : Ростиздат, 1945. – 68 с. – Библиогр.: с. 68.

Зміст: Г. Н. Савин. Великий русский педагог; Н. И. Бокарев. К. Д. Ушинский о воспитании и обучении; А. М. Александров. Основные проблемы преподавания русского языка в педагогических трудах К. Д. Ушинского; А. Д. Колбин. К. Д. Ушинский о значении психологии для учителя; Т. Н. Бондаревская. Овладеть педагогическим наследством К. Д. Ушинского.

Шифр НБУВ: Во351814

89. Шамахов Ф. Ф. К. Д. Ушинский о воспитании / Ф. Ф. Шамахов ; ред. В. А. Хахлов. – Томск : Тип. № 1 Полиграфиздата, 1946. – 36 с. : портр. – (Обл. лекц. бюро). – Перед загл. авт.: Ф. Ф. Шамахов, доц. Томск. пед. ин-та.

Найголовнішою рисою величі вчення людини є життєвість його ідей. Людина вмирає, а ідеї її живуть. І чим довше живуть ідеї людини, тим більше величі представляє для нас її образ. К. Д. Ушинський живий, тому що ідеї великого педагога живуть у нашій сучасності.

Зі змісту: I. Общественно-педагогическое движение 60-х гг. XIX в. и жизнь К. Д. Ушинского; II. Разработка основных вопросов теории воспитания: народность воспитания; родной язык – основное средство воспитания народности; борьба К. Д. Ушинского с формализмом в обучении и воспитании; роль труда в педагогической системе Ушинского.

Праця датується груднем 1945 р.

Шифр НБУВ: Во356754

90. Материалы Алтайской краевой педагогической конференции, посвящённой К. Д. Ушинскому / отв. за вып. В. И. Котельников ; Алт. краев. отд. нар. образования, Ин-т усовершенствования учителей Алт. края. – Барнаул : Алт. Краев. кн.-журн. изд., тип. газ. «Бийский рабочий», 1947. – 155 с. – На обл. загл.: Сборник материалов Алтайской краевой педагогической конференции, посвященной К. Д. Ушинскому.

Зміст: Жизнь и педагогическая деятельность К. Д. Ушинского / В. И. Котельникова; К. Д. Ушинский о значении педагогической теории: доклад / И. Д. Кулякова; Дидактические принципы К. Д. Ушинского: доклад / О. М. Надлер; К. Д. Ушинский о воспитании памяти; Г. М. Шварова. Воспитание внимания: доклад / Л. Ф. Пекарская; Родной язык в педагогической системе Ушинского: доклад / О. Ф. Кахновская; Методика объяснительного чтения: доклад / В. Н. Львова; Значение труда Ушинского в

преподавании физики: доклад / Н. Я. Савельева; Ушинский о самостоятельной работе учащихся: доклад / Н. Н. Емельяненко; К. Д. Ушинский о воспитании детей в сиротских воспитательных заведениях: доклад / А. И. Бердышева; К. Д. Ушинский об учителе / И. Д. Кулякова.

Шифр НБУВ: Во377655

91. Медынский Е. Н. К. Д. Ушинский: жизнь и деятельность : 1824–1870 / Евгений Николаевич Медынский. – Сталинград : Обл. кн-во, тип. газ. «Колхозник Дона» в ст. Н.-Чирской, 1947. – 28 с.

Зміст: Педагогическое движение шестидесятых годов XIX века в России; Жизнь и практическая педагогическая деятельность К. Д. Ушинского; Народность как основа педагогической системы Ушинского; Роль родного языка в педагогической системе Ушинского; Ушинский как психолог; Дидактические взгляды Ушинского. Учебники Ушинского; Ушинский – учитель русских учителей; Критика Ушинским немецкой педагогики и борьба за самостоятельное развитие русской педагогической науки; Значение Ушинского. Его влияние на педагогику народов России.

Шифр НБУВ: Во358465

92. Данилов М. А. Дидактика К. Д. Ушинского / М. А. Данилов ; под ред. Е. Н. Медынского. – Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1948. – 172 с. : портр., рис. – (Педагогическая б-ка учителя).

Зміст: Введение. Значение изучения дидактики К. Д. Ушинского и задачи исследования; Глава первая. Краткий обзор исследований дидактического наследства К. Д. Ушинского; Глава вторая. Ушинский о роли школы в просвещении народа; Глава третья. Теоретические основы дидактики в трудах Ушинского; Глава четвёртая. Процесс обучения и его сущность; Глава пятая. Дидактические положения и правила по Ушинскому; Глава шестая. Значение дидактики Ушинского для школьного обучения и ее общая характеристика. Указатель литературы.

Шифр НБУВ: Во381151

93. Збірник наукових праць, присвячений тридцятій річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. Т. 1. Гуманітарні науки. Вип. 1. Філософія. Педагогіка. Психологія / Одес. ун-т ім. І. І. Мечнікова ; редкол.: М. В. Беляєв, Ю. А. Гапонов, Є. Т. Мальований, Ф. М. Порождко, М. П. Савчук (відп. ред.). – 67 с. – Одеса, 1948. – (Праці ОДУ ім. І. І. Мечнікова, рік XXVII ; т. I (52)).

Зі змісту: Ідея народності в педагогічному вченні К. Д. Ушинського / В. О. Дем'яненко. – С. 57–66.

Шифр НБУВ: Попов 16945

94. Лордкипанидзе Д. О. Педагогическое учение К. Д. Ушинского / Д. О. Лордкипанидзе ; под ред. и с предисл. [с. III–VI] действ. чл. АПН

РСФСР Е. Н. Мединского ; отв. ред. Н. А. Константинов ; Акад. пед. наук РСФСР. – Тбилиси : Изд-во ин-та пед. наук Грузин. ССР, 1948. – 448 с. : портр. – Библиогр.: с. 373–402.

Капітальна праця Д. О. Лордкіпанідзе, який зажадав більше 10-річного вивчення архівних джерел, ретельного аналізу філософських поглядів К. Д. Ушинського, його педагогічних поглядів і великої літератури про нього, є першою спробою всебічного висвітлення педагогічної системи великого педагога.

Шифр НБУВ: Во378600

Перевидання:

1) Ред. В. Н. Вишняков ; худ. Г. И. Фишер ; Акад. пед. наук РСФСР. – 2-е изд. – Москва : 3-я тип. «Красный пролетарий», 1950. – 368 с. : порт. – Библиогр.: с. 349–366.

Видання присвячено найбільшому вченому свого часу, який мав великі знання в різних галузях науки, К. Д. Ушинському. Книга містить 8 розділів, зокрема: «Філософські та суспільно-політичні погляди К. Д. Ушинського», «Учення Ушинського про громади про основи педагогіки», «Загальнопедагогічні ідеї Ушинського», «Дидактичне вчення Ушинського», «Учення Ушинського про виховання особистості», «Ушинський про вчителя школи», «Ушинський про директора школи», «Значення Ушинського у розвитку педагогічної думки в Грузії».

Шифр НБУВ: Во422922

2) 3-е изд. – Москва : Учпедгиз, 1954. – 368 с. : 1 л. портр. (Акад. пед. наук РСФСР). – Библиогр.: с. 349–366.

Шифр НБУВ: Во611401

3) 4-е изд. – Тбилиси : Изд-во Тбил. ун-та, 1974. – 441 с. : 1 л. портр. (Тбил. гос. ун-т). – «Сочинения К. Д. Ушинского, и лит. о нём»: с. 399–430. – Указ. имен.: с. 431–438.

Шифр НБУВ: Ва251026

95. Тажибаев Т. Психология и педагогическая психология К. Д. Ушинского / Т. Тажибаев ; ред. К. Мелешко, техн. ред. С. Ищанов. – Алма-Ата : Казах. объедин. гос. изд-во, 1948. – 207 с. : портр. – Библиогр.: с. 196–204.

Шифр НБУВ: Во377869

96. Иванов А. Г. К. Д. Ушинский (1824–1870) : биограф. очерк / А. Г. Иванов ; ред. В. Рымашевский ; обл. худ. Н. Кирсанова. – [Ярославль], 1949. – 68 с. : портр. (1864 г.)

Зі змісту: Годы детства и отрочества; Московский университет; К. Д. Ушинский в Ярославле; В Петербурге; В изгнании; Смерть К. Д. Ушинского; Основы педагогической системы К. Д. Ушинского; Приложения. Документы, характеризующие профессорскую деятельность К. Д. Ушинского в Ярославском лицее.

Шифр НБУВ: Во399707

97. Ушинский в портретах, иллюстрациях, документах : пособие / сост. В. К. Зажурило ; ред. и вступ. ст. Н. Г. Казанского ; ред. А. М. Гордин ; худ. Д. С. Данилов ; М-во Просвещения РСФСР, Ленинград. отд. – Ленинград ; Москва, 1950. – 132 с. : портр.

У виданні міститься портрет К. Д. Ушинського роботи І. М. Крам-ського, 1872 р. Альбом складається з 135 репродукцій, що супроводжуються цитатами з творів, щоденників, листів К. Д. Ушинського, спогадів його сучасників і висловлювань про нього видатних учених, громадських і політичних діячів.

Зміст: К. Д. Ушинский / ст. Н. Г. Казанского; Репродукции: 1824–1846, 1846–1859, 1859–1862, 1862–1870; Педагогическое наследие К. Д. Ушинского; Приложения: Основные даты жизни и деятельности К. Д. Ушинского; Список репродукций.

Шифр НБУВ: Во430388

98. Лордкипанидзе Д. О. Классик русской педагогики К. Д. Ушинский / Д. О. Лордкипанидзе ; Всесоюз. о-во по распространению полит. и науч. знаний. – Москва : Знание, 1954. – 32 с. – (Серия 2. № 37).

Шифр НБУВ: Во611510

99. Хайкин А. Л. К. Д. Ушинский о развитии логического мышления в учащихся начальных классов / Александр Лазаревич Хайкин ; Тамбов. обл. отд. нар. образования, Обл. ин-т усовершенствования учителей. – Тамбов : Тамбов. Правда, 1955. – 36 с.

Шифр НБУВ: Во630208

100. Масальский В. И. Русские революционеры-демократы и К. Д. Ушинский о языке и его изучении: очерк по истории развития передовой отечественной научной мысли / КГУ им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1956. – 156 с.

Шифр НБУВ: Во640663; Айзеншток № 7571; Білодід І. К. № 936; Ландкоф № 187.

101. Струминский В. Я. Основы и система дидактики К. Д. Ушинского / Василий Яковлевич Струминский ; предисл. ; ред. А. М. Гукасова. – Москва : Учпедгиз, 1957. – 216 с. – Предм. указ.: С. 212–214.

Закінченого курсу дидактики К. Д. Ушинський не написав, але передбачав, що після закінчення свого великого психологічного дослідження «Людина як предмет виховання: досвід педагогічної антропології» він напише на його основі короткий курс педагогіки, який іноді називав «Моя дидактика». Цим К. Д. Ушинський підкреслював, що складовою, і до того ж істотною, частиною його педагогіки буде саме дидактика, предметом якої є обґрунтування правил чи законів процесу навчання. Короткий курс

педагогіки внаслідок передчасної смерті не був написаний Ушинським, а водночас і курс дидактики залишився літературно неоформленим.

Шифр НБУВ: Во684093

102. Педагог-демократ К. Д. Ушинський / редкол.: Ф. І. Науменко (відп. ред.), М. К. Година, Г. О. Паперна, С. Х. Чавдаров ; Львів. ун-т. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1959. – 136 с. – У надзагол.: МВО УРСР Львів. ДУ ім. І. Франка.

Шифр НБУВ: Во734820; Попов 16013

103. Давыденков А. Я. Великий русский педагог К. Д. Ушинский (1824–1870 гг.) / А. Я. Давыденков ; Муром. гос. пед. ин-т М-ва просвещения РСФСР, Заоч. отд-ние. – Муром, 1960. – 22 с.

Шифр НБУВ: Во767408

104. Струминский В. Я. Очерки жизни и педагогической деятельности К. Д. Ушинского : биография / Василий Яковлевич Струминский. – Москва : Учпедгиз, 1960. – 348 с. : ил., 1 л. портр.

Шифр НБУВ: Во761014

105. Струминский В. Я. Великий русский педагог К. Д. Ушинский / В. Я. Струминский ; Всесоюз. о-во по распространению полит. и науч. знаний. – Москва : Знание, 1961. – 48 с. : портр. – (Серия 11. Педагогика. 17).

Шифр НБУВ: Во814737

106. Иванов А. Н. Константин Дмитриевич Ушинский в Ярославле : исследования и документы о науч.-пед. и лит. деятельности / А. Н. Иванов ; Ярослав. гос. пед. ин-т им. К. Д. Ушинского ; Арх. отд. исполкома Яросл. Обл. (пром.) Совета депутатов трудящихся. – Ярославль : [Кн. изд.], 1963. – 492 с. – «Список соч. К. Д. Ушинского, написанных в 1846–1849 гг.» и лит. о нём: с. 428–465.

Шифр НБУВ: Во895621

107. Психологічна спадщина К. Д. Ушинського : зб. ст. / за ред. Г. С. Костюка ; Н.-д. ін-т психології. – Київ : Рад. шк., 1963. – 234 с.

У збірнику подано загальну характеристику психологічних ідей К. Д. Ушинського, висвітлено його вклад у розробку питань психології, чуттєвого пізнання, пам'яті, асоціацій, уяви, мислення і мови, почуттів волі, навичок і звичок, темпераменту та характеру, самосвідомості особистості, психології навчання, виховання й розвитку дитини. У статтях, вміщених у збірнику, підкреслюється передусім те позитивне, передове у психологічній спадщині К. Д. Ушинського, що зберігає свою цінність і в наші часи.

Шифр НБУВ: Во901754

108. Лордкипанидзе Д. О. Педагогические основы «Родного слова» К. Д. Ушинского : к 100-летию со дня выхода в свет «Родного слова» / Давид Онисимович Лордкипанидзе. – Тбилиси : Тбилис. ун-т, 1964. – 24 с.

Шифр НБУВ: Во930487

109. Педагогические идеи К. Д. Ушинского. – Москва : Знание, 1971. – 79 с.

Шифр НБУВ: Ва166378

110. Методические рекомендации по изучению педагогического наследия К. Д. Ушинского / Владимир. обл. отд-ние Пед. о-ва РСФСР. – Владимир, 1972. – 36 с. – (В помощь учителю). – На обор. тит. л. сост.: А. В. Плеханов.

Шифр НБУВ: Р7660

111. Иванов А. Н. К. Д. Ушинский. Гимназист. Студент. Профессор / Анатолий Николаевич Иванов. – Ярославль : Верх.-Волж. кн. изд-во, 1973. – 238 с. – Список лит. в примеч.: с. 230–235.

Шифр НБУВ: Ао203876

112. Великий русский педагог К. Д. Ушинский : тез. докл., прочит. на Конф., посвящ. 150-летию со дня рождения К. Д. Ушинского, 26 февр. 1974 г. / М-во просвещения БССР, Респ. ин-т усовершенствования учителей, Науч.-исслед. ин-т педагогики. – Минск, 1974. – 23 с. – Списки лит. в конце докладов.

Шифр НБУВ: Р8018

113. Вопросы обучения и воспитания в педагогическом наследии К. Д. Ушинского : материалы науч.-теорет. конф., посвящ. 150-летию со дня рождения К. Д. Ушинского / науч. ред. А. В. Плеханов ; Владимир. гос. пед. ин-т им. П. И. Лебедева-Полянского. – Владимир, 1974. – 81 с. – Список лит.: с. 74–80.

Шифр НБУВ: Ва255568

114. Грищенко М. М. К. Д. Ушинський : до 150-річчя з дня народж. / М. М. Грищенко ; Т-во «Знання» УРСР. – Київ : Знання, 1974. – 62 с. – (Серія «Педагогічна»). – Бібліогр.: с. 60–61.

Шифр НБУВ: Р5565

115. Гончаров Н. К. К. Д. Ушинский – великий педагог-гуманист : к 150-летию со дня рождения / Н. К. Гончаров. – Москва : Знание, 1974. – 56 с. – Библиогр.: с. 55–56 (29 назв.). – (В помощь лектору).

Шифр НБУВ: Ва242270

116. Гончаров Н. К. Педагогическая система К. Д. Ушинского / Н. К. Гончаров. – Москва : Педагогика, 1974. – 272 с. : портр.

Шифр НБУВ: Ва237217

117. Жизнь и деятельность великого русского педагога Константина Дмитриевича Ушинского : к 150-летию со дня рождения : метод. рекомендации лектору / Одес. обл. орг-ция о-ва «Знание», Науч.-метод. Совет по пропаганде пед. и психол. знаний. – Одесса, 1974. – 16 с. – На обороте обл. сост.: В. И. Литовченко.

Шифр НБУВ: Р6135

118. К. Д. Ушинський і сучасна школа : метод. розробка доп. до 150-річчя від дня народж. / Харків. обл. Рада пед. т-ва, Каф. педагогіки і психології ХДПІ ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 1974. – 19 с.

Шифр НБУВ: Р5726

119. Константин Дмитриевич Ушинский (1824–1871): жизнь и деятельность в портретах, иллюстрациях и документах / [сост.: М. С. Гриценко]. – Киев : Вища шк., 1974. – 122 с. : ил. – На обороте тит. л. сост.: М. С. Гриценко.

Шифр НБУВ: Вc12248

120. Костянтин Дмитрович Ушинський: 1824–1871 : життя і діяльність в портретах, ілюстраціях і документах / упоряд. М. С. Гриценко. – Київ : Вища шк., Голов. вид., 1974. – 122 с. : іл. – На звороті тит. л. упоряд. М. С. Гриценко.

Шифр НБУВ: Вc12162

121. Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського / редкол.: В. І. Войтко (відп. ред.), С. М. Полгородник, Н. П. Калениченко [та ін.]. – Київ : Вища шк., 1974. – 340 с.

Книга присвячена 150-річчю від дня народження видатного педагога К. Д. Ушинського. Автори статей – учені, педагоги та психологи, викладачі – висвітлюють величезний внесок ученого в розвиток педагогічної та психологічної науки, у справу боротьби за народну школу в дореволюційній Росії, зокрема його доробок із теорії виховання та навчання учнів, погляди на особу вчителя, а також той вплив, який справила педагогіка К. Д. Ушинського на розвиток педагогічної теорії та шкільної справи.

Шифр НБУВ: Ао205381

122. Про сімейне виховання / К. Д. Ушинський ; упоряд. О. Губко. – Київ : Рад. шк., 1974. – 151 с. – (Б-ка для батьків).

У творчій спадщині видатного педагога К. Д. Ушинського немало праць, у яких він висловлює свої погляди на роль соціального середовища, зокрема, сім'ї, у формуванні особистості дитини. До збірника включено

урипки з його творів щодо виховання та навчання дітей у сім'ї, що не втратили свого значення й сьогодні.

Видання має передмову, «Мудрий порадник батьків» та дві частини: «Батьківське мистецтво виховання дітей», «Психологічні особливості дітей».

Шифр НБУВ: Ва243556

123. Романовский А. К. Жизнь во имя будущего : очерк науч.-пед. и лит.-публицист. деятельности К. Д. Ушинского / А. К. Романовский, И. Я. Барсуку ; под ред. В. И. Войтко. – Киев : Рад. шк., 1974. – 120 с.

Ця книга про класика вітчизняної педагогіки К. Д. Ушинського. У ній у популярній формі викладена світоглядна основа педагогіки, основні положення його педагогічної теорії, дано короткий нарис літературно-публіцистичної діяльності.

Шифр НБУВ: Ва245062

124. К. Д. Ушинский и проблемы народного образования в Казахстане / под общ. ред. Г. М. Храпченкова ; НИИ пед. наук им. И. Алтынсарина. – Алма-Ата : Мектеп, 1975. – 92 с.

Шифр НБУВ: Ва264731

125. К. Д. Ушинский и современность : сб. науч. тр. / ред. В. Н. Липник ; Ленинград. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. – Ленинград : ЛГПИ, 1975. – 158 с. – Изд. «Трудов К. Д. Ушинского» и лит. о нём: с. 140–154. Имен. указ. авт. и назв.: с. 154–157.

Шифр НБУВ: Ва260739

126. Грищенко М. М. Спадщина К. Д. Ушинського і питання педагогіки вищої школи : метод. робота / М. М. Грищенко. – Київ : КОЛДУ ім. Т. Г. Шевченка, 1975. – 166 с.

Шифр НБУВ: Ва259870

127. Егоров С. Ф. К. Д. Ушинский : кн. для учащихся / Семен Филиппович Егоров. – Москва : Просвещение, 1977. – 143 с. : ил. – (Люди науки). – На обл. авт. не указан.

Шифр НБУВ: Ва297127

128. Сальников Ю. В. Убеждение. [Ушинский]. Историческое повествование : для детей сред. шк. возраста / Юрий Васильевич Сальников. – Москва : Молодая гвардия, 1977. – 176 с. : ил. – (Пионер – значит первый ; вып. 56).

Шифр НБУВ: Ао216488

129. Дзобернадзе С. М. К. Д. Ушинский – выдающийся русский юрист / Серго Манасьевиц Дзобернадзе. – Тбилиси : Изд-во Тбил. ун-та,

1979. – 96 с. : портр. – В надзагл.: Тбил. гос. ун-т, Пед. о-во ГССР им. Я. С. Гогешашвили.

Шифр НБУВ: Ва355191

130. Зажурило В. К. Ушинский в Петербурге : очерк-путеводитель / Вера Константиновна Зажурило. – Ленинград : Лениздат, 1979. – 191 с., 25 л. ил. – Библиогр.: с. 188–190.

Шифр НБУВ: Ао222214

131. Педагогическое наследие К. Д. Ушинского в современной практике воспитания и обучения : сб. ст. / под. общ. ред. В. Б. Петровича. – Киев ; Одесса : Вища шк., Голов. изд-во, 1980. – 98 с.

Шифр НБУВ: Ва345790

132. Романовский А. К. Жизнь во имя будущего: очерк науч.-пед. и лит.-публицист. деятельности К. Д. Ушинского / А. К. Романовский, И. Я. Барсук ; под ред. В. И. Войтко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Киев : Рад. шк., 1980. – 198 с. – (Пед. б-ка).

Шифр НБУВ: Ва417632

133. Романовский А. К. Жизнь во имя будущего : очерк науч.-пед. и лит.-публицист. деятельности К. Д. Ушинского / А. К. Романовский, И. Я. Барсук. – 2-е изд., перераб. и доп. – Київ : Рад. шк., 1984. – 198 с. – (Пед. б-ка).

Шифр НБУВ: Ва417632

134. Жизнь и наследие К. Д. Ушинского : межвуз. сб. науч. тр. / Ярослав. пед. ин-т им. К. Д. Ушинского [и др.] ; редкол.: А. И. Иванов [и др.]. – Ярославль, 1986. – 124 с.

Шифр НБУВ: Ва464422

135. К. Д. Ушинский: наука и искусство воспитания / вступ. ст., сост. и коммент. С. Ф. Егорова. – Москва, 1994. – 208 с. – (Пед. наследие).

Шифр НБУВ: Ва563110

136. Непознанный Ушинский : хрестоматия науч.-христиан. педагогики / В. И. Ильченко, К. В. Деревянко (сост. и предисл.). – Луганск : Пресса, 1998. – 302 с. – 2000-летию Рождества Христова посвящается. – Библиогр.: с. 273–278.

Шифр НБУВ: Ва586735; Онищенко О. С./Ва1159

137. К. Д. Ушинский и проблемы современного образования : сб. материалов межрегион. науч.-практ. конф., посвящен. 175-летию со дня рождения К. Д. Ушинского : в 2 ч. / С. А. Репин, С. Г. Молчанов (науч. ред.) ; Глав. упр. образования адм. Челяб. обл., Ин-т допт. проф. образования

(повышения квалификации) пед. работников. – Челябинск : Образование, 2000.

Ч. 1. – 149 с. – Библиогр.: в конце статей.

Ч. 2. – 112 с.

Шифр НБУВ: В344214/1,2

138. К. Д. Ушинський і сучасність: пріоритетні напрями розвитку професійної освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 21–22 жовт. 2004 р. / О. Я. Чебикін [та ін.] (редкол.) ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського (м. Одеса) – Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2004.

Т. 1. – 244 с. – Бібліогр. в кінці ст.

Т. 2. – 128 с. – Бібліогр. в кінці ст.

Шифр НБУВ: В348161/1,2

139. Дровозюк Л. М. Костянтин Дмитрович Ушинський: біля основ наукової педагогіки й народної школи // Лідія Миколаївна Дровозюк. – Київ : Простір, 2008. – 64 с. : іл. – (Стозир'я. Бібліотека української родини. Педагоги. Психологи. Медики). – Бібліогр.: с. 60–61.

Шифр НБУВ: Ва697543

140. Терлецький В. В. Сіверянське коло К. Д. Ушинського / Віктор Володимирович Терлецький. – Суми : Мрія-1, 2010. – 114 с. : фот.

Шифр НБУВ: Ва740329

141. Місія вчителя в сучасному світі = Миссия учителя в современном мире = Teacher's mission in the modern world : матеріали II Міжнар. конгр., присвяч. 195-й річниці Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського (27–30 верес. 2012 р.) / Півд. наук. центр Нац. акад. пед. наук, Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського [та ін.] ; редкол.: Олексій Чебикін (голов. ред.) [та ін.]. – Одеса : Букаєв Вадим Вікторович [вид.], 2013. – 276 с. : рис., табл. – Текст укр., рос. та англ. – Бібліогр. в кінці ст.

Шифр НБУВ: Табачник Д. В. Вc619; Со32628

142. Ідеї К. Д. Ушинського в сучасній педагогіці : до 190-річчя від дня народж. К. Д. Ушинського : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 лют. 2014 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Благод. орг. «Благод. фонд ім. К. Д. Ушинського», Благод. фонд сприяння розвитку освіти ім. Б. Грінченка ; редкол.: В. О. Огнев'юк [та ін.]. – Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2014. – 278 с. – Бібліогр. в кінці ст.

Зі змісту: Спадщина К. Д. Ушинського та її роль у становленні вітчизняної експериментальної педагогіки (кінець XIX – перша третина XX ст.) / І. В. Леонтьєва. – С. 76–81. – https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4552/1/I_Leontyeva_02_14_GI.pdf (стаття продовжує цикл статей з історії розвитку експериментальної педагогіки кінця

XIX – початку XX століття і присвячена вивченню передумов становлення вітчизняної експериментальної педагогіки, зокрема постаті К. Д. Ушинського та впливу його антропологічних ідей на новий науковий напрям); Місце дидактичних положень К. Д. Ушинського в системі сучасної вітчизняної педагогіки / Л. П. Петренко. – С. 99–106. – URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4562/1/L_Petrenko_02_14_UK.pdf (у статті проаналізовано значення дидактичних положень К. Д. Ушинського для сучасної педагогіки України. Переосмислено основні принципи навчання, які виділив К. Д. Ушинський: науковості, доступності, наочності, свідомості й активності, послідовності, систематичності, міцності знань, народності, поєднання інтересу й відповідальності. Визначено актуальність зазначених принципів для сучасної вітчизняної освіти); Використання літературно-педагогічної спадщини К. Д. Ушинського в освітній підготовці майбутніх учителів-словесників / Л. О. Базиль. – С. 172–184. – https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4554/1/L_Bazil_02_14_IPPO.pdf (у статті проаналізовано літературно-педагогічну спадщину видатного педагога К. Ушинського, виокремлено концептуальні погляди вченого щодо підготовки майбутніх учителів та визначено ідеї, які можуть бути екстрапольовані у систему фахової освіти майбутніх учителів української мови і літератури. На основі аналітичного огляду публіцистичних і літературно-критичних видань визначено особливості індивідуального стилю діяльності педагога); Ідеї народності у спадщині К. Д. Ушинського у вимірах сучасної освіти / В. І. Ковальчук. – С. 210–219. – URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4569/1/V_Kovalchuk_02_14_IPPO.pdf (у статті проаналізовано принцип народності в педагогічній системі К. Д. Ушинського, що базується на своєрідності кожного народу, зумовленій його історичним розвитком, соціальними умовами, географічними особливостями, любов'ю до батьківщини, рідної мови, вірою в могутні сили народу); Погляди К. Д. Ушинського на навчально-виховний процес у школі та підготовку вчителя до його реалізації / Н. В. Стаднік. – С. 118–126. – URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11179/1/sndt8008.pdf> (у статті розглядаються педагогічні ідеї К. Д. Ушинського, пов'язані з оптимізацією навчально-виховного процесу в школі (зміст, організація навчання, методи викладання); основними напрямками підготовки майбутніх учителів початкової школи через забезпечення тісного зв'язку між педагогічною теорією та практикою).

Шифр НБУВ: Ва781263

143. К. Д. Ушинський і сучасність: проблеми, пошуки, перспективи : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. / Чернігів. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. К. Д. Ушинського, Каф. педагогіки, дошк. та початк. освіти ; упоряд.: В. П. Антипець, О. О. Антипець. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. – 163 с. – Текст укр., рос.

Шифр НБУВ: Ва778006

144. Костянтин Ушинський : наук. пр. / упоряд. та наук. ред.: Д. Герцюк, П. Сікорський ; Львів. крайове т-во «Рідна школа», Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Каф. заг. та соц. педагогіки. – Львів : СПОЛОМ, 2014. – 210 с. – (Серія: Видатні українські педагоги ; вип. V). – Бібліогр.: в кінці ст. – URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/Zbirnyk-Ushynskyy-Onovlenyy-1.doc>

Серію наукових видань «Видатні українські педагоги» продовжує випуск збірника праць, у якому вміщено статті науковців, викладачів вищих навчальних закладів, учителів загальноосвітніх шкіл, присвячених діяльності та творчій спадщині видатного українського вченого, основоположника наукової педагогіки Костянтина Дмитровича Ушинського.

Зміст: Сікорський Петро. Принципи національного виховання учнів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського; *Васянович Григорій.* Принцип природовідповідності у педагогічній творчості К. Д. Ушинського; *Черепанова Світлана.* К. Ушинський: філософські рефлексії і мистецтво педагогіки; *Онищенко Василь.* Педагогічна антропологія К. Д. Ушинського в контексті фундаментальних педагогічних теорій; *Максимович Ольга.* Громадянська позиція Костянтина Ушинського; *Матвеева Наталія.* Видатний педагог Костянтин Ушинський про мистецтво виховання; *Камінецький Ярослав.* Значення праці у професійному вихованні і підготовці молоді за педагогічною системою К. Д. Ушинського; *Сікорський Петро.* Дидактичні принципи у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського; *Біляковська Ольга.* Гуманістичні концепти дидактики К. Д. Ушинського; *Михайлишин Романа.* Учитель та його професійна підготовка в педагогіці К. Д. Ушинського; *Будник Олена.* Соціально-педагогічний контекст творчості К. Ушинського; *Кос Леся.* Лінгводидактична концепція К. Д. Ушинського; *Гадзало Галина.* Літературні шедеври К. Д. Ушинського в розвитку духовності дитини; *Пилипів Ольга.* Організація навчально-виховного процесу в приватних загальноосвітніх школах I ступеня в контексті ідей К. Д. Ушинського; *Казакова Наталія, Пісоцька Леоніда.* Основні педагогічні ідеї К. Д. Ушинського, трансформовані у сучасну освіту; *Цюняк Оксана.* Актуальність педагогічних ідей К. Д. Ушинського у формуванні професійної культури майбутніх магістрів початкової освіти у ВНЗ ; *Сергеева Зоя.* Використання літературної спадщини К. Д. Ушинського в роботі ДНЗ із розвитку мовлення дітей; *Герцюк Дмитро.* Постать К. Д. Ушинського в історико-педагогічному дискурсі Галичини (друга XIX – початок XX ст.); *Калагурка Христина.* Внесок Ф. Науменка у дослідження педагогічних ідей К. Ушинського; *Наші автори.*

145. Історико-педагогічний альманах. Вип. 3. Реалізація педагогічних ідей К. Д. Ушинського в освіті сьогодення : зб. наук. пр. молодих дослідників / за ред. О. Є. Антонової, В. В. Павленко. – Житомир : ФОП Левковець Н. М., 2015. – 224 с. – URL: http://eprints.zu.edu.ua/20366/1/_2015.PDF

У збірнику представлено результати науково-дослідної та пошукової діяльності науковців, аспірантів, студентів з актуальних проблем. Для студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів.

146. Калита Н. І. Виховний ідеал у педагогічній спадщині Костянтина Ушинського : монографія / Наталія Іванівна Калита ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич : Вид. від. ДДПУ ім. Івана Франка, 2015. – 175 с. – Бібліогр.: с. 133–150.

Шифр НБУВ: Ва792038

147. Сікорський П. І. Основні засади Нової української початкової школи у наукових працях К. Д. Ушинського та В. О. Сухомлинського : [монографія] / П. І. Сікорський. – Львів : ФОП Кепещук П. М., 2018. – 249 с. – Бібліогр.: с. 246–247.

Монографія присвячена видатним українським педагогам К. Д. Ушинському (з нагоди 195-річчя від дня народження) та В. О. Сухомлинському (з нагоди 100-річчя від дня народження).

Шифр НБУВ: Ва842207

148. Виноградова В. Є. Генеза творчих здібностей видатних науковців (В. І. Вернадського, І. І. Мечникова, К. Д. Ушинського) : монографія / В. Є. Виноградова ; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Київ : Ліра-К, 2020. – 237 с. – Бібліогр.: с. 212–237.

Шифр НБУВ: Ва845541

149. Історія та філософія освіти в незалежній Україні : до 200-річчя від дня народж. Костянтина Ушинського (1823–1871) : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (3 берез. 2023 р., м. Київ) / редкол.: О. М. Топузов, С. О. Сисоєва, Н. П. Дічек ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ, 2023. – 250 с. – URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Ushynskyy_zbirnyk.pdf

У збірнику відображено осмислення сучасними освітянами теоретичних надбань видатного українського педагога Костянтина Ушинського з упровадження філософсько-антропологічного підходу до розвитку освіти; думки і досвід сучасних дослідників щодо практичного використання його ідей і порад у підготовці майбутніх освітян, реалізації проєкту «Нова українська школа».